

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Sociokonstruktivisti ka interpretacija društvene uloge flene u
bosanskohercegova kom društvu

- završni diplomski rad -

Mentor :

Doc. dr. Vedad Muharemovi

Student:

Lamija Ibi-evi

Sarajevo, septembar 2018.

SAFIETAK

U ovom radu bavim se deskripcijom i kritikom analizom položaja žene spram različitih povijesnih determinanti sa posebnim osvrtom na bosanskohercegovačko društvo i sociokonstruktivističku poziciju bosanskohercegovačke žene. Položaj žena je stoga stvar društvene konstrukcije te na njega utječu tradicija, religija, tržište rada, političke ideologije, društvena i kulturalna svijest, etc. U bosanskohercegovačkom kontekstu djeluju i odnosi koji afirmiraju, negiraju ili pak neutralno stoje spram činjenice da postoji društvena podređenost građanstva kao takvog, a unutar koncepta građanstva i društvena podređenost same žene kao socijalnog aktera i kao integralnog dijela porodice, radne organizacije, javne sfere, društvenog angažmana, etc. Tradicija i maskulinistički oblikovani odnosi koji i oduvijek su imali važnu ulogu u kreiranju društvene pozicije i uloge žene (štatusa-ulože žene u društvu promatrano parsonsovski), pa takvi utjecaji postoje i danas u savremenom društvu. Postjugoslavenski prostor i specifična pozicija Bosne i Hercegovine predstavljaju specifičan case study za analizu i proučavanje ovih problema i pozicija koje su uveliko određene i činjenicama rata i njegovih posljedica i traumatičnih iskustava. Nacionalizam je odrednica novog društvenog uređenja, koji svrstava sve građane, a time i žene, u nacionalističke štorove bez prostora za javni angažman i povijesnu revalorizaciju koja bi omogućila drukčiju kulturnu percepciju i konstrukciju društvene uloge žene. Ovaj rad nastojat će rasvijetliti društvenu konstrukciju koja u postratnom i postsocijalističkom poretku ženu određuje spram njenih nacionalnih i religijskih determinacija s jedne strane, te latentno afirmiraju podređeni položaj s aspekta njene biološke šakotvijenosti u materinstvo i prokreaciju, te kulturološku konstrukciju žene kao objekta dostupnog maskulinističkoj poziciji moći i dominacije.

ključne riječi: žena, društvena konstrukcija, nacionalizam, nasilje, tržište rada

Sadržaj

1.0 Uvod	5
1.1 Predmet i ciljevi rada.....	5
1.2 Metodologija istraživanja	6
2.0 DRUŠTVENA ULOGA ŽENE U LJUDSKOJ POVIJESTI.....	6
2.1 Dihotomija između javnog i privatnog	6
2.2 Patrijahalno društveno uređenje	8
2.3 Društvena uloga žene kroz različita historijska razdoblja.....	10
3.0 FEMINISTIČKI POKRETI ZA RAVNOPRAVNOST ŽENA	15
3.1 Rod i spol	16
3.1.1 Prirodne razlike: Rod i biologija.....	16
3.1.2 Drugi pristup proučavanju rodni razlika: Socijalizacija roda	17
3.1.3 Psihoanalitičke teorije rodni identiteta	17
3.2 Društvena konstrukcija roda i pola.....	18
3.3 Rodna nejednakost.....	19
3.3.1 Funkcionalistička teorija	19
3.3.2 Feminističko objašnjenje rodni razlika.....	20
3.6 Teorija uloga	26
4.0 Rodni odnosi moći.....	29
4.1 Društvena moć i moć roda.....	29
4.2 Ideološka i „biološka“ dimenzija	31
4.4 Ekonomske dimenzije.....	33
4.5 Obrazovna dimenzija.....	34
5.0 FEMINIZAM I KONSTRUKTIVIZAM.....	36
5.1 Tradicionalizam	40
5.2 Tržišni fundamentalizam	40
5.2.1 Rodne nejednakosti u pogledu zanimanja.....	43
5.2.2 Zaposlenje i materinstvo.....	46
5.3 Empirijsko istraživanje	48
5.3.1 Metode istraživanja	48
5.3.2 Rasprava.....	59
5.4 Zakoni i propisi vezani za rodne jednakosti u BIH	66

5.4 Osnovi političke ideologije u društvenoj konstrukciji.....	68
5.5 Društvena uloga žene iz pozicije “vjerskog fundamentalizma “	74
5.5.1 Religijski fundamentalizam u BiH	76
5.6 Dimenzija sile i nasilja.....	77
6.0 ZAKLJUČAK.....	80
7.0 LITERATURA	82

1.0 Uvod

U prvom poglavlju rada, ćelam da detaljno opisem odnos izme u privatnog i javnog kao i ulogu ģene kroz razli ita historijska razdoblja, u kojima je prevladavalo patrijahalno ure enje dru-tva. Odnos javnog i privatnog podrazumjevaio je dvije sfere koje se me usobno nisu mje-ala, ģena je ta kojoj pripada privatna sfera, dok je mu-karac taj koji donosi odluke od javnog interesa. Takva podjela unutar sfera, odnosno podjela na javno i privatno zadrflava se sve do Drugog svijetskog rata, kada skup okolnosti dovodi do toga da se ģena probije na trfli-te rada na kojem se nastojala zadrflati. Ali tu ne prestaju problemi, na trfli-tu rada ģene imaju manje prava od mu-karaca -to je naflalost vidljivo i danas. Zbog slofenog dru-tveng ure enja koje smo dobili sa Dejtonskim sporazumom, moje interesovanje posebno se fokusira na ģenu u dana-njem bosanskohercegova kom dru-tvu, kao i na ulogu ģene u biv-oj Jugoslaviji, analiziraju i u kojoj se mjeri poloflaj ģene promjenio sa dolaskom demokratskog dru-tva. Za potrebe svog rada koristit u i istraflivanje, kako bi ovaj rad bio jedna reprezentativa cjelina.

1.1 Predmet i ciljevi rada

Rad je strukturalno podijeljen u dva dijela prvi dio teorijski bavi se problematikom dru-tvene konstrukcije i uloge ģene kroz povijest, dok se drugi dio sastoji od empirijskog istaraffivanja kojem je cilj utvrdi u kojoj se mjeri normativni i legislativni aspekti koji referiraju na dru-tvenu poziciju ģene u BiH ne -titi prava ģena, posebno prava porodilja, te u kojoj mjeri u generalnom simislu bosanskohercegova ka ģena biva determinisana razli itim situacijama koje dovode do njene podre enosti ili neravnopravnog tretiranja i valorizacije njenih dostignu a i participacija u dru-tvu. Posebnu paflnju ćelam posvetititi dru-tvenom ure enju u postdejtonskoj BiH, te u kojoj mjeri nacinalizam uti e na poziciju ģene u dru-tvu i smislu op eg devalviranja ovjeka kao takvog, a po implikaciji i ģene kao majke i kao dru-tvenog aktera.

Cilj istraflivanja je odrediti dru-tvenu ulogu ģene u bosanskohercegova kom dru-tvu, sa naglaskom na ulogu ģene na trfli-tu rada i ostalim sferama koje se primarno odnose na civilno dru-tvo. U tom smislu, cilj rada usmjeren je na otkrivanje odre enih dru-tvenih mehanizama

koji služe kao pogodni instrumenti za kulturalno, ekonomsko, političko i vrijednosno oblikovanje društvene uloge žene u bosanskohercegovačkom društvu.

1.2 Metodologija istraživanja

Za potrebe rada koristit će se deskriptivno-historijskom metodom i analizom sadržaja, te će nastojati putem anketiranja doći do određenih saznanja i zaključaka koji, nadam se, mogu rasvijetliti određena pitanja u vezi ove tematike. Teorijski rad nadovezuje se na kvalitativno i kvantitativno istraživanje koje će nastojati komplementirati ono što teorijski dio rada stavlja u svoj fokus.

2.0 DRUŠTVENA ULOGA ŽENE U LJUDSKOJ POVIJESTI

2.1 Dihotomija između javnog i privatnog

Poznato je to da su žene još od antičke Grčke imale svojevrstan podređen položaj. Svako domaćinstvo sastojalo se od relacija između gospodarstva i roba, oca i djece i relacije između muškarca i žene. Sve tri relacije karakterizirane odnosom dominacije u kojem umjetno vladanje nije potrebno s obzirom na prirodno datu situaciju nejednakosti, u suprotnosti spram političke vlasti koja je to umjetno zahtijevala s obzirom na tretiranje i vladanje među jednakim građanima. Gospodar je onaj koji posjeduje imovinu, a rob je oruđe za rad. Vladari su tako prema Aristotelu umjetnici, dok su robovi bića koja su predodređena za rad. U svom djelu *Politika* Aristotel razlikuje gospodarsku vlast i domaćinsku vlast. Gospodarskom vlasti upravljaju oni koji ne moraju da rade ništa, jer je rad isključivo posao robova koji gospodare oslobađaju poslova koji bi im opstruirali umjetno vladanje i u mogućoj realizaciji intelektualnih vrline i unutar iste mogu ostvarenja one najviše, vrline filozofiranja.

Štoviše, vlast nad djecom i ženom i cijelom kućom, koju nazivamo kućanskom, ili je na korist onima kojima se vlada ili pak na zajedničku korist i jednih i drugih, dok je po sebi na korist vladanicima, kao što vidimo u ostalim umjetnostima, npr. u liječničkim i tjelesničkim, gdje je tek prigotkom na korist i samim vladanicima. (Aristotel, 1988, 86)

Oduvijek je postojala razlika između javnog i privatnog, tako da situacija u polisima nije bila drugačija, što se najbolje može vidjeti kod Aristotela koji je samu politiku određivao kroz odnos javnog i privatnog. Bile su to one koje se veći za privatnu sferu, smatraju i je nesposobnom za ulogu u javnoj sferi i onom koja nema atribut racionalnog. Polis predstavlja jednakost građana, ali pod pojmom građani se misli na slobodne i dobro zrele muškarce, koji su jedini imali pravo da učestvuju u javnom, odnosno u političkom životu u kojem se donose odluke od općeg interesa.

Ipak, i pored vrednosnog prvenstva koje Aristotel daje javnoj nad privatnom sferom, to ne znači i da je prva moguća bez druge. Nefunkcionalnost je neumoljiva, a količina slobode mjeri se sposobnošću da se egzistencija odredi nezavisno od gvozdene funkcije. Sloboda građana, glave porodice i vlasnika doma, utemeljena je u neslobodi žene, djece i robova; bez strogo utvrđenih odnosa dominacije, sam život i njegovo održavanje bili bi ugroženi. Aristotelovo određivanje, razlikovanje i razdvajanje javnog-političkog i privatnog nije, međutim, u potpunosti odgovaralo stvarnosti grčkog polisa. Ipak, Aristotel je jasno istakao osnovnu tezu: žene su po svojoj suštini privatna, muškarci politički građani. Ovakva karakterizacija rodničkih uloga opstaje i nakon odbacivanja same Aristotelove koncepcije političkog. (Zaharijević, 2008, 369)

Privatna sfera oduvijek je podrazumijevala porodicu, a javna sfera društveni život, komunikaciju sa drugim ljudima, donošenje odluka od općeg interesa. Muškarci su kao slobodni građani koja su bila prisutna u obje sfere.

U nespojivom dualizmu za Platona i Aristotela postoji javni muškarac i privatna žena. Žene su najviše slabost demokracije, kao osobe u privatnosti osuđene su na prezir i nepoštovanje, a polis se uzdiže na račun građanstva. Biti političan značilo je postići i najvišu moguću ljudskog postojanja, jer živjeti potpuno privatni život značilo je prije svega biti lišen stvari koje su bitne za istinski ljudski život. (Krieger, 266)

U srednjem vijeku odnos javnog i privatnog počinje da se razumije drugačije od mišljenja koje je bilo zastupljeno u polisima. Pod javnim se ne podrazumijeva samo politika, već se sada to polje počinje širiti, te se uključuje i ekonomija, što dovodi do toga da se sada ove dvije sfere javno i privatno počinju međusobno mijenjati. Sada ne postoji jasna linija koja razdvaja ove dvije sfere, kao što je to bio slučaj u polisima. U srednjem vijeku dolazi do stvaranja gradskih sredina i pojave manufakture što omogućava muškarcima da ostanu u javnoj sferi, obavljaju i

funkciju hranitelja porodice, dok flene ostaju u privatnoj sferi u kojoj je zavisna od mu-karca. Novovjekovne politike teorije uglavnom perpetuiraju koncept granina koji implicira mu-kog dru-tvenog aktera, sa percipiranjem flene kao osobe koja nufno i neizostavno potpada pod sferu doma instva, i porodi nog doba u kojem flena figurira kao odre eni moralni arbitar.

Sa pojavom industralizacije dolazi se do potpune razdvojenosti izme u javnog i privatnog, mu-karci su akteri koji se nalaze u javnoj sferi vr-e i posao unutar fabrika ili odre enih dru-tvenih ustanova i institucija, dok sa druge strane flene nastavljaju svoj flivot u privatnoj sferi, bez prava glasa. Promjene izme u privatnog i javnog prati i to da je sada drflava preuzela neke od funkcija porodice kao -to su obrazovanje, ekonomija, te funkciju vaspitanja. Privatna sfera sve vi-e postaje intimna sfera u kojoj mu-karac nakon dugog dana traffi odmor i ti-inu, dok za flenu privatna sfera nema isto zna enje. Takvo stanje u dru-tvu traje do 19. stolje a, kada se po inju javljati pokreti za dru-tvenu i politiku ravnopravnost flena.

2.2 Patrijahalno dru-tveno ure enje

ŠUkidanje matrijarhata bio je svjetskoistorijski poraz flenskog spola. Mu-karac je prigrabio kormilo i u ku i, dok je flena bila li-ena svog dostojanstva, podjarmljena, pretvorena u robinju njihove pohote i puko oru e za ra anje djece. Ovaj poniflavaju i poloflaj flena, koji se naru ito otvoreno pokazuje me u Grcima herojskog doba i jo- vi-e klasi nog doba, postepeno je uljep-an i licemjerno prekriven, a mjestimi no ispoljavan u blaflem obliku, ali nije nikako uklonjen. Prvi rezultat sada uspostavljenog sjevla- a mu-karaca javlja se u prelaznom obliku patrijarhalne porodice koji se sada ponavlja. Glavna su obiljeffja uklju ivanje neslobodnih u porodicu i o insku vlast; stoga je potpuni tip ovog oblika porodice rimska porodica. Rije familia prvobitno ne zna i ideal dana-njeg filistra, koja se sastoji od sentimentalnosti i doma e sva e; ona se u rimu isprva ak i ne odnosi na bra ni par i njihovu djecu, ve jedino na robove. Famulas zna i doma i rob, a familia je skup robova koji pripadaju jednom ovjeku. Jo- u doba Gaja *familia, id est patrimonium*, zavje-tavana je oporukom. Izraz su prona-li Rimljani da bi obiljeffili jedan novi dru-tveni organizam, ija je glava drflala pod rimskom o evinskom vla- u flenu i djecu i izvjestan broj robova, s pravom nad flivotom i smr u svih njih. (Engels, 1974, 52)

Dru-tvo moflemo da razumijemo samo ukoliko shvatimo kako je ono nastalo. Ta geneza dru-tva i njegovih strukturalnih i funkcionalnih dijelova centralnim elementom promatra

pozicije i na ine distribucije mo i koja se izvodi spram biologijske nadomo i mu-karca kao nositelja snage, izdrfljivosti, racionalnosti i mo i. Takva falogocentri ka pozicija se kontinuirano tefli odrflavati i prikazivati kao prirodna datost. Ipak, te vrste dru-tvenih konstrukcija u novovjekovnom smislu podrazumijevaju kreiranje dru-tvene strukture na osnovu ugovora. Postoje dvije vrste ugovora; jedan je dru-tveni ugovor koji po iva na slobodi, a drugi je spolni ugovor koji po iva na pod injenosti. U spolnom ugovoru mu-karci igraju ulogu, dok su flene predmet tog ugovora, ova vrsta ugovora se koristi kako bi svoje prirodno pravo koje mu-karci imaju nad flenama transformisali u gra ansko patrijarhalno pravo.

šfiene su prisiljene da u u taj navodni ugovor. Dru-tveni obi aji i zakoni li-avaju flene mogu nosti da zarade za sopstveno izdrflavanje tako da je njima brak jedina nada za pristojan flivot. Bra ni šugovorõ je bio isti kao i ugovor koji su robovlasnici na Karipskim ostvrina nametali svojim roboma; brak nije ni-ta drugo do zakon ja eg koji name u mu-karci gaze i interese slabijih, flena. Tompson ukazuje na vafnu injenicu da ni jedan mu-arac ne mo fle da se li-i mo i koju sti e brakom.õ (Pejtmn, 2001, 169)

Pejtmn smatra da, iako mu-karci nemaju vi-e toliko mo nad flenama koju su nekada imali, patrijarhat ostaje duboko urezan u na-e dru-tvo i institucije. Najbolji primjer za to je da neki pravosudni sistemi odbijaju da prihvate ograni enja mu flevog pristupa flenskom tijelu, te smatraju da ne postoji tako ne-to kao silovanje u braku.

Polni ugovor nije samo povezan sa privatnom sferom, ve se javlja i u javnoj. Patrijarhalno dru-tveno ure enje nastaje na dihotomiji izme u javnog i privatnog. Ritzer patrijarhat definira kao sistem u kojem mu-karci pot injavaju flene. To je jedan univerzalni sistem, sveobuhvatan u svojoj dru-tvenoj organizaciji, trajan u vremenu i prostoru i sposoban da se odupre i uprkos povremenim izazovima. Patrijarhat je zastupljen u dru-tvenom flivotu od davnina, te se proflima i kroz kapitalizam.

U patrijarhalnom dru-tvenom ure enju glavnu rije kako i porodici tako i u dru-tvu imaju mu-karci, dok su sa druge strane flene u privatnoj sferi bez prava glasa brinu o mu-kracima i o odgoju djece. Patrijarhalno ure enje ima dugu tradiciju koja poti e ak iz anti kog perioda, u kojem mu-karci imaju glavnu rije , te ima najve u mo nad svim lanovima porodice. Za flene se smatralo da ne mogu obavljati poslove u javnoj sferi, te su mu-karci imali pravo da ih

mu e, odlu uju u njihovo ime, odbace pa ak ubiju, bez ikakvih pravnih, krivi nih, dru-tvenih, kulturolo-kih i moralnih posljedica i sankcija.

šDakle, trijumf patrijarhata nije bio ni slu ajan niti posljedica kakve nasilne revolucije. Od iskona ovje anstva, njihova biolo-ka povlastica dopustila je mu-kima da se sami afirmiraju kao suvereni subjekti. Nikad se nisu odrekli te povlastice. Djelimi no su otu ili svoju egzistenciju kroz Prirodu i fienu. No potom su je ponovno osvojili. Osu ena na igranje uloge Drugoga, fena je tako bila osu ena na posjedovanje samoneizvjesne mo i: rob ili idol, nikad sama nije birala svoju kob. šMu-karci prave bogove; fene ih oboflavaju, rekao je Frazer. Oni su ti koji odlu uju ho e li njihova vrhovna boflanstva biti flenskog ili mu-kog roda. Mjesto fena u dru-tvu jo- uvijek je ono koje im mu-karci daju. fena nikad nije nametnula vlastiti zakon. (de Beauvoir, 2016, 59)

Postoje mnogi faktori koji su doveli do nejednakog poloflaja izme u mu-karaca i fena, patrijarhat se esto koristi dobro poznati argumentom da je fena po prirodi predodre ena za reprodukciju, te je njena prirodna datost da ostane unutar porodice, i brine o odgoju djece.

2.3 Dru-tvena uloga fene kroz razli ita historijska razdoblja

Od davnina i od po etnih formi dru-tvene organizacije postoji specifi an odnos prema feni kao ljudskom bi u i kao dru-tvenom akteru. U lova ko-sakuplja kim dru-tvima fene su imale, na osnovu antropolo-kih saznanja, bitnu ulogu, ak su bile vi-e privilegovane od mu-karaca, pa se u historiji ovaj period naziva matrijarhat koji je primarno derivirana iz konstante u formi maj instva i ekstenzije ljudske vrste, o emu je govorio Bachofer (1861) i kasnije, primjerice, Lewis Morgan u svom djelu *Ancient Societies* 1977. godine.

šBudu i da je fena bila veoma cijenjena, jedine prona ene statuice iz tog dugog perioda bile su flenske figure od kamena ili slonove kosti sa veoma izraflenim obelefljima flenskog pola. Uloga fene u razmnoflavanju i nepoznavanje uloge mu-karca u njoj, mora da je raspaljivala ma-tu umjetnika toga doba, bilo mu-karca ili fene, -to pokazuje da fena u toj epohi mogla imati jednak, ako ne i superiorniji poloflaj u odnosu na mu-karce, -to neki istrafliva i, barem oni u anglosaksonskim zemljama nastoje da dokaflu. (Mi-el, 1997,16)

Me utim, utjecaj koji je fena uflivala po inje da slabi usljed javljanja nomadskih naroda koji napu-taju svoje prebivali-te, te odlaze da osvajaju zemlju ratovima. U tom periodu mu-karci

dobijaju na zna aju koji svoju dru-tvenu ulogu zadobijaju kao ratnici i kao oni koji osvajaju ili pak brane svoj tribalni poredak ili svoj dru-tveni sistem. Engels pak smatra da je flena po ela da gubi na zna aju sa pojavom privatne svojine, te se u tom trenutku dru-tva po inju transformisati iz matrijarhata u patrijarhat.

U anti kim gradovima za flenu su postojale prostorije, u kojima su boravile, a njihovo kretanje u potpunosti je ograni eno. Situacija za flene u svim polisima nije bila ista, u Atini su flene za razliku od Sparte bile u jo-gorem polofaju.

šOne su flivjele kao zato enice, druffile su se samo sa drugim flenama. Odaja za flene bila je izdvojeni dio ku e na gornjem spratu ili u zadnjem dijelu ku e, u koju nisu lahko ulazili mu-karci, naru ito stranci i u kojima se one povla e prilikom posjete mu-karaca. fiene nisu izlazile bez pratnje robinja: kod ku e su bile bukvalno pod straflom.ö (Engels, 1974, 57)

U Atini flene nisu imale pravo na naslije e, nakon o eve smrti sinovi dobijaju naslije e, ali u koliko je bio slu aj da nema sinova, naslije e u dobijala bra a. ^{TM}o se ti e miraza prilikom udaje, otac je imao slobodu u odlu ivanju da li fleni dati miraz, jer otac nije bio obavezan da to i u ini. U Sparti situacija je bila malo druga ija, naravno da je naslije e i dalje pripadalo mu-karcima tj. sinovima, ali flene su za razliku od Atine mogle biti vlasnice nekretnina.

öVafnost epiklerata potvr uje i Platon u öZakonimaö: öAko onaj, koji pi-e oporuku, nema mu-ke djece, nego samo flenske, neka jednoj od k eri, kojoj god ho e, odredi nekoga za mufla i neka ga kao svog sina ostavi za ba-tinika vlastitog dijela zemlje.ö ini se da nije bilo ograni enja u slobodnoj volji oca da odredi k er koja e öprenijetiö imovinu, no za pretpostaviti je da je to bila naj e-e najstarija. Ona je prva i mogla roditi sina koji e biti öpravi vlasnikö djedove imovine.ö (Erent-Sunko, 2014, 57)

U doba renesanse nastala je nova burfloaska etika šflene za -poretomö a ta nova etika podrazumjevala je da flena bude okrenuta ka porodici, u dono-enje odluka ne treba da se mije-a, te da iste prepusti mu-karcu.

Ipak, flene ne dozvoljavaju da ostanu bez svojih prava u potpunosti, pa se imu nije flene udrufluju i poku-avaju da sebi stvore polje rada u kojem e djelovati. fienama iz visokih slojeva u otporu pridrufluju se i one iz niflih dru-tvenih slojeva, diflu i svoj glas. Zbog toga

crkva i burfloazija flele i da prekinu ovakav tip pobune a flene po inju da optufluju za vra binu –alju i ih na loma u. Inkvizicija sve vi-e ja a, a prava flene se sve vi-e degradirala, sve dok nije do-la do tog nivoa da ukoliko bi se u poro aju spasila majka umjesto beba, babice bi pod opravdanje da se bave vra binom bivale zatvorene, te na kraju spaljene na loma u.

Šlu aj babica navodi nas na pomisao da su švje-ticeō najprije bile buntovnice, potekle iz naroda, koje nisu fleljele da se podrede novim eti kim, sudskim, ekonomskim i dru-tvenim normama koje je nametala burfloazijska klasa u usponu, a koje su u mnogome suzile ulogu flene u porodici, poslovima i dru-tvu. Budu i da nisu imale za-titu koja je kraljicama, plemkinjama i bogatim flenama garantovala dru-tveni ili ekonomski poloflaj, ove ozloje ene flene zavr-ava le su na loma i uz blagoslov crkve.ō (Mi-el,1997, 37)

I pored problema sa kojima su se flene susretale, flene su nastavile da se bune sve do 15. i 16. vijeka kada dolazi do potpunog povla enja u privatnu sferu flena i dominacije mu-karaca –to je ozna avalo kona nu pobjedu crkve i burfloazije. U porodici dominiraju mu-karci od kojih se o ekuje da svoju flenu drfle pod kontrolom donose i odluku u ime flene i djece.

šfienama srednje klase koje su uto i-te nalazile u porodici, bilo im je uskra eno ak i to zadovoljstvo da budu priznate kao tvorci svojih nau nih i umjetni kih djela. One nisu imale nikakva prava na ta djela, jer budu i da rade u ku i, njihova nau na i knjiflevna kreativnost bila je u slufbi njihovih o eva, bra e ili mufleva. Tako da ne znamo ta no koliko Tiho ó Brahe koji je jedino poznat potonjim generacijama, duguje svojoj sestri koja je sa njim u estvovala u astronomskim istraflivanjima. fiene slikari ili muzi ari uglavnom su svoja djela potpisivale imenima mufleva ili bra e. Na primjer, Margerit van Ajk koja je naslikala jedan dio slika za svog brata, ali opet je samo on ostao poznat historiji.ō (ibid, 41)

Vidimo da flene nisu ograni ene samo u dru-tevnom flivotu ve i u oblastima kao –to su politika, znanost i umjetnost. U filozofskoj nauci one koje su se bavile filozofskom mi-lju bile su ismijavane, i zanemarene u toj oblasti. ak se unutar psihologije odgoja smatra da su flene manje inteligentnije od mu-karaca, tj. da su iracionalne, na osnovu toga dolazilo se do zaklju ka da su racionalne aktivnosti rodno odre ene. I u drugim oblastima nauke situacija nije bila ni-ta bolja, znanje prirodnih i dru-tvenih nauka je tako er rezervisano za mu-karce, –to dovodi flene na marginu nauke i umjetnosti.

šifne su odsutne iz historije, i to vrijedi kako za historiju op enito, tako i za na in na koji one ulaze u udffbenike, u kojima ima švi-e konja nego flenaō kako je konstatairala poznata zagreba ka feministi ka istori arka Lydia Skelvicky. Isto vrijedi i za historiju same znanosti, pa i za znanost uop e.ō (Babi -Avdispahi , Bak-i -Mufti , Vlavisavljevi , 2009,77)

U predindustrijskom periodu ljudi flive u teritorijalno rascjepkanim podru jima koji jos uvijek u strukturalno-politi kom smislu nemaju onu vrstu kompaktnosti i jedinstva kakve susre emo u nacionalnim drflavama. Unutar doma instva obavljaju se manufakturalni poslovi kao -to su tkanje i -ivenje. Sa po etkom industralizacije javlja se fenomen koji je vezan za urbanizaciju, tj.masovno preseljenje iz sela u gradove. Naselja se po inju formirati oko nalazi-ta uglja i fljeljezne rude, te se vremenom razvijaju u gradove. Sa industrijskom revolucijom dolazi do stvaranja novih klasa, a to su klasa burfloazije i radni ka industrijska klasa.

šNjihova prava nejednakost, koju smo naslijedili od ranijih dru-tvenih odnos, nije uzrok ve posljedica ekonomskog ugnjetavanja flena. U starom komunisti kom doma instvu, koje je obuhvatalo mnogo bra nih parova i njihove djece, flenema povjereno vo enje doma insta bilo je isto tako javna, dru-tevno nufna radinost koliko i rad mu-karaca na pribavljanju flivotnih namirnica. Ovo se izmjenilo sa patrijahalnom porodicom, i jo- vi-e sa monogamskom iskonskom porodicom. A kakav je poloflaj flene u tvornici, takav je poloflaj u svim poslovnim granama, sve do medicine i advokature. Moderna iskonska porodica osnovana je na otvorenom ili prikrivenom doma em ropstvu flene, a moderno dru-tvo je masa koja se sastoji od iskonskih pojedinaca kao svojim molekula. Danas je u velikoj ve ini slu ajeva, bar u imu nim klasama, mufl mora da bude onaj koji privre uje, hranilac porodice, a to mu daje poloflaj gospodara kome nije potrebno nikakvo posebno pravo povla- ivanja. On je u porodici burfluj, a flena predstavlja proletarijat.ō (Engels, 1974, 65)

flivot flene u ove dvije klase itekako se razlikuje, u klasi burfloazije flene flive u velikim prostranim ku ama u kojima su gospodarice. Vode jedan miran, bogat flivot u kojem je jedina obaveza odgoj djece i briga o obitelji, ali tu su i dadilje koje joj pomaflu. Sa druge strane flene u klasi industrijskih radnika, prolaze teflak period. Osim posla koje obavljaju unutar ku e, sada obavljaju posao u rudnicima i tvorni kim pogonima. Nakon vi-esatnog te-kog posla van ku e, flene se vra aju svojim ku ama obavljaju i poslove koji su vezani za doma instvo. U 18 vjeku flene rade u jako lo-im uslovima, pri tome su to poslovi koji su najnifle pla eni.

šViktorijanski na in flivota istovremeno predstavlja i specifi an odnos prema dru–tvenoj ulozi flene. Pored uloge flene kao majke, njena uloga se pro–iruje na sferu industrijalizacije i kapitalisti ke eksploatacije u kojoj flena biva direktno pogo ena niskim flivotnim standardom, siroma–tvom, epidemijama razli itih zaraznih bolesti, radom u rudnicima i drugim iznimno iscrpljuju im poslovima sa jako niskom nadnicom, koju su vrlo esto pre utno afirmirali i sindikati, jer je flena prirodno inferirornija od mu–karaca.õ (Black, 2004).

Uz to, ovo doba biljeffi i rapidan broj poba aja i prostitucije koja je stvarala kontrastnu sliku tada–njeg dru–tva koji je inzistirao na visokom kr– anskom moralu s jedne strane, i pritajenim formama devijacija i neprihvatljivih formi dru–tvenog pona–anja s druge strane.

šPo etkom 19. stolje a, flena je bila sramotnije eksploatirana od radnika suprotnog spola. Rad kod ku e inio je ono –to su Englezi nazivali šsweating systemõ. Usprkos stalnom radu, radnica nije zara ivala dovoljno da bi podmirila vlastite potrebe. Jules Simon i L'Ouvriere te ak i konzervativac Leroy-Beaulieu u *Le Travail des femmes* au XIXe, izdanom 1873., pokazuju gnusna zlostavljanja. Potonji izjavljuje da vi–e od dvjesto tisu a francuskih radnica ne zara uju ni 50 centi dnevno. Razumijemo za–to su se poflurile zaposliti u manufakturama. Uostalom uskoro su izvan radionica ostali samoobrti –ivanja, praonice i ku no osoblje, sve odreda robovski poslovi popra eni pla ama od kojih se gladovalo. ak i ipkarstvo, araparstvo i sl. monopolizirale su tvornice. S druge strane, masovno se nudi zapo–ljavaanje u industriji pamuka, vune i svile. fiene se ponajvi–e koriste za predenje i tkanje. šOne najbolje rade i najmanje su pla ene.õ Ova injeni na izjava razja–njava dramu flenskog rada.õ (de Beauvoir, 2016, 89)

S druge strane, promatrano psihologijski i biologijski, flena zadobija status osobe koja potencijalno naginje mentalnim oboljenjima u slu ajevima eliminiranja dihotomije javnog i privatnog. Tako naprimjer bolest *histerije* svoju genezu ima u njenoj ekskluzivnoj povezanosti sa flenom, njenom mantelnom strukturom i njenom tjelesno– u. Uz ovu bolest vezala se tzv. lutaju a maternica koja bi kod flena uzrokovala razli ite probleme kao –to su gubitak govora, malaksalost, tremor i sl. Ovakvo vjerovanje bilo je zastupljeno sve do 20. stolje a kada je Sigmund Freud zaklju io da bolest histerije ne dolazi iz maternice ve iz mozga te da i mu–karci mogu da boluju od ovog poreme aja.

õNisu svi histerici bile flene, ali ipak ve ina jest. Histerija je u devetnaestom stolje u bila povezana sa flensko– u na brojne na ine, prije svega sa flenskom hiper-emocionalno– u, a

uključivala je ogroman repertoar emocionalnih i tjelesnih simptoma. Jednostavan razlog za bavljenje histerijom ó koji je privukao podjednako Charcota, Freudovog prethodnika, kao i Breuera i Freuda ó bio je taj –to su simptomi histerije bili o igledni, vidljivi, tjelesni. Evo –to su oni uključivali: gr enje, nesvjesticu, povra anje, gu–enje, jecanje, smijanje, oduzetost pojedinih dijelova tijela te brze prijelaze iz jednog u drugo emocionalno stanje te nas nimalo ne udi –to su takvi simptomi upu ivali na labilnost i hirovitost tradicionalno asocirane s flenskom prirodom.ö (Matija–evi , 2005, 831)

Histeri ne flene su se prije Freudovog otkri a lije ile na mnogobrojne na ine. Rimski lije nik Galen uzrok histerije smatra seksualnu neispunjenost flena, te se bolest lije ila estim spolnim odnosima kao i hipnozom kao i mnogim drugim metodama. Me utim na kraju 19. stolje a uzrok bolesti histerije je promjenjen, sada se smatralo da je ta bolest biologijsko-cerebralnog ili pak psihologijskog porijekla, a nastala je kao posljedica trauma u djetinstvu.

Iako je histerija mu–ki kao i flenski poreme aj koji se danas smatra –irokim spektrom psihi kih bolesti od anksioznosti pa sve do napada panike, u kolektivnoj svijesti naroda bolest histerije i dalje se, barem u nekom latentnom ili implicitnom smislu, odnosi na flenu. ak i nominalno (hystera- maternica) bolest se direktno odnosi na flensko bi e i kao takvo ima duboke kulturolo–ke i povijesne implikacije.

3.0 FEMINISTI KI POKRETI ZA RAVNOPRAVNOST fiENA

Feministi ki pokret nastao je po etkom 19. vijeka u Francuskoj, a prve feminiskinje bile su flene koje su pripadale srednjoj klasi.

šFeminizam nije lako definirati uporebljavaju i samo jednu definiciju zbog toga –to je feminizam špokret, ideologija, li no uvjerenje, mrefla teorijskih pozicija, polazna ta ka u razmatranju fenomena koji se vi–e ni ne moraju ticati flena, pojmovni okvir, skup razli itih aktivnosti kojima je cilj prospje–enje poloflaja u kojem se flene danas nalaze, nerijetko i poku–aj da se istorija pro ita druga ije, da se iz njenog tkiva šizvuku neka nevidljiva mjesta koja bi mogla da poslufla kao putokaz za budu e prakse.ö (Zaharijevi , 2008 , 482)

Jedan od glavnih pojmova koje trebamo da razumijemo unutar feministi ke teorije jeste pojam roda i spola.

3.1 Rod i spol

Ritzer rod definira kao šDru-tveno konstruisani obrazac mu-kosti flenskosti i dru-tveno konstruiran obrazac odnosa mu-karaca i flena. Kada kaflemo da je rod dru-tveno konstruisan, misli se na to da je proizvod definicije ljudi, a ne njegova prirodna karakteristika. (Ritzer, 2009,300)

Postoje razli iti stavovi koji govore o formiranju rodnih identiteta i dru-tvenih uloga na osnovu tih identiteta. Stoga se esto vodi debata izme u onih koji pridaju zna aj dru-tvenim uticajima i oni koji to ne ine u analiziranju rodnih razlika.

Najprije je potrebno da napravimo razliku izme u pola i roda. Termin pol se koristi za fiziolo-ke, anatomske i endokrinolo-ke razlike koje defini-u mu-ko i flensko tijelo, dok se rod se odnosi na dru-tvene i kulturne razlike izme u mu-karaca i flena.

šSpol (*sex*) je termin koji se odnosi na biolo-ke karakteristike lica. Rod (*gender*) je pojam koji ozna va dru-tveno uspostavljene uloge, poloflaj i status flena i mu-karaca u javnom i privatnom flivotu, a iz kojih usled dru-tvenih, kulturnih i istorijskih razlika proisti e diskriminacija zasnovana na biolo-koj pripadnosti odre enom polu. Rodnost je termin pod kojim se uobi ajeno podrazumevaju sve one razlike izme u mu-karaca i flena koje su ne-to vi-e, nadogradnja nad njihovim biolo-kim (polnim) karakteristikama i razlikama. To su one karakteristike koje su, u naj-irem smislu re i, dru-tveno uslovljene i otuda promenljive. Mu-ke i flenske uloge u svakom dru-tvu odslikavaju uslove proizvodnje, reprodukcije, kulturnih, religijskih i ideolo-kih sistema koji preovla uju u tom dru-tvu. Upravo zato, ti odnosi me u polovima dobijaju razli iti oblik u razli itim dru-tvenim uslovima. Drugim re ima, to zna i da je ve i deo podele rada, prava i obaveza mu-karaca i flena odre en od strane dru-tva kao promenljiv. Ono -to je konstanta u patrijarhalnom dru-tvu jeste da se te razlike izme u mu-karaca i flena po pravilu okre u u korist mu-karca,odnosno favorizuju mu-karca, a defavorizuju flenu do otvorene diskriminacije. (Mr-evi , 2011, 37)

3.1.1 Prirodne razlike: Rod i biologija

Uzrok razlika u pona-anju izme u flene i mu-karca neki autori vide kao prirodne koje su uvjetovane hormonima, veli inom mozga kao i genetikom. Ti autori tvrde da su prirodne nejednakosti uzrok rodne nejednakosti unutar dru-tva, koriste i esto agrumente da su mu-karci ti koji u mnogim dru-tvima ide u lov i rat, samim tim se pokazuje da mu-karci

imaju sklonost ka agresivnosti. Ova teorija o prirodnim razlikama zasnovana je na podacima o ponašanju flivotinja. Sa druge strane kritičari smatraju da ukoliko postoji neka crta ličnosti koja je izraflena ne mora da zna i da je ona biološka, te da je mogu e da kultura prizvodi iste. Ove teorije zanemaruju društvenu interakciju koja je ključna u oblikovanju ljudskog ponašanja.

3.1.2 Drugi pristup proučavanju rodnih razlika: Socijalizacija roda

To je pristup koji polazi od toga da se rodne razlike u e putem socijalizacije. Ali je bitno napomenuti da postoje dva pristupa i to su: biološkog pola i društvenog roda. Odnosno da se dijete rađa sa polom, a da se rod kao takav, razvija.

Kroz primarnu i sekundarnu socijalizaciju, dijete usvaja društvene norme i na in ponašanja koji je karakterističan za pol. Samim time ova teorija smatra da razlike između muškaraca i flena nisu prirodno predodređene nego su naučene putem kulture. Zagovornici ove teorije su funkcionalisti koji smatraju da djeca tj. dječaci i djevojčice u e polne uloge i tako stiču muški ili flenski identitet. Da bi slijedili određena in ponašanja djeca se rukovode pozitivnim i negativim sankcijama. Međutim ova teorija je naišla na kritike jer ljudska bića nisu samo pasivni objekti, već je svaki pojedinac aktivni inilac koji stvara svoje uloge. Teoretičari koji smatraju da postoji samo društvena konstrukcija pola i roda, zalafu se za mišljenje da se rodni identitet stvara na osnovu percepcije polnih razlika, te da su rodni identiteti i polni identiteti nalaze u tijelu svakog pojedinca.

Ali ne treba zanemariti da su istraživanja pokazala da su rodni identiteti rezultat društvenih uticaja. Ti društveni uticaji mogu biti različiti, roditelji i vaspitanje djece. Studije pokazuju da postoji razlika u tretiranju odgoju dječaka i djevojčica. Razlike između rodova mogu se vidjeti po igračkama, televizijskim emisijama, likovima u crtanim filmovima, gdje su muški likovi pokazani kao oni koji su fljeljni avantura, dok su flenski likovi često pasivni.

3.1.3 Psihoanalitičke teorije rodnih identiteta

Postoje dvije teorije koje se bave formiranjem rodnih identiteta interakcijom između djece i roditelja. Ove teorije smatraju da su se rodne razlike razvile u najranijem periodu flivota, te da one nisu rezultat biološke predispozicije.

Jedna od najutjecajnijih teorija o rodnom identitetu je Freudova, koji smatra da su se rodne razlike kod djece tiču prisustva muškog spolnog organa. Freud smatra da kada dječak ima

etiri ili pet godina osjeća strah od oca koji je za njega autoritet, ali u isto vrijeme i konkurencija za ljubav njegove majke.

Što, tko se najviše pozabavi pri otkrivanju malom Hansu, i u njoj se pronalazi bogatstvo dokaza o tome, da je otac predmet divljenja kao posjednik velikih genitalija, pa se javlja strah od njega zbog opasnosti za vlastite genitalije. I u Edipovom kompleksu i u kompleksu kastracije otac igra istu ulogu - protivnika infantilnog seksualnog interesa, kojega se dječak boji. (Freud, 1913)

Dječak je u trenutku kada prihvati oca kao superiornije biće bitan u mogućnosti da se identifikuje sa njim, na taj način uzimajući svoj muški identitet. Po Freudovoj teoriji, dječvojice pate jer nemaju muški spolni organ, a kada spoznaju da i majka nema ona gubi vrijednost u njenim očima. Kada se dječvojica identificira sa majkom počinje zauzimati stav da je na drugom mjestu po vrijednosti.

Freudova teorija bila je kritikovana od strane feministkinja koje su smatrale da se rod ne može poistovjetiti sa genitalijama, u Freudovoj teoriji muški spolni organ jer superiorniji u odnosu na ženski, stoga feministkinje postavljaju pitanje zašto to ne može biti obrnuto, jer ulogu discipline u mnogim kulturama nema otac već majka.

Nensi Odorou je autorka koja smatra da u enjeh rodni uloga proizilazi iz ranog uzrasta i privrženosti koje dijete ima prema roditelju. Za razliku od Freuda ova teoretičarka naglašava ulogu majke, jer je majka odlučujuća u njegovom odrastanju. Ali ta povezanost sa majkom u jednom trenutku nestaje zbog osjećaja svoga šjaka, kada dijete postaje samostalnije. Proces osamostaljenja odvija se drugačije kod dječvojica i dječaka.

Dječak i kada odrastu dječvojice su vezane za majku, zbog te veze žene razvijaju osjećaj povezanosti sa drugim ljudima, često stapajući svoj identitet sa identitetom druge osobe. Kod dječaka proces odvajanja je drugačiji, dječak kada odbaci svoju bliskost od majke on se u potpunosti da ne bude mamin sin, zbog toga su muškarci u kasnijem periodu svog života nesposobni da se zblizne sa drugima.

3.2 Društvena konstrukcija roda i pola

U posljednje vrijeme javlja se sve više sociologa koji kritikuju teoriju rodni uloga i socijalizacije smatraju i da se pol ne treba gledati kao biološka odrednica, već da je on ba-

kao i rod društveno konstruiran. Ljudsko tijelo je kao i rod podlijeffle društvenim silama koji ga oblikuju i mijenjaju. Svoje tijelo možemo mijenjati i oblikovati zahvaljujući i napretku medicine koja je toliko napredovala da smo sada u mogućnosti mijenjati pol.

Šprema tom gledištu, autori koji se bave istraffivanjem rodnih uloga i njihovog učenje preutno prihvataju da postoji biološka zasnovanost rodnih razlika. Autori koji zastupaju sociološki pristup smatraju da biološke razlike postoje između u polova predstavljaju okvir koji su šKulturološki razrađuju u samom društvu. Za razliku od ovog gledišta, teoretiari koji vjeruju u društvenu konstrukciju pola i roda odbacuju svaku biološku zasnovanost rodnih razlika. Oni smatraju da se rodni identiteti stvaraju u odnosu na percipirane polne razlike u društvu i potpomažu oblikovanje tih razlika. (Gidens, 2007, 122)

To ukazuje na činjenicu da su polne razlike i rodni identiteti isprepleteni u tijelu svakog pojedinca još uvijek.

3.3 Rodna nejednakost

Rod je društveno proizveden pojam koji služi za dodjeljivanje društvenih uloga kao i identiteta muškarcima i ženama. Rodne razlike u svakom društvu postoje, što dovode do društvenih razlika. Rod vrši jako veliki uticaj na društvene uloge kako one u porodici tako i one u društvu. Nije poznato društvo (izuzev određenih tradicionalnih tribalnih kulturnih zajednica) u kome su žene moćnije od muškaraca mada uloga u društvu varira od kulture do kulture. U svim kulturama žena je vezana za kuću i odgoj djece dok muškarac za izdržavanje porodice, te se muške društvene uloge u svim društvima više vrijednuju.

Iako su danas društva itekako napredovala, žene su se izborile za svoja prava, ali i dalje postoje širom svijeta rodne razlike, koje se posmatraju kao osnova socijalne nejednakosti.

U razumjevanju rodni nejednakosti razvila su se teorije koje na različite načine objašnjavaju dominaciju muškaraca nad ženama.

3.3.1 Funkcionalistička teorija

Teorija koja se bavila rodni nejednakostima je funkcionalistička teorija koja smatra da rodne razlike doprinose integraciji i stabilnosti društva. Samim tim smatraju da je podjela rada biološki zasnovana između muškaraca i žena, te da su ljudi određeni za određene poslove.

Parsons je jedan od vodećih funkcionalista koji se bavio proučavanjem porodice, a posebno socijalizacije. Prema Parsonsu jedna porodica je stabilna ukoliko postoji jasna podjela rada gdje se žene brinu o djeci i domaćinstvu, samim tim imaju ekspresivnu ulogu. A muškarac sa druge strane posjeduje institucionalnu ulogu, odnosno njegov zadatak je da izdržava porodicu. Zbog muške uloge koja je jako stresna, žena treba tu da bude njegov oslonac.

Škola organizacija rada izdvojila je osobu oca iz odgoja djece, a majke imaju sve manje uloga - a to ne žele - posvetiti se samo odgoju djece. Razlike između generacija prirodna su posljedica osjećaja samostalnosti kod mladih i osjećaja nerazumijevanja promjena kod starijih. Industrijalizaciju prati i urbanizacija, a život u gradovima iz osnove mijenja stvorene navike, pa i obrasce obiteljskih odnosa. Povećana mobilnost za posljedicu ima sve slabiju vezu unutar porodice i sve manje ulogu da se održavaju prijateljski odnosi. (Kregar, 1994, 219)

3.3.2 Feminističko objašnjenje rodne razlike

Feministička teorija otkriva kritiku funkcionalističke teorije i njenu rigidno postavljenu tvrdnju da je podjela rada biološki zasnovana, smatraju i da ne postoji ništa prirodno u tome. Feministkinje smatraju da su ljudska bića putem socijalizacije osuđena da imaju uloge koje im kultura nameće, te da ne postoji ništa što sprječava ženu da gradi svoju karijeru.

Unutar feminističke teorije do danas postoje četiri objašnjenja rodne razlike, a to su biološko, institucionalno, interakciono te fenomenološko. Mnogi sociolozi nastojali su da objasne svaku od ovih četiri rodne razlike, tako je i Alis Rosi smatrala da su biološke funkcije muškarca i žene povezane sa hormonalnim razvojem tokom životnog ciklusa.

Sa druge strane institucionalno objašnjenje smatra da rodne razlike proizilaze iz različitih uloga koje muškarci i žene zauzimaju u institucionalnom okruženju. Razlika između muškarca i žene javlja se zbog raspodjele poslova, žene su te koje su dobijale poslova u privatnoj sferi koje se odnose na to da budu majka, supruga. Te uloge ženska djeca preuzimaju u ranoj socijalizaciji, kroz igru i zabavu one zapravo uče svoje uloge unutar društva tj. unutar privatne sfere. Ovaj tip objašnjenja naglašava biološke funkcije žene, odnosno mogućnost trudnoće i brige o djeci kao presudni faktor za spolnu podjelu rada u kojoj žena zauzima ulogu radnice u domaćinstvu, odnosno supruge i majke. Zbog toga žene su zarobljene u porodici u kojoj nemaju ista životna iskustva kao muškarci.

Štako neki od institucionalnih teoreti ara razliku izme u flena i mu–karaca prihva aju spolnu podjelu rada kao socijalno nufnu, drugi su svjesni da odvojene sfere flena i mu–karaca mogu biti ugra ene u –ire obrasce nejednakosti izme u rodova ili ak ugnjetavanje (Ritzer, 1997, 310)

3.4 Povijest feminizma

U 19. vijeku flene kona no dobijaju svoja izgubljena prava, dobijaju pravo na visoko obrazovanje, otvaraju se –kole za flene, a jedna od prvih je medicinska –kola u Njujorku. Sa 19. vijekom pojavljuje se i ideja da se sve flene trebaju ujediniti, kako bi ostvarile svoja prava. Kapitalisti ki na in proizvodnje cvjeta sve vi–e, ali jedino –to ostaje isto je dominacija mu–karaca nad flenama. Nejednakost mu–karaca i flena proistekla je iz polnih razlika, –to dovodi do toga da se flenama dodjeljuje manje vrijedno mjesto u dru–tvu. Polna razlika koristi se kao obja–njenje za–to flenama nije mjesto u javnosti, a primarno u politici, zakonodavstvu, obrazovanju, kao i kulturnim i vjerskim ustanovama.

Zbog polnih razlika ^{TM}vajcarkinje nisu dobile pravo glasa sve do 1971. godine. Bez prava glasa flene nisu mogle svjedo iti pri pisanju dokumenata. Me utim, nisu samo flene te drflave bile u podre enom poloflaju. ^{TM}panjolke su te koje do 1907. godine nisu imala pravo staranja nad vlastitom djecom, Francuski zakon je propisivao razli ito obrazovanje koje su prolazile dje aci, a koje djevoj ice.

Prije Drugog svjetskog rata mnoge Evropljanke nisu mogle raditi, odlaziti i traffiti ljekarsku pomo , obrazovati se, kao ni otvoriti ra un u banci bez dozvole mu–karca. Upravo zbog sli nih problema sa kojima se flene suo avaju javlja se feministi ki pokret. Prvi put se u historiji Francuske javlja potreba da se flene pokrenu, iza u iz sfere privatnog i bore se za svoju ravnopravnost i mjesto u dru–tvu koje zaslufluju.

Borba za dobijanje pravo glasa trajala je dugi niz godina, me utim kona no flene su u ve ini zemalja svoja prava ostvarile nakon Drugog svjetskog rata. Danas u ve ini demokratskih zemalja flene imaju pravo glasa ali je problem u kojoj mjeri ga koriste da budu birane s obzirom daje jo– uvijek mali procenat flena zastupljene u politici. Saudijska Arabija tek sa 2018. godinom omogu ila je flenama da funkcioniraju ravnopravno sa mu–karcima pri

izborima i procesima glasanja. Bira ko pravo je jedno od osnovnih ljudskih prava koji pripadaju svakom pojedincu, stoga ženama ne smije biti uskraćeno.

Što se političkih prava tiče, ona su u Francuskoj, Engleskoj i u SAD-u osvojena uz mnogo muke. Godine 1867. Stuart Mill je u engleskom parlamentu izgovorio prvu obranu ženskih prava glasa. Suvereno je u svojim napisima zahtijevao jednakost žene i muškarca unutar obitelji i društva. ŠUvjeren sam da su društveni odnosi dvaju spolova, koji jedan podinjavaju drugom u ime zakona, sami po sebi loši i čine jednu od glavnih prepreka napretku društva; uvjeren sam da se moraju povući i pred savršenom jednakošću. (de Beauvoir, 2016, 94)

Naravno, neko će reći da se vladavina muškaraca nad ženama razlikuje od spomenutih po tome što nije vladavina silom: prihvaćaju se dobrovoljno; žene se ne tuče i pristaju na to. Kao prvo, veliki broj žena ne pristaje. Otkada postoje žene koje su u stanju svoje osjećaje izraziti pisanjem (što je jedini oblik javnosti koje im društvo dopušta), sve ih je veći broj koje su zabilježile prosvjede protiv sadašnjeg društvenog stanja: a nedavno je nekoliko tisuća njih, na čelu sa najuglednijim ženama poznatim javnosti, uputilo Parlamentarnu peticiju za sticanje glasačkog prava. Traženje žena da budu obrazovane jednako temeljito i na istim područjima znanosti kao i muškarci, sve je intenzivnije i ima dosta izgleda na uspjeh; a još je intenzivniji zahtjev da se žene pristupe u profesije i poslove koji su im sada nedostupni. (Mill, 2000, 25)

Prvi feministički pokreti javljaju se u SAD-u i Velikoj Britaniji, gdje žene protestuju kako bi dobile pravo glasa, te se vremenom ovaj pokret proširio i dobio svjetske razmjere. U Velikoj Britaniji žene su u više navrata nastojale da dobiju pravo glasa međutim, u tome nisu uspjele. Veliki poraz za žene koje su se borile za pravo glasa bila je pobjeda Liberala koji su po osvajanju vlasti donjeli niz zakona koji se nije ticao žena. To je izazvalo velike pobune žena koje su sada palile crkve, razbijale izloge, te su neke čak odbijale da plate porez. Sve to nasilje bilo je iskazivanje nezadovoljstva za ne dobijanje prava glasa. Kada su zbog nasilnog ponašanja žene bile kažnjavane, odušile su se za druge metode kako bi ostvarile svoja prava jedan od tih bio je i štrajk glađu koji je imao velikog odjeka u javnosti. Međutim to i dalje nije urodilo plodom, ali žene ne odustaju, čak i tada više, žele biti još ekstremnije, ali dolazi do Prvog svjetskog rata. Nakon velikog doprinosa žena koje su imale u toku Prvog svjetskog rata godine 1918. žene iznad 30 godina dobijaju pravo glasa da bi se ta granica 1928 pomjerila na 21 godinu života.

U SAD-u žene tako su tražile da dobiju pravo glasa, ali im to ne polazi za rukom, stoga su po uzorku na žene iz Velike Britanije pokušale da organizuju masovne proteste kako bi dobile pravo glasa. Konačno svoj cilj su ostvarile 1920. godine kada žene dobijaju pravo glasa u SAD-u.

Kako se feministički pokret proširio mnoge žene su u različitim državama svijeta dobile pravo glasa te su konačno bile u mogućnosti da izađu iz privatne sfere i budu birane.

Prve feministkinje bile su bijele žene srednje klase koje kada su se prvi put okupile tražile i pravo glasa. Stoga se javljaju talasi feminizma, prvi talas feminizma bio je u jednom trenutku svog razvoja nije bio jednoznačan. Drugi svjetski rat mijenja poziciju žena, jer tokom trajanja rata od onoga što se očekivalo, a to je omogućilo ženama da uđu u fabrike kako bi proizvodile oružje. Nakon rata stvari počinju u konačnici da se mijenjaju, te počinje se sa velikim brojem razvoda brakova, javljaju se moderni trendovi. Žene skraćuju kosu, počinju nositi pantalone, pored toga kraj rata je doveo do toga da su mnoge evropljanke dobile pravo glasa, te se feminizam počinje povlačiti sa javne scene.

Među tim ženama se nastoji oduzeti pravo glasa koje su stekle, naglašavajući da su one postale građanke zbog toga što su majke ili supruge poginulih heroja, te se nastoji žene opet povući sa javne scene u privatnu. Insistira se u tome da žene napuste radna mjesta koja su dobile, u koliko su to odbile nazivale bi se pogrdnim imenima i ukidale su im se beneficije opravdavajući i se da su žene nestručne.

Kako bi se opravdao podređeni položaj žena često se koristilo jednim argumentom koji glasi da su žene te koje su po prirodi inferiornije od muškaraca. Već prvi feministički talas smatra da je ovaj argument nije validan, navodeći da žene posjeduju osobne potrebe za vođenjem države.

U stvarnom životu su se ipak i dalje suočavale s diskriminacijom i seksizmom iz različitih pozicija. Promjene koje su u pravnom smislu omogućile jednakost istom tempom, nije pratila i promjena socijalnih normi. Ti procesi u društvu nisu nikada ujednačeni jer se socijalne norme, ustaljeni obrasci ponašanja i ophoćenja mijenjaju puno sporije od promjena koje započinju pravnim dokumentima. Iz toga je razloga poznatoga kao problem koji nema ime započeo drugi feministički val. (Mihaljević, 157)

Drugi val feminizma po etkom 60-tih i traje do po etka 80-tih godina, feminizam se prvi put definira kao pokret žena za ravnopravnost. U toj svojoj borbi žene dolazile do odre enih rezultata dobijaju pravo na ravnopravnost u pogledu pla a, obrazovanje, gra anska prava kao i prava na abortus.

Postoji jos jedan val koji je nastao krajem 80-tih godina i ravija se do danas, tzv. tre i val koji poku-ava da negira kategoriju spola, te se javljaju razli ite orijentacije unutar feminizma. U mno-tvu orijentacija postoje 3 najvaflnije feministi ke orijentacije, a to su: liberalni feminizam, radikalni feminizam i crni feminizam.

Po etkom 80-ih godina XX vijeka po inju se javljati sve brojniji glasovi crnih žena koje su dovele do odre enih promjena unutar feministi kog pokreta. Pitanje rasizma unutar feminizma postaje jedno od osjetljivijih pitanja. Stoga se ogla-ava Odri Lord, afroamerikanka koja govori da se bijele žene koncentri-u unutar fleskog pokreta, pri tome ne uzimaju u obzir rasu, klasnu pripadnost niti dobnu starost. Smatraju i da tada-nje feminiskinje koriste rije šsestrinstvoō koje podrazumjeva homogenost u iskustvu koje ne postoji. Poruka crnih žena bila je jasna da bi šsestrinstvaš uop-e moglo biti mora se odvojiti od iluzije da postoji jedinstveni identitet žena. Za crni feminizam jako je vaflna povjest, zbog toga -to ona uti e na probleme sa kojima se susre u crne žene.

Crne žene podrflavaju feministi ke teoriju, ali isto tako shvataju da se problem rase ne mo fle ignorisati, jer su one upravo na osnovu rase i roda bile degradirane. Te da se ugnjetavanje žena ne mo fle na adekvatan na in objasniti u koliko se ne uzme u obzir pored roda i ne uzme u obzir rasa i klasa.

Radikalni feminizam pak nastoji ispitati korjene mu-ke dominacije, te dokazati da su mu-karci ti koji su odgovorni za patrijarhat. Patrijarhat predstavlja sistem dominacije mu-karaca nad ženama. Takav sistem omogu ava mu-karcima mo unutar dru-tva zbog toga se oni trude da zadr fle ovaj hijerarhiski odnos. Radikalne feminiskinje tako er govore i o porodici koja predstavlja instrument za ugnjetavanje žena, unutar porodice žena obavlja nepla eni ku ni rad na taj na in mu-karci eksplati-u žene te joj ne dozvoljavaju da zauzima bitne pozicije unutar dru-tva.

šTemeljna teza radikalnih feministkinja jeste da patrijarhat opstaje usled kontrole i eksploatacije ženske seksualnosti i ženskih reproduktivnih sposobnosti. Zbog toga se radikalni feminizam zalagao za *globalno sestrinstvo*, odnose me u ženama koji e se suprotstavljati

nametnutnim rodnim uzusima (tzv. *female bonding*), osloba anje flena od ustanovljenih rodnih uloga itd. (Zaharijevi , 2008, 419)

Liberalni feminizam je protiv svake diskriminacije makar to bilo i u korist samih flena. Osnovno stajali-te ovakve vrste feminizma je da reforma dru-tvenih vrijednosti svakoj fleni omogu ava li no pobolj-avanje i uspjeh. To dovodi do toga da svaka flena odlu uje u svoje ime kao individua, u tom smislu podrflava se pravo na abortus, dekriminacija prostitucije, stoga svaka flena ima pravo na vlastite profesije i na in staranja o vastitom tijelu.

šLiberalni feminizam s druge strane smatra da se jednakost mu-karaca i flena mofle postici pravnim sredstvima i postepenom socijalnom reformom, nagla-avaju i prava pojedinaca i pojedinki. (Ibid, 404)

Pored ove 3 glavne orijentacije postoje i mnoge druge kao -to su: marksisti ki, anarhisti ki, pacifi ko-antimilitaristi ki, egzistencijalisti ki, lezbejski, socijalisti ki, spirtualisti ki, afro-amerikanski, ekofeminizam, individualisti ki feminizam, post kolonijani feminizam, feminizam tre eg svijeta, transnacionalni feminizam, queer teorija, post feminizam i cyber feminizam.

Simon de Bovoar u inila je presudni korak za feminizam, ona je definirala uzrok podre enosti flena i na ine na koje se ta podre enost zadrflavala kroz vijekove. Javljaju se feministkinje drugog vala koje su pretefno bile Amerikanke i Francuskinje. Njihovu ideju gradile su na tome da se flena ne ra a ve da se ona postaje. Simon de Bovaoar je podre enost flena definirala iz tri ta ke:

- Izme u mu-kakraca i flena postoji temeljna razlika koja se naziva polna.
- Rod je kategorija iz koje proizilazi u inci patrijarhata na svako flensko bi e
- Sistem vrijednosti u kojima se mu-karci i flene posmatraju na osnovu kategorije roda naziva se patrijarhat.

Upravo ove tri ta ke tj. polna razlika, rod i patrijarhat ujedinili su se po prvi put u definiranu feministi ku teoriju. Ono -to je udruffilo flene bilo je to prirodna osnova i injenica da flene flive u parijahalnom dru-tvu stoga su feljele da promjene postoje e stanje.

Simon de Bovoar smatra da je svijet odre en mu-kom kulturom u kojoj sve -to je flensko gura se na marginu stvaraju i koncepciju flene kao šdrugogō bi a za koju se dodjeljuju karakterne

crte koje predstavljaju suprotnost u odnosu na mu-karce, te da one nisu sposobne ni za -ta drugo nego da mijenjaju svijet oko sebe.

šVeliki likovi Niobe, Medeje, podsje aju na eru kada su se majke di ile smatraju i djecu svojim vlasni-tvom. U homerskim pjesmama, Andromaha i Hekuba imaju vafnost koju ve ni klasi na Gr ka vi-e ne priznaje flenama skrivenim u tami gineceja. Ove injenice dovele su do pretpostavke da su u primitivna vremena postojala prava vladavina flena. Tu hipotezu, -to je postavlja Baschoffen, preuzeo je Engels. Prijelaz s matrijarhata na patrijarhat njemu se ini kao šveliki povijesni poraz flenskoga spolaō. No zapravo je to zlatno doba flene samo mit. Re i da je flena Drugo zna i re i da me u spolovima nije postojao recipro an odnos: Zemlja, Majka, Boflica, za mu-karca nije bila blifnja. Njena se mo potvr ivala kraj ljudske vladavine: ona je dakle bila izvan te vladavine. Dru-tvo je oduvijek bilo mu-ko. Politi ka mo uvijek je bila u rukama mu-karaca.ō (de Bovoar, 2016, 55)

3.6 Teorija uloga

šTermin teorije uloga ukazuje na "ekspanzivno i raznovrsno tijelo analiza ispitivanja veza izme u dru-tvene organizacije, kulture i performanse koje ljudi daju dok se bave interakcijom.ō (Bere-, 175)

Teorija uloga imaju obimnu historiju, o njoj su govorili mnogi teoreti ari izme u ostalog Mead, Parsons, Goffman kao i mnogi drugi. Daniel D. Martin i Janelle L. Wilson smatraju da je savremena teorija u sociologiji nastaje kombinacijom dvije teroije u socijalnoj psihologiji, a to su strukturalna teorija uloga, a drugi je simboli ki interakcionalizam, a to je pristup koji stavlja naglasak na promjene u interakciji i na procese uloga.

Teorija strukturalnih uloga najvi-e je kritikovana jer previ-e nagla-ava uskla enost, stabilnost kao i dodatak uloga, me utim sa druge strane mnogi smatraju da mora postojati odre en stepen kreativnosti i improvizije. Mead smatra da je uloga jedna strategija suo avanja, koja se posebno pojavljuje u interakciji sa drugima. Sposobnost uzimanja uloga i uzajamnih perspektiva sa drugima je ono na -ta se stavlja poseban naglasak.

Uloge su te koje predstavljaju vezu izme u, subjektivno konstruirane realnosti pojedinaca i objektivne realnosti institucija. Bitno je napomenuti da je glavni element dru-tvene realnosti

identitet, koji je formiran od individualne svijesti, društvene strukture kao i biološkog organizma.

Berger i Lukman smatraju da su institucije u individualnom iskustvu otjelovljavaju putem uloga. U društvenom svijetu pojedinac sebe percipira igranjem uloga. Za njega društveni svijet postaje realan sa pounutrenjem tih uloga. Uloge predstavljaju određeni institucionalni poredak, ta reprezentacija odvija se na dvije razine, prva razina je kada putem uloge predstavljamo samo sebe. Ali sa druge strane uloge predstavljaju intelektualnu vezu vladanja, jer svaka uloga stoji u odnosu s drugim ulogama. Uloge omogućavaju institucijama da postoje kao nešto što je zbiljko u životu svih pojedinaca.

Štavljanjem uloga koje igra, pojedinac biva uveden u specifične oblasti društveno objektiviranog znanja, i to ne samo u učenom kognitivnom smislu već i u smislu »znanja« normi, vrijednosti, pa čak i emocija. (Berger, Luckman, 1992, 97)

Teorija uloga odnosi se na to da svaka osoba igra više uloga sa kojima se može identifikovati, kao i one koje može preispitivati. U svakoj ulozi postoji kombinacija između društvenih i individualnih komponenti, jer svaka osoba definira svoja individualna iskustava kao i kulturni obrazac datog društva. Stoga se može reći da su uloge istovremeno i društvene kao i psihološke te su kao takve mnogo polje društvenog istraživanja. Aspekti uloga omogućavaju ljudima da razmotre percepcije o sebi kao i drugima kroz psihodramsku akciju.

Prvo trebamo razmotriti na čemu se klasična sociološka teorija odnosi prema teorijama uloga. Socijalna psihologija se bavi proučavanjem ponašanja pojedinaca u zavisnosti od društvene grupe.

Mead je bio socijalni psiholog kao i osniva simboličkog interakcionalizma. Sociološki model subjektivnosti koji je konvencionalan predpostavlja da prilikom preuzimanja uloga, pojedinac sebe vidi oči u oči s drugima, međutim feministkinje smatraju da su žene kroz socijalizaciju prošle drugačije odnosno da one sebe vide kroz oči muškarca, te preuzimaju muškopolno gledanje o sebi.

Ženijsko iskustvo u enja preuzimanja uloga oblikovano je činjenicom da žene moraju, a muškarci ne moraju, naučiti preuzimati ulogu stvarnog drugoga, a ne samo onog socijalnog drugog za kojeg se pretpostavlja da će biti gotovo potpuno sličan samome sebi. "Drugi" je za žene muškarac i on je stranac. "Drugi" su za muškarce - prvo i najvažnije - muškarci koji su

im do izvjesnog stupnja sli ni u osobini koju kultura drži izvanredno važnom: u rodu. (Ritzer, 1997, 337)

Preuzimanjem uloge je vrhunac u internalizaciji normi zajednice, putem socijalizacije pojedinci preuzimaju uloge š generalizovanog drugog što time dovodi do oblikovanje socijalnog života pojedinaca.

Špoop eni drugi u odrednicama upravo izloženog objašnjenja može se smatrati univerzalizacijom procesa preuzimanja uloga: poop eni drugi je bilo koji i svi drugi koji stoje ili mogu stajati kao posebnost nasuprot stavu preuzimanja uloga u prisutnom kooperativnom procesu. Promotren sa sagledanja ina, poop eni drugi jest in preuzimanja uloga u svojoj univerzalnosti. (Mead, 2003, 27)

Pojam generalizovani drugi za Meada odnosi se stoga na društvene norme i vrijednosti koje se putem simboličke interakcije internaliziraju u onom Ja; to je društveni aspekt onog personalnog identiteta koji na sebe preuzima društvene norme i pravila.

"Kao Moreno, Mead je bio veoma zainteresovan za dječju igru, "u igri u kojoj je uključeno određeni broj pojedinaca, tada dijete ima jednu ulogu mora biti spremno da preuzme ulogu svih ostalih. Ako dobije u devetoj lopti mora imati odgovore na svaku poziciju koja je uključena u svoj polofaj. Mora da zna šta će svi drugi uiniti da bi mogli da izvrše svoju dramu. On mora da preuzme sve ove uloge" (Muriel Jakovina, Jakovina, 155)

Me utim feministkinje smatraju da generalizovani drugi u društvu u kojem dominiraju muškarci predstavlja jednu cjelinu normi koja je određena od strane muškaraca, te su žene tada prinudjene da sam sebe priznaju kao manje odnosno niže u odnosu na muškarce.

Sociologiji su radovi povezani sa idejama psihodrame je Goffman. Goffman je u svom djelu "Kako je predstavljamo u svakodnevnom životu" govorio o interakciji licem u lice, kao i pokušaju ljudi da upravljaju utiscima drugih.

Žbog toga su "predavači", "glumci" ili "protagonisti" u smislu psihodrame sa jedne strane pokušavaju da otkriju kako se oni pojavljuju drugima, što znači i oni moraju biti u stanju da se vide iz perspektive drugog, a s druge strane ruke moraju biti u stanju da promene svoj izgled jer prikupljaju informacije o tome kako drugi ih vide. To je upravo ono što se dešava u

psihodrami kroz imenovanje uloge, uzimanje uloge, igranje uloga, vježbu uloga i, naravno, preokretanje uloge (Ibid, 156)

Goffman smatra da u svakodnevnoj interakciji uvijek nastoji da održi pozitivnu sliku o sebi, pred drugima.

Štako, kada pojedinac predstavlja sebe pred drugima, njegov nastup teži da u sebe uključi i primjerom oliči i zvanično prihvati društvene vrijednosti čak i više nego što čini njegovo sveobuhvatno ponašanje. (Goffman, 2000,48)

4.0 Rodni odnosi i moć

Jedan od najdalekosežnijih društvenih identiteta je rodni identitet jer se pripadnost rodu reflektira nejednako kao (šmuk i flensko) pa su političke i sociokulturne posljedice jako važne. One se mogu vidjeti u nizu društvenih odnosa, od institucija do makroinstitucionalnih tvorevina poput porodice. Iako je u savremenom društvu s propadanjem patrijahalnih porodica oslabila rodna dominacija ona i dalje postoji jer je to jedna od najrasprostranjenijih ideologija društva.

Šrodne uloge uveliko određuju rodne identitete koje ljudi razvijaju u procesu socijalizacije pounutruju i poruke koje im zajednica neprestano šalje. Svako društvo određuje i regulira rodne uloge društvenim pravilima. Što je društvo primitivnije to je veća vjerovatnoća da društvena pravila imaju snagu zakona i sankcije u slučaju odstupanja pojedinca/ pojedinke od društveno definisane rodne uloge. (Jari, Radovi, 2011, 155)

Na rodni identitet u društvu utiče političke, rasne, polne, kulturne kao i ekonomske prilike. Rodni odnosi i uvjetovani su dimenzijama kao što su: biološkim, ideološkim, religijskim, ekonomskim, obrazovni, te silom i nasiljem.

4.1 Društvena moć i moć roda

Društvena moć je jedan od najvažnijih aspekata odnosa ljudi u društvu. Društvena moć javlja se kao aktivna snaga kojom se želi izboriti prednost u odnosu na druge u društvenom životu, a može se pokazati na različite načine kao politička, klasna, intelektualna ali i rodna.

Weber mođ definira kao: sposobnost jedne osobe da uspostavi volju ili autoritet nad drugima. Pri razumjevanju analize mođ i vađna je podjela: sa jedne strane kao mogućnost, kapaciteta, potencijala, a sa druge strane izrađavanje mođ i kao odnosa.

šMođ predstavlja izgled da se u okviru jednog druđtvenog odnosa sprovede sopstvena volja uprkos otporu, bez obzira na to nađemu se zasnivaju ti izgledi.č (Weber, 1976, 37)

Foucault je pokuđao da odgovori na pitanje đta je mođ. U svom djelu šIstorija seksualnostiđ Foucault definira mođ: š Mođ nije neđto đto se stjeđe, posjeduje ili djeluje, neđto đto neko drđfi ili dopuđta da izmakne: mođ se izrađava na nebrojne načine, u među igri neegalitarnih i pokretnih odnosa. Odnos mođ i nisu u poluđlaju izvana s obzirom na druge tipove odnosa (ekonomske procese, odnose znanja, seksualne odnose) nego su imanentne i njima; oni su neposredna posljedica podjela, nejednakosti, neravnoteđe koje se javljaju u potonjima, suprotno tome oni su unutrađnji uvjeti tih razlikovanja: odnosi mođ i nisu na nadstrukturnim pozicijama.. oni imaju izravnu produktivnu ulogu, kad god dolaze u igru.č (Foucault, 1990, 94).

Foucault razvija ideju difuzije mođ i kroz sve druđtvene odnose, samim tim se to odnosi i na rodne odnose. Foucault je gledao vađnost tijela kao mjesta igre mođ i, međutim on ne definira muđku mođ kao represivnu za razliku od feministkinja, Foucault mođ vidi kao proizvođenje znanja, a ne represiju.

Foucault smatra da su su mođ i sloboda povezane komponente druđtva, ali pored toga autor u razumjevanju druđtva skređe pađlnju na problem ideologije.

čU jednom razgovoru iz 1975. godine Foucault ustvrđuje da je pojam ideologije teđko upotrebljiv zbog tri razloga. Prije svega zbog toga đto je ideologija uvijek šu virtualnoj suprotnosti s neđim đto bi bila istinač. Potom zbog toga đto se ona nuđžno oslanja na šneđto kao đto je subjektč. Napokon, zbog toga đto je ona šu sekundarnom poluđlaju u odnosu na ono đto mora funkcionirati kao infrastruktura ili ekonomska, materijalna determinantač. Te Foucaultove opaske, ma koliko bile marginalne, na svoj način tematiziraju odnos između ideologije i istine.č (Kalanj, 2009, 256)

U tradicionalnom prouđavanju ideologije kao đto je npr. Maruskovo poimanje ideologije, ideologija je uvijek postavljena u negativnom smisli. Kao miđljenje koje nameđe vladajuća klasa i koja omoguđava da se pomođu lađfnih uvjerenja vlada. Međutim kritička analiza

diskursa smatra da subjekt nije fiktivna, već da je proces izrađivanja ideologija dvosmjernan, ukazujući na to da subjekt nije pasivan.

Foucault je također tvrdio da ideologija ne mora nužno da bude negativna. Konstitutivni element svih ljudskih odnosa je moć prema Foucaultu.

Feminizam je dao doprinos identifikaciji kao i istraživanju rodne nejednakosti, međutim feminizam je svoje teorijske perspektive usmjerio ka patrijarhalnom sistemu gdje je ženska polovica roda stoljeća imala podređena.

Osnovno pitanje sociologije roda je: Škako je moguće da se premda sva društva i kulture prepoznaju razlike između muškaraca i žena, te kategorije različitosti vrijeduju u brojnim društvima/ kulturama, i to na način da gotovo sva društva i kulture niču vrijednost dodjeljuju ženama, a ne muškarcima, iz čega onda proizilaze i niže vrijednosti socijalne stratifikacije te rodne odnosa u najširem smislu. Prema feminističkim teoretičarkama i većini teoretičara roda, ta disproporcija nema biološko porijeklo, nego proizilazi iz sociokulturnih faktora. (Gali, 227)

Moć patrijarhalnih institucija pokazuje se dvostruko, prvo jeste da stariji muškarci dominiraju nad mladima, a drugo je da muškarci dominiraju ženama. U patrijarhalnoj društvenoj strukturi rodni odnosi moć i podrazumjevaju slijedeće dimenzije: ekonomijom, obrazovanjem, ideološkim, klasnim kao i religijskim.

4.2 Ideološka i šbiološka dimenzija

Moć unutar jednog društva podupire se konsenzusom, dobrovoljnim pristankom ili nasiljem. Ideologija je uvjetovana dobrovoljnim pristankom, koja se uči kroz socijalizaciju oba roda. Pomoću društvene uloge žena se ograničavaju na biološka iskustva tj. na biološki spol.

Tjelesna snaga muškarca je biološka karakteristika koja je zajednička za sve sisavce, međutim na fizičkoj snazi ne postoji muška supermacija, jer je to iskuljučivo društveno konstituirano. Razvoj rodnog identiteta počinje još u djetinstvu i izgrađuje se kroz socijalizaciju. U svakom trenutku dijete mora da misli i ponaša se na način da postigne zahtjeve roda.

I danas se koriste stereotipi poput onih da agresivnost karakteristična za muškarce dok je pasivnost karakteristična za žene. Samim tim ove karakteristike mogu se primjeniti na

vladaju u klasu gdje je agresivnost, dominacija karakteristika vladajuće grupe dok je sa druge strane popustljivost karakteristika podređene grupe.

Razvoj rodnog identiteta počinje u djetinstvu kao zbroj interesa, statusa, strategija i kulturnim značajima. Proces socijalizacije podrazumjeva identifikaciju, imitaciju i akomodaciju kako bi se djeca identifikovala sa rodnom/spolnom ulogom.

Tokom svog života dijete mora da se ponaša onako kako od njegove okoline očekuje društvena uloga, i kako bi na taj način zadovoljio očekivanja društva. U ranom djetinstvu osigurava se razlika između polova, djeca učine da se identifikuju sa odraslima, najviše sa roditeljima učine i određena ponašanja. Rodno ponašanje za muškarce i žene se razlikuje, a od muškaraca se očekuje da pojačaju agresiju u ponašanju, dok se od žena očekuje da se agresivno ponašanje pounutruje.

U procesu socijalizacije i dalje se koriste stereotipne podjele, jedva takva moć se vidjeti na primjeru agresivnosti, koja se smatra kao muška osobina, a pasivnost kao ženska.

Šifrudin Džordan (Judith Jordan) ističe da se dječaci i djevojčice različito vaspitavaju i socijalizuju o dječaci ka tome da doživljavaju sebe kao šmele i dominantne, podrazumevaju i razdvojenost između sebe i drugih, a djevojčice kao kontinuirano povezane s drugima u modusu šljubav-empatija. U teoriji, djeca se odgajaju kao djeca, ali u realnosti, vaspitavaju se kao dječaci i kao djevojčice. Na primjer, kada se prvi put suoje s agresijom druge djece, dječaci se najčešće podstiču da budu aktivni i uzvrate istom merom, dok se djevojčice neretko dobiti savjet da razumiju ili da ignorišu. (Zaharijević, 358, 2008)

4.3 Sociološke dimenzije

Glavna institucija za održavanje patrijarhalnog društva čak i u modernom društvu je porodica, koja vodi kontrolu tako gdje politički i drugi autoriteti nemaju pristupa. Porodica je posrednik između pojedinca i društva. Ona je ta koja ohrabruje i uči svoje članove da se pojedinac prilagodi društvu. Tako porodica omogućava kontrolu nad pojedincima od strane društva, koje kontrolira svoje članove preko muške glave u porodici. činjenica je da je i kultura ta koja podupire autoritet rodova tj. maskulturni autoritet u svim područjima života.

Unutar društva postoje tri patrijarhalne institucije koje su međusobno zavisne i povezane, a to su porodica, društvo i država. Unutar društva glavna institucija za održavanje patrijarhata je porodica, koja putem religije nastoji održati dominaciju muškaraca nad ženom. U mnogim se

religijama mu-karac gleda kao glava ku e. Mu-karac je taj kojem je zahvaljuju i patrijarhatu omogu eno pravo nad svojom flenom i djecom. ak se i krvno srodstvo odre uje prema o evoj liniji, dok se on prema maj inoj isklju uje i esto ne priznaje.

Iako je danas u savremenom dru-tvu patrijarhalna mo umanjena dodjeljivanjem gra anskih prava flenama u porodicama jo- uvijek dominira patrijarhat. Unutar porodica se odvija socijalizacija djece po modelima patrijarhalne ideologije, dodjeljivanje uloga zavr-ava se kroz proces socijalizacije u dru-tvu kroz -kolu, masovne medije sve to dovodi do jednog cjelokupnog podupiranja maskularnog autoriteta u svim sferama dru-tva.

4.4 Ekonomske dimenzije

fene nisu mogle da zarade za svoja vlastita dobra u tradicionalnom patrijarhatu. Iako fene u modernom patrijarhatu imaju mogu nost zaposlenja, ve inom im se nude zaposlenja koja nemaju vaflan dru-tveni status, kao i nemogu nost napredovanja.

šZaspolene fene izvan ku e naravno nisu oslobo ene tereta ku anskih poslova niti brige o djeci kod ku e, tako da zapravo rade dva posla, od kojih je pla en samo jedan (ibid, 231)

Ni jedan nau ni rad nije objavljen o podjeli rada izme u bra nih partnera do sredine devedesetih godina. Goodnow i Bowes izdvajaju djelovanje dva faktora: Prvi faktor je veli ina problema, biljeffe se velike promjene u podjeli rada izme u partnera izvan ku anstva jer se sve vi-e flena susre u sa onim -to se naziva dvostrukom optere enosti flena. Oba bra na partnera sada rade puno radno vrijeme, -to dovodi do promjene u podjeli rada. Broj tradicionalnih porodica u kojim je mu-karac hranitelj porodice sve se vi-e smanjuje, a participacija flena na trfli-tu rada je itekako porasla.

Sve ve i broj flena u godinama osnivanja porodice ostaju na trfli-tu rada. Me utim podjela rada u ku anstvu nije dovelo do znatnih promjena. flena i dalje ostaje odgovorna za odgoj djece i ku anstvo. Kada je flena zaposlena puno radno vrijeme ostaje joj posao unutar ku e jer je ve ini porodica pla anje pomo i u obavljanju ku anskih poslova finansijski nedostupna.

Drugi faktor prema mi-ljenju Goodnow i Bowes je promjena dru-tvene percepcije problema. Tradiciolana podjela uloga podrazumjeva da je mu-karac glava ku e te je odgovoran za izdrflavanje porodice, dok je flena odgovorna za posao u ku i i odgoj djece. Me utim i ako su se promjenili uslovi, flena sada zara uje isto kao i mu-karac. Pomo mu-karca u obavljanju ku anskih poslova je neznatna.

šOptimisti na predviđanja iz 60-ih i 70-ih godina o skorom postizanju ravnopravne podjele rada u kućanstvu pokazala su se pogrešnim. Feminističke aktivnosti i ulazak većine udanih žena na tržište rada nisu doveli do egalitarne podjele rada između supružnika. Većina udanih žena još je uvijek neproporcionalno opterećena kućanskim poslovima i brigom za djecu. U onim obiteljima u kojima nije došlo do većeg angažmana muža u obavljanju kućanskih poslova i u brizi za djecu, žena nakon rada za plaću kod kuće čeka "druga smjena" (Topli, 769).

4.5 Obrazovna dimenzija

Što se tiče obrazovanja, tradicionalni patrijarhat dopuštao je nikakvu ili minimalnu obrazovanost za žene, iako su danas za žene otvorene više razine obrazovanja, ono i dalje nije ista za svaki spol. Razlika je naravno vidljiva u ranoj socijalizaciji.

Štoga i da je patrijarhat pojačava nesrazmjerni karakterističnih osobina rodova, njegove obrazovne institucije segregirano prihvaćaju i kulturno programiranje prema općenito djelotvornoj podjeli između muških i ženskih predmeta, pripisuju i humanističke i društvene znanosti u njihovim marginalnim granama ženama, a znanost i tehniku, polovanje i inženjerstvo muškarcima. U tih drugih onda prevladavaju i ugled i nagrade, kontrola tih područja većinom je stvar političke moći (Gali, 231)

U nauku se najviše mogu baviti oni koji su roditelji, naučnici te oni koji su pripadnici srednjoj klasi. Međutim pored toga postoje različiti faktori koji se tiče regrutovanja unutar nauke, a odnose se na to koliko je društvo otvoreno, da li se djeca iz svih slojeva društva mogu obrazovati, te koje su profesije naučne elite u jednom društvu.

Što se tiče žena i regrutovanja u nauci, jako bitnu ulogu igraju njeno porijeklo. Da bi se jedna žena regrutovala unutar društva bitno je da ima društveno porijeklo, to je pokazano čak i u istraživanju koje se sprovodilo u Srbiji krajem 80-ih godina, gdje je pokazano da su naučnice za razliku od naučnika morale da imaju već postojeće društveno porijeklo, dok su naučnici bili iz nižih društvenih slojeva.

Štoga Izvještaj Evropske komisije koji je bio posvećen položaju žena u nauci. U Centralnoj i Istočnoj Evropi, je pokazao da postoji jasna povezanost između, finansiranja nauke i zastupljenosti žena među istraživačima. Najveća zastupljenost žena je u onim zemljama i

sektorima koji imaju najniža izdvajanja za nauku i obrnuto, u onim sektorima u kojima je finansiranje nauke najveće, najmanja je zastupljenost žena. To je još jedna potvrda pravila da muškarci napuštaju područja kojima opada status i sele se u ona područja koja imaju bolji status, plaćenost, uslove. (Avdispahi, Muftić, Vlaisavljević, 2009, 24)

Žene su često koncentrisane u određenim naučnim disciplinama, one su tu na gubitku finansijski. U disciplinama u kojima su zastupljene ženama su otežani uslovi rada. Zbog toga dolazimo do zaključka da žene u nauci nisu ništa drugo do sekundarna radna svaga, koja je zaspolena na tu poziciju samo zato što su muškarci nezainteresovani, zbog toga se dešava privid da su žene zastupljene u nauci.

ŠPrvo se, naravno, trebamo zapitati, u parafrazi slavnog pitanja Linde Nicholin: Zašto nema velikih znanstvenica? Zašto nema ženskog Galileja ili Einsteina? Ne želim reći da znanstvenica nema. Da ih ima, i to nemali broj, znamo iz različitih antologija, enciklopedija i udžbenika. Ali ono što bih htjela istaknuti i razmotriti jeste: Zašto u historiji znanosti i u historiji ideja, nema velikih ženskih imena poput znanstvenika koji su izveli najveće znanstvene revolucije i koje dovodimo u vezu sa najvećim otkrićima, koji ne samo da su radikalno promijenili neku znanost, nego su i dali istinski epohalan doprinos cijelom čovječanstvu? Drugim riječima ima li zašto nemamo ženskog Kopernika, Darwina i Freuda? (Bahovec, 2009, 76)

Na takva pitanja odgovor je dvostruk, žene jednostavno nisu imale objektivnu mogućnost kao što je to slučaj sa muškarcima. Žene dugo vremena nisu mogle da se bave javnim životom te samim tim da u njemu učestvuju. Stoga se nisu mogle baviti umjetnošću, naukom ili politikom. Uopšte nisu imale nikava prava, samim tim nisu imale pravo na obrazovanje i znanstveni rad.

Znanost bi po definiciji trebala biti objektivna i kreirana na onim premisama koje reprezentiraju vrijednosnu neutralnost (Weber) i znanstveno znanje s one strane društvenih konstrukata i kulturnih dogmi. Ipak, feminističke teorije kritikuju znanost te u prvi plan stavljaju načina koji je ona neutralna, s obzirom da su žene isključene iz znanosti.

ŠNaučnici su pokušavali da ustanove biološke razlike među rasama na slaničinama koji su pokušavali da uspostave razlike između polova: merenjem lobanje ili posmatranjem mozga. Tako je na primer Robert Benet Bean (Bean), anatom s univerziteta Džon Hopkins, merenjem

jednog dela mozga poznatog kao *corpus callosum*, koji spaja lijevu i desnu moždanu hemisferu, tvrdio da postoje anatomske razlike u njegovoj građi između muškaraca i žena, kao i između bijelaca i crnaca, pri čemu je *corpus callosum* crnih muškaraca i bijelih žena bilo sličniji, nego kod crnih i bijelih muškaraca. (Zaharijević, 2008, 224)

Međutim i danas naftalost postoji takva vrsta rasprave samo –to se raspravlja o razlika između muškaraca i žena u pogledu hemisfere. To nam govori samo jedno da pored toga –to su iz znanosti isključene žene, postoji negativna slika o ženama koja je rasprostranjena unutar društva.

Šteta je uvijek problem. Ako nisu prožete udovima –u, one su, u svojoj pretpostavljenoj neposrednoj blizini prirodi, uvijek vešna na granici bestijalnog, negdje između manjih i većih majmuna se kako se nikako ne možemo osloboditi vještice ideologije prirodnog-flivotinjskog pri čemu u tom das ewig weibliche nufno vidimo i sasvim suvišno, upravo ekscesivno. ženu možemo definisati kao dimenziju ovog odsustva, manjka, nedostatka, a s druge strane, ona je ne–to prekomjerno, višak. Moždina je suvišna lijepa i zbog tog pogubna kao femme fatale, ili je isuvišna uzvišena kao djevičanska majka, samo dovoljna u svom primarnom narcizmu, a la Stabat mater Julije Kristeve, ili je sasvim obrnuto ne–to najniže, najgnusnije, najodvratnije, neka vrsta utjelovljenog zla, poput prostitutki ili vještice. žena je ono –to je ispalo iz naše civilizacije, i tamo vani treba i ostati–zato je trebamo držati na distanci. (ibid, 80)

5.0 FEMINIZAM I KONSTRUKTIVIZAM

Socijalni konstruktivizam je teorija koja polazi od pretpostavke da su karakteristike za koje se obično misli da su nepromjenljive i biološke, pod tim se misli na rod, rasa, seksualnost zapravo proizvod ljudske svijesti. Ova teorija naglašava da kulturne kategorije–poput "muškaraca", "žena", "crnog", "bijelog" –stvorile i promjenile kroz istorijske procese, unutar kultura i institucija. Kategorije kao takve nisu prirodne niti fiksne, a granice oko njih se uvijek mogu pomjerati.

Socio-konstruktivizam smatra da se kategorije mogu mijenjati, u skladu sa istorijskim i geografskim kontekstom. Perspektiva socijalnog konstrukcionista ukazuje na to da postojeće nejednakosti nisu neizmjerne i neizbježne. Ova njihova perspektiva je posebno značajna za ciljeve feminističkih teorija kao i pokreta.

Ba- kao i konstruktivizam i feminizam je raznolik, u svojoj orijentaciji, ali ne koriste sve feminiskinje konstruktivisti ku ontologiju. Zapadne femnistkinje smatraju da je rod, socijalni konstrukt, mnoge teorije od liberalne teorije preko Freuda su nastojale objasniti da li je rod prirodni ili biolo-ki. Stoga su teoreti airi drugog vala feminizma smatrali da je rod ne samo dru-tveno konstruiran ve je i odgovoran za flensko ugnjetavanje.

IR (*International relations*) feminiskinje dijele sa feministi kim konstruktivistima ontologiju postojanja, stoga IR feministkinje smatraju da je rod prisutan u me unarodnom svijetu, te da se on kao takav naslanja na sve me unarodne politike. Pored toga IR feminiskinje smatraju da je nemogu e govoriti o bilo kojem dru-tvenom procesu i dru-tvenoj relaciji bez govora o polu, -to dijelom asocira na ginekocentri ko stajali-te C. Perkins Gilman.

oU su-tini ove divergencije postoje razli ite koncepcije mo i. Za razliku od ve ine konstruktivista, IR feministkinje smatraju mo dru-tvenom konstrukcijom i rodnim kodom za mo . Joan Scottova definicija pola sastoji se od dva elementa: socijalne izgradnje i mo i. Prema Scottu, "rod je konstitutivni element dru-tvenih odnosa zasnovan na percipiranim razlikama izme u polova, a rod je primarni na in ozna avanja odnosa mo i" Prvi dio potvr uje stvarnost dru-tvene konstrukcije: rod stvara dru-tvene forme na binarnoj konstrukciji maskuliniteta i flenstvenosti. Drugi dio uvla i mo u socijalnu konstrukciju: poruke pola uvijek se izraflavaju poruke super- i subordinacije. Sli no je i malo konstruktivista u IR teorizovana mo kao dru-tveni konstrukt, esto ga tretira ili kao materijal koji ina ili kao -to se nalazi u institucijama drflave. ō(Locher, 116)

IR feminiskinje smatraju da je mo dru-tveno konstruirana, sa druge strane Joan Scott defini-e pol kroz dva elementa, a to su socijalna izgradnja i mo . Smatraju i da je rod konstruirani element dru-tvenih odnosa, koji je zasnovan na razlikama izme u polova dok rod u isto vrijeme ozna ava odnos mo i.

Me u feminiskinjama postoje dva tipa razumjevanja vlasti; prvi je koncept rodnih konstrukcija, kao dio jednog ve eg sistema podre enosti. One nastavljaju da rodne konstrukcije pokazuju kao ideologija. Me utim druga grupa IR feminiskinje ne opisuju mo kao ideologiju, ve smatraju da se mo nalazi u formiranju identiteta.

Kao -to smo ve rekli, konstruisti i IR feministkinje se razlikuju u razumjevanju statusa i mo i. Feministkinje smatraju da je mo prisutna u dru-tvenoj konstrukciji, te tretiraju pol kao klju an u analizi me unarodnih odnosa.

Analize socijalnih konstruktivista izražavaju kategorije osnovne nejednakosti otkrivaju i njihovu proizvodnju i reprodukciju kroz nejednake sisteme znanja i moći. Na kraju osamdesetih godina javila su se mnoštvo preispitivanja znanosti, epistemologije kao i tehnologije od strane filozofa, sociologa, kao i zapadnih feministkinja. Mnoge feministkinje postavljaju pitanja o strukturi, kao i o upotrebi znanja i teorija znanja. Feministkinje se posebno zanimaju za pitanja da li je moguće upotrebiti znanost u svrhu osloboditeljskih ciljeva i ako je ona usko povezana sa zapadnim muškim zamislima.

Savremena feministička teorija je 1970. godine iznijela kritički koncept roda kao jedan od načina razlikovanja društvene konstrukcije muškosti i ženskosti od njihovih bioloških kategorija.

Šu sociološkom smislu, rod se odnosi na kulturne ideje koje stvaraju slike žena i muškaraca te otkrivanje njihova ponašanja. Dakle, razlika između uroda i spola jest u tome što je prvi društveno, a drugi biološki određen. Feministkinje su ubrzo počele koristiti ovaj koncept kao analitički alat za proučavanje utjecaja rodne ideologije na društvene strukture i intelektualni svijet, te su svojim kritikama utvrdile da suvremena znanost proklamira takvu, određenu i povijesno specifičnu ideologiju roda« (Bokan, 1986, 2005)

Zbog znanstvenica koje su izbrisane iz znanosti u prošlosti odbačeno je vjerovanje da je nauka neutralna, jer iza znanosti koja je neutralna stoje privilegovani muškarci, stoga su se takvom znanosti suprostavile feministkinje koje su nastojale da znanost oslobode od predrasuda. Znanost se ne može smatrati za neutralnu sve dok postoje određeni subjekti koji su iz nje isključeni. U tom smislu postoje tri različita razumijevanja znanosti za feministkinje, a to su: 1) feministički empirizam, koji pokušava ispraviti »loš u znanost«; 2) feministička teorija stajališta, koja pokušava konstruirati znanje iz perspektive, života žena; i 3) feministički postmodernizam, sumnjičav prema prosvjetiteljskoj odanosti karakterističnoj za navedene znanstvene i epistemološke projekte. (Ibid, 1986)

Feministička epistemologija razvila se pod okvirem socijalnog konstruktivizma, što podrazumjeva da uključuje uticaj postmodernističkih i antiessencijalističkih kritika tradicionalnih epistemoloških projekata.

ŠCilj ove nove epistemologije nije samo utvrditi ovisnost spoznaje o socijalnom kontekstu ve i o istiti je od androcentri nih predrasuda i ustanoviti metode koje ne smiju biti ignorantske prema rodnim specifi nostima.õ (ibid, 868)

Teoreti ar S. Harding smatra da su u savremenim dru-tvima koncepti dru-tvenog legalnog znanja i koncept flena me usobno suprotni. Op e dru-tveno znanje nikada nije proiza-lo iz flenske perspektive jer su flene te koje nikada nisu imale autoritet.

Kako bi se stanje promjenilo afirmirano je nekoliko razli itih stajali-ta, a to su feministi ki empirizam, feministi ka teorija stajali-ta i feministi ki postmodernizam, ta tri aspekta predstavljaju nove feministi ke teorije znanja.

Stajali-te feministi ka epistemologije nastoji podi i svijest otkrivaju i pogre-ne pretpostavke na kojima po iva dru-tvo, a koje se odnosi posebno na obrasce dominacije. Predstavnici ovog stajali-ta smatraju da je postoje e znanstvene norme samo jedan dio problema, dok je ve i problem norme i metode unutar znanosti koje su preslabe da elimini-u iz istaflivanja dru-tvene vrijednosti koje su zastupljene u dru-tvu. Te metode imaju zadatak da razotkriju neprirodnosti patrijarhata.

Po etna tvrdnja teorije stajali-ta jeste da svi ljudi promatraju stvari druga ije, iz razli itih dru-tvenih pozicija. Feministi ka teorija smatra da postoje razli iti oblici marginalizacije unutar dru-tva li da je rod glavna podjela u kojem flena uvijek ima podre enu poziciju.

Feministi ki konstruktivizam razli ito gledaju na odnos mo i za razliku od tradicionalnih konstruktivista. Tradicionalisti smatraju da je mo unutra-nja, dok feministi ki konstruktivisti smatraju da razlika izme u mu-karaca i flena izgra ene usljed socijalizacije i kulture.

Feministi ki konstruktivizam je teorija koja je zasnovana na konstruktivizmu, te se posebno fokusira na na prou avanje na ina na koji ideje o polu uti u na globalnu politiku.Ove dvije teorije djele sli nu ideju o stvaranju rodne ravnopravnosti na globalnom nivou.

U bosanskohercegova kim dru-tvu postoje nekoliko temeljnih determinanti socijalne konstrukcije, koje je potrebno u daljnjem izlaganju problematizirati.

5.1 Tradicionalizam

Nakon pada komunizma i rata koji je uslijedio na ovim prostorima događala se uništavanje i osiromašenje zemlje. Uništen industrijski sistem i kolaps koji se desio u ekonomskom sistemu imao je kao posljedicu veliki broj nezaposlenih. Rat je doveo do reafirmacije tradicionalnih vrijednosti, te se veoma često za ženu smatralo da je najbolje da se opredijeli isključivo za porodicu i odgoj u okviru porodičnog života i ambijenta.

Škonzervativno orijentirani političari smatrali su kako je socijalistički sistem razorio porodicu i kako bi, ako nacija želi opstati, žene trebalo da ponovo preuzmu tradicionalne uloge u privatnoj sferi života. Religijski autoriteti su, također, svojim porukama promovirali stariji koncept, ponajviše zabrinuti pitanjem nataliteta, što je iznjedrilo brojne *pro-life* kampanje, posebno u krilu Katoličke i Pravoslavne crkve. Žene su, dakle, izložene različitim vrstama pritiska, od ideoloških, kulturnih do političkih i ekonomskih. U teškoj ekonomskoj krizi žene u BiH, kao i u susjednim zemljama, vrlo teško dolazile do zaposlenja, a najčešće moraju birati između posla i brige o djeci, jer ne mogu priuštiti da plaćaju obdaništa i druge servise. Žene u tranziciji doživljavaju stariju sudbinu kao i žene u socijalizmu, jer se i dalje nalaze u manje plaćenim, takozvanim "ženskim zanimanjima", s niskim nadnicama, što dodatno opterećuje njihovo učestvovanje u političkom životu. (Spahić-Miljak, 2007, 154)

5.2 Tržišni fundamentalizam

Sa ulaskom žena na tržište rada javlja se globalizacija feminizacije rada, ali sa određenim poteškoćama, jer žena ne dobija ista prava i privilegije već se javlja nejednakost spolova.

Mnogi autori se slažu u jednom, a to je da je nejednaka pozicija muškaraca i žena osnovni razlog zašto se održava patrijarhalno društvo jer odnos u sferi rada omogućava marginalizaciju žena.

Žene su na tržištu rada rodno segregirane što se najbolje može vidjeti u nejednako plaćenim poslovima. Od žena se očekuje da u potpunost budu prisutne u privatnoj sferi obavljaju i svoje tradicionalne uloge, a to je briga u kući i odgajanje djece. Jedna od bitnih karakteristika modernizacije i postmodernizacije predstavlja ulazanje žena na tržište rada u velikom broju, a to se pojavljuje kao rezultat širenja globalizacije, ali i emancipacije ženskog pokreta.

Patrijarhalno uređena porodica zanovana je na razlikama između muškaraca i žena gdje su muškarci, dominantniji u odnosu na žene koje su inferiorne, jer se smatra da su žene prirodno

predodređene da brinu o muškarcima, a muškarci su ti koji su skrbnici nad porodicom. Analize ovakve rodne podjele unutar porodice smatraju se prirodnim i biološkim.

Rad možemo definisati, bilo da je plaćeni ili neplaćeni, kao izvršavanje zadatka koji zahtijevaju umni i fizički napor u cilju proizvodnje dobara i usluga za zadovoljavanje vječnih potreba. Zanimanje ili profesija je posao koji se obavlja u zamjenu za redovnu nadnicu ili platu. U svim društvima, rad je osnova ekonomije. Ekonomski sistem sastoji se od institucija koji obezbjeđuju proizvodnju i raspodjelu dobara i usluga. (Gidens, 2007, 380)

Međutim institucije koje obezbjeđuju proizvodnju nisu uvijek bile pristupne, tek sa razvojem industrije, te primjenom moderne tehnologije u savremenom svijetu omogućile su masovnu proizvodnju i rad unutar fabrika. Međutim u prošlosti situacija je bila znatno drugačija, ljudi su živjeli od zemljoradnje i uzgoja stoke. Podjela između javne i privatne sfere nije postojala onako kako je mi danas poznajemo.

Razlog tome je što se većina poslova odvijala unutar privatne sfere. Do 19. stoljeća ukoliko bi se desilo da osoba bude plaćena za svoj rad izvan kuće, na tu osobu bi se gledalo sa prezirom, jer je glavni prihod bio vezan za privatni sferu. U tom periodu žene su čak više zarađivale od muškaraca prodavaju i proizvode na pijaci. Muški posao odnosio se na lov i ribolov, rad u žitnici i šljivo, dok su sa druge strane ženama pripadali poslovi kao što je priprema hrane, briga o djeci. Međutim sa pojavom industrije ovakav tip porodice nije nestao on se mogao još uvijek naći u nekim industrijskim društvima jer na porodicu veliki uticaj ima kultura.

Do odvajanja plaćenog i neplaćenog rada dolazi u 19. stoljeću, kada se razvija industrijalizacija i kapitalistički sistem društvenih odnosa i proizvodnje. To dovodi do urbanizacije, gdje mnoge porodice prelaze iz sela u gradove zbog rada u fabrikama. U tom periodu dolazi do smanjenja broja djece koji više ne predstavljaju besplatnu radnu snagu, već teret koji se sada mora finansijski izdržavati.

Javlja se rad izvan kuće, muškarac prelazi u javnu sferu i privređuje za cijelu porodicu. Rad koji se obavlja unutar porodice neprekidno služi za zadovoljavanje potreba članove porodice i normativno se naziva nereproduktivnim radom. Taj rad se ne odnosi na tržište i nema nikakvu tržišnu vrijednost. Ipak, to nije bezvrijedan rad jer bi bez njega bilo nemoguće funkcionisanje društvenog sistema generalno.

Iako se nepla eni ku ni rad stalno podcjenjuje ili se tretira totalno prirodnim i implicitnim, žene su morale da se brinu o domaćinstvu obavljajući i sve poslove kućenja i održavanja domaćinstva, te odgoja i uzgoj djece i brizi o suprugu bez ikakve pomoći.

Štoviše, dominacija muškaraca nad ženama ostvaruje se u nevidljivosti kućanskih poslova, kojima se donedavno nije priznao status štedača. Za feministkinje, riječ je o radu, i to o eksploataciji radu, budući da je žena neplaćena proizvođačica, a da suprug u tome ufliva besplatno. (Segalan, 2009, 350)

U kojoj god epohi živjeli, koliko god društvo napredovalo, žena kao društveni akter oduvijek ima ulogu koja je primarno orijentirana i svedena na brigu o domu i djeci. Pored uloge koju je žena imala, a koja se odnosi na ulogu domaćice, tu je još jedna uloga koja je ženi prirodna, a to je uloga majke. Iako je porođaj biološki čin, kultura je ta koja određuje značajra nje djece. Ono što društvo otkriva od jedne majke zavisi od klase, rase, etniciteta, političke ideologije, etc. Materinstvo kao biološka sposobnost samo po sebi nije problem, problem nastaje u instituciji materinstva. Ipak, ta nje privatna uloga s druge strane je od temeljnog značaja za društvo kao cjelinu, ona je a priori društvena uloga *par excellence* te zaslufluje društveni tretman i društvene sociokonstruktivističke tretiranje i percepciju.

Štoviše, posao tretira se često kao jedna vrsta dopune zaradi, a ne kao osnovna zarada u porodici. Nakon Drugog svjetskog rata, žene počinju da rade u zanimanjima koja su im bila u prošlosti nedostupna, ali postoji jaz u plaćanju, što se posebno vidi u usluflnim djelatnostima, a ta činjenica ostaje pristutna naflalost i do danas. Sa ulaskom žena na tržište rada, počinje se stvarati jaz između visoko obrazovanih žena koje su posvećene isključivo karijeri i onih koji nastoje da balansiraju karijeru i porodični/materinski život koje su na tržištu rada samo kako bi nadopunile kućni budfllet.

Žene nisu radile puno radno vrijeme zbog toga što su morale da ispunjavaju ulogu majke i supruge što je dovelo do toga da one ne mogu napredovati u svojoj karijeri. Zaposlene žene su često bile one koje nisu stupile u braćne odnose, međutim to se vremenom mjenja, pa žene stupaju u radne odnose i kada su u braku.

Štoviše, ženske plaće fiksirane na tako niskoj razini, to je fenomen za koji se predlagala razna objašnjenja i koji ovisi o skupu čimbenika. Nije dovoljno reći da su ženske potrebe manje od muškarčevih: to je samo naknadno opravdanje. Bolje rećeno, žene se, kao što smo

vidjeli, nisu znale braniti od svojih eksploatatora. Morale su se natjecati sa zatvorima koji su na trfite izbacivali proizvode u injene bez trokova rada. Bile su i konkurencija jedne drugima. Posebice treba primijetiti da se flena nastoji emancipirati kroz rad unutar drutva u kojemu opstaje bra na zajednica: vezana za dom svojega oca, svojega mufla, esto se zadovoljava time da ku i donosi samo mali dodatak. Radi izvan obitelji, ali za nju. I budu i da se za radnicu ne radi o pokrivanju njenih potreba, dovedena je do toga da prihva a nadoknadu mnogo niflu od one koju zahtijeva mukaraca. Budu i da se zna ajan broj flena zadovoljavao crkavicama, flenska pla a se u prosjeku, dakako, poravnala s razinom koja je poslodavcu najpovoljnija. (de Beaviore, 2016, 90)

Me utim, iako mnogi smatraju da je sa uklju enjem flene u proces rada dovelo do novog tereta, feministi smatraju da je to dovelo do jedne pozitivne strane koju oni nazivaju dvostruka prisutnost. Ta dvostruka prisutnost odnosi se na to da su flene sada zastupljene u dvije sfere, privatnoj koja se odnosi na porodicu, te javnu sferu koja dodatni afirmira drutvenu ulogu i druiveni karakter flene. To sa sobom dovodi i do niza izazova i posljedica koje dodatno uslofnjavaju specifi an odnos izme u flene kao druivenog aktera sa cijlim skupom njenih druivenih identiteta, uklju uju i o onaj koji joj je spolno i antropologijski implicitan i koji se odnosi na produfjenje ljudske vrste i stvaranje potomstva u druivenim zajednicama.

5.2.1 Rodne nejednakosti u pogledu zanimanja

Smatra se da se izvor podjele rada temelji na biologijski determinisanim sposobnostima mukaraca i flena; flene su u prolosti bile odgovorne za odgoj i brigu o djeci, samim tim su se vezale za rad u ku i. Mu-karac s obzirom da nema odgovornosti ra anja i brige oko djece obavlja aktivnosti koje se odnose na lov i sve aktivnosti koje se obavljaju van ku e. Glavni uzrok nejednakosti kod lova kosakuplja kih skupina Vezel nalazi u otrudno io.

oTijekom milenija glava ovjeka je postajala ve a a karlica manja. Zato djeca nisu mogla vi-e ostati tako dugo u maj inoj utrobi, morala su se sve ranije ra ati. Pri ro enju bila su manje razvijena, dufle bespomo na i ovisna o materinskoj njezi i prehrani. To se zove neotenija. To je dijete vi-e ovisno, to se dufle mo fle na njega utjecati. Utoliko dufle mo fle u iti. Neotenija, dufla ovisnost o majci, jest uzrok porasta ljudske inteligencije i kulturnog pona-anja, porijeklo i uvjet kulture i civilizacije. To je svakako najvaflniji doprinos flena razvoju humanosti, jer su djeca stalno bila uz njih. Vjerojatno je njihov doprinos bio ve i nego doprinos mukaraca. U

svakom slučaju, muški istraffiva i su ga do sada vrlo podcjenjivali. To se ve vidi u tradicionalnoj terminologiji. Nazivaju ih lova kim dru-tvima, premda su uglavnom flivjeli od skupljanja plodova (Gali , 33)

ak i danas u savremenom dobu i dalje postoje podjele izme u fena i mu-karaca, u pogledu zanimanja, jer i danas postoje zanimanja koja su rezervisana isklju ivo za mu-karce i isklju ivo za fene. Tako er postoji razlika i u uslovima zaposljenja gdje se javljaju rodne diskiriminacije.

U novim dru-tvenim uvjetima (-to opet direktno ovisi o ekonomskom, socijalnom, kulturnom ali i mentalitetnom statusu dru-tva) vi-e ne vaffi rigidan koncept tradicionalne porodice u kojoj mu-karac kao pater familijas dominira nad fenom i djecom, takav tip porodice bio je zastupljen sve do 20. stolje a. Sada kada fena zara uje ne moffe se u potpunosti posveti brizi oko djece, pa su dana-nje porodice u stalnoj potrazi za odgovaraju om formulom kako da stignu da zarade na trffi-tu rada i brinu o djeci.

fene sada vi-e rade na trffi-tu rada dok je njihov, doprinos unutar ku e gotovo nije promjenio, u su-tini pored ku nog rada one su dobile jo-jednu obavezu. Me utim postoje mnogo fene koje su se opredjelile isklju ivo za karijeru, dok po strani ostavljaju porodicu. To je razumljivo s obzirom da su istraffivanja pokazala da su fene mnogo vi-e optere ene od mu-karaca ak dvostruko ili trostruko. Zbog punog radnog vremna i posve enosti poslu, fene se sada dovode u poziciju da biraju izme u karijere i porodice tj. ra anja.

šZaposlene fene bile su po tradiciji najvi-e koncentrisane u slabo pla enim profesijama. Mnogo od tih poslova imaju veoma izraffene rodne konotacije- to jeste, na njih se obi no gleda kao na šffenske poslove. Poslovne sekretarice ili one vezane za dru-tveni rad i brigu o djeci (vaspita ice), neizbjefno su obavljale fene i obi no su posmatrani i tretirani kao šffenska zanimanja. Rodna podjela u pogledu zanimanja odnosi se na injenicu da mu-karci i fene obavljaju razli itu vrstu poslova, na osnovu prevla uju eg stava o tome -ta se smatra šmu-kim, a -ta šffenskim. Podjele u pogledu zanimanja sadrffe vertikalne i horizontalne komponente. Vertikalna podjela odnosi se na tendenciju da fene budu zaposlene na onim mjestima koja zahtjevaju malu odgovornost, i malu mogu nost za napredovanje dok mu-karci nalaze na mnogo odgovornijim i utjecajnijim mjestima. Horizontalna podjela odnosi se na tendenciju da mu-karci i fene rade u razli itim vrstama poslova. Na primjer, fene su u

ve o j mjeri zaposlene u rutinskim, sluffbenim poslovima, dok mu-karci dominiraju polukvalifikovanim i kvalifikovanim manulenim zanimanjima. (Gidens, 2007, 398)

Rodna segregacija na trffi-tu rada i danas se opravdava u stereotipnim podjelama na temelju tradicionalnih flenskih osobina i vje-tina kao -to su njegovatelje, uvanje djece itd. Te i uprkos velikoj zastupljenosti flena na trffi-tu rada, i dalje je sva mo i bogatstvo u rukama mu-karaca. U dana-njem radu postoji fleksibilno radno vrijeme, ali i nesigurni ugovori kao i ne postojanje adekvatnog odmora.

Zbog nejednako pla enih poslova na trffi-tu rada, dolazi do visokih razina siroma-tva koje se u literaturi nazivaju i šfeminizacija siroma-tva. Ovaj termin uvela je Diana Pearce 1978. godine, a odnosi se na koncentraciju siroma-tva me u flenama, koje su doma ice. Postoji podatak koji kaŕe da me u mu-kim samcima-glavama ku anstva je bila oko 17,6%, dok je razina za same flene-glave ku anstva bila 36.9%; samim tim vidimo da je duplo ve i. Feminizacija obja-njava nejednako stanje izme u šmu-kih i šflenskih razina siroma-tva. Feminizacija siroma-tva pokazuje da je flensko siroma-tvo mnogo ve e od mu-kog siroma-tva.

U globalizacijskim procesima flene su uklju ene u globalnu ekonomiju kao jefitina radna snaga, te su mnoge kompanije svoje korporacije premjestile u mjesta sa jefitnom radnom snagom u kojem dobrim dijelom rade flene.

šfienski rad je stoga karakteristi an kao dvosjekli ma : flene se suo avaju s manjim pla ama, osjetljivom participacijom na trffi-tu rada, dok se istodobno suo avaju i sa zahtjevima obiteljskog flivota. Prema tome je feminizacija globalnog trffi-ta rada na mnogo na ina pove ala postoje e nejednakosti izme u mu-karaca i flena u dru-tvu. Kada se tome doda podatak da izme u 60% i 70% svjetskih siromaha ine flene, postaje jasno da siroma-tvo sve vi-e ima flensko lice. Dok stvarna definicija siroma-tva implicira nesposobnost da se ostvare temeljne potrebe, odje a ili skloni-te, biti siroma-an tako er implicira i nedostatak izbora, uskra ivanje -ansi flivotnih dobara i kona no nedostatak nade. Tako se fenomen feminizacije siroma-tva premje-ta i pro-iruje iza ekonomskih zahtjeva dohotka i materijalnih potreba na -iri dru-tveni plan, prema sredi-tu pojedinaca i obiteljskog flivota. (Gali , 28)

Danas je poznato je da je veliki procenat flena visoko obrazovano, -to dovodi to toga da su one u stanju da zauzmu vode e pozicije koje su u pro-losti bile rezervisane samo za

mu-karce. Me utim, postoje mnoge prepreke koje fenu spre avaju u napredovanju, a to je pauza koja se pravi u karijeri radi ro enja djeteta.

Smatram da se u BiH (posebno u privatnom sektoru) flene susre u sa velikim problemima, a jedan od problema jeste -to se flena uvjetuje da ako fleli napredovanje na vi-e pozicije da se iste moraju obavezati da ne e ostati u drugom stanju. Pored toga poslodavci diskrimiraju flene na samoj prijavi za konkurs, gdje se esto smatra da flena nije u potpunost posve ena poslu jer e, ukoliko osnuje porodicu, posao staviti u drugi plan, a pored toga esto se flenama postavlja pitanja na razgovoru za posao šDa li planirate porodicu? gdje je flena ve a priori osu ena da bira na jedna dihotomijski na in izme u porodica ili karijere.

Podaci o u e- u flena na trfli-tu rada, kao i prethodnih godina, pokazuju njihovu neravnopravnost. U e- e flena u ukupnoj zaposlenosti u drugom kvartalu 2015. godine iznosilo je svega 41,3%. Upore uju i statisti ke podatke o obrazovanju flena i u e- u flena na trfli-tu rada mo flemo zaklju iti da, kao i u prethodnih nekoliko godina, trend zapo-ljavanja flena ostaje isti ó vrlo nizak. Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za 2015. godinu flene ine 49,4% aktivne radne snage s osnovnom -kolom, 41,7% sa srednjom stru nom spremom i 9,0% s visokom/vi-om stru nom spremom, magisterijem ili doktoratom, -to je djelimi no izjedna eno u pore enju s prethodne tri godine s odstupanjem od najvi-e 2%. Iako postoji blagi trend opadanja broja flena zaposlenih u odre enim djelatnostima kao -to su uslu fna i poljoprivredna djelatnost, najve i broj flena i dalje radi upravo u uslu fnoj djelatnosti (65,5%) i ne-to vi-e u odnosu na prethodnu godinu u nepoljoprivrednoj djelatnosti (17,7%), dok je smanjenje broja zaposlenih flena u poljoprivrednoj djelatnosti (16,8%). (Gavri , 2016, 19)

5.2.2 Zaposlenje i materinstvo

U pro-losti na samim po ecima ulaska u poslovni flivot u dru-tvu je vladalo negativno mi-ljenje o flenama koje su bile zaposlene, a pri tome i majke. Dok je dijete jo- uvijek malo, smatralo se da je potrebna pafnja majke. To je dovodilo do toga da ukoliko bi se flena opredjelila za profesionalnu sferu nametala bi joj se osje aj krivice. Otac je esto bio odsutan zbog toga -to je on jedini hranitelj pordice pa sa dijetetom nije prevodio dosta vremena, te zbog vojnog roka koji su mu-karci sluffili dovelo je da ne vide svoje dijete odre ni vremenski period. Stoga se to naziva period šodsutnog oca, me utim ovaj termin danas se odnosi na o eve koji zbog razvoda braka rijetko vi aju svoju djecu.

Šneke javne mjere doprinose da žena napušta tržište rada, tako da roditeljsko odsustvo i roditeljski dodatak za vaspitanje daje mogućnost roditelju (ženi, naravno) da prekine svoju aktivnost sve do trećeg rođendana djeteta. Ove mjere koje 2003 koriste 562.000 roditelja (od čega 98% žena) doprinose održavanju polne podjele rada u okviru porodice. To doprinosi u vršavanju normi prema kojima su vaspitanje djece i briga o njima ženski posao (Segalan, 2009, 382)

Da bi žena mogla neometano obavljati funkcije unutar porodice i funkcije na tržištu rada potrebno je da se ostvari ravnoteža između u ove dvije sfere, u ostvarivanju te ravnoteže presudnu ulogu ima otac koji ovi treba da preuzme punu odgovornost prema djeci, te da dođe do pravedne raspodjele poslova unutar kuće.

U mnogim evropskim zemljama primjenjuje se politika prema kojoj se ovi motivi – da uzmu roditeljsko odsustvo kako bi pomogli u njezi djece. U Norveškoj, na primjer zaposlenici mogu da uzmu 42 nedelje plaćenog roditeljskog odsustva ili 52 nedelje u kojima primaju 80 posto plate. Ovi su obavezni da uzmu najmanje 4 nedelje odsustva. Roditeljima je omogućeno između 10 i 15 slobodnih dana za njegu bolesnog djeteta; samohrani roditelji imaju na raspolaganju i više slobodnih dana – 20 ili 30. Zakon u Švedskoj isto se uzima kao model koji bi trebalo primjenjivati i u slučaju Velike Britanije. Švedska je vodeća zemlja na Zapadu u pogledu zakonodavstva koje promovira jednakost polova. Zakonom je omogućeno dobro plaćeno i jednako pravo na roditeljsko odsustvo, kojim se i majkama i oevima pruža jednaka prilika da ostanu na tržištu rada, ali da istovremeno odvoje potrebno vrijeme za ispunjavanje roditeljskih obaveza. (Gidens, 2007, 410)

Postoji fleksibilna politika zapošljavanja koja ima za cilj da pomogne usklađivanju obaveza koje pojedinac ima u porodici i na radnom mjestu. Svjedoci smo da ovakva fleksibilna politika zapošljavanja nije zaživjela, te se isto primjenjuje na privilegovane osobe. Bitno je napomeniti da ova politika nije rezervisana samo za žene, već takođe i za muškarce.

U studiji slučaja iz Velike Britanije istraživačice Rosemary Crompton i Michaela Brockman (2006.:103-123) prezentirale su analize odnosa obrazaca rada i stresa te povezanje društvenih i rodni nejednakosti na tržištu rada. Autorice su pokazale da se obrazovane žene više ostajati zaposlene i nakon poroda, dok su manje obrazovane žene sklonije odustati od posla ili raditi „part-time“ poslove, povećavaju i odnose rodni nejednakosti na raziniku anstva

Naj e- i oblik aranflmana me u parovima s djecom je õneotradicionalnaö modifikacija obrasca mu-kog hranitelja i flene ku anice, pri emu mu-karac radi duflle sati nego flena. Dakle, premda se flene sve vi-e okre u prema pozicijama vi-ih razina zaposlenja, mnoge ili ve ina od tih flena tako er zadrflavaju glavninu odgovornosti za ku anstvo i obiteljski flivot, odrflavaju i tako i obrasce nejednakosti u zapo-ljavanju.õ (Gali , 30)

Idealna porodica podrazumjeva dijadu odnosa tj. podrazumjeva oca i majku koji zajedno Ődonoseõ dijete na svijet, te ga odgajaju i direktno, kao zna ajni Drugi, utje u na ono -to sociokonstruktivisti i socijalni funkcionalisti nazivaju internalizacijom (Parsons) ili interiorizacijom (Berger-Luckmann) kroz kontinuirani proces socijalizacije. Me utim, kako u savremenom dru-tvu dolazi do promjene odnosa unutar porodice to dovodi i to pojave novih porodi nih oblika kao -to su pojava jednoroditeljskih porodica. Kada se govori o jednoroditeljskim porodicama treba uzeti u obzir da su to porodice koje se sastoje od majki (ili o eva) i njihove djece.

Do naglog porasta ovakih oblika porodice dolazi zbog vi-e faktora; prvi jeste zapo-ljavanje flena koje su sada u stanju da izdrflavaju svoje porodice (zaposlenjem flena postaje ekonomski nezavisnim akterom dru-tva), porast razvoda braka i naravno feministi ki pokret koju je uicao na emancipaciju flena tj. -irenja svijesti da flene same mogu promjeniti uslove svog flivota. Za razliku od pro-losti ove porodice vi-e ne nastaju silom vec sada i svjesnim izborom same flene. U tim porodicama jasno se mofle vidjeti promjena poloflaja flene, jer se sada figuriraju tzv. samohrane majke koje su odvojene od svojih supruga (ili su na neki drugi na in bez istih), te na taj na in one samostalno odgajaju i vode brinu o svojoj djeci. Ipak, neovisno o socio-ekonomskom statusu samohranih majki, vrlo esto dominira o socio-interpretativni odnosno tradicijski i obi ajni svjetonazor koji iste percipira na na in koji je vrijednosno drukciji (esto inferiorniji) nego u slu ajevima Őstandardnihõ bra nih zajednica, a postoje i latentne i manifestne forme stigmatizacije.

5.3 Empirijsko istraflivanje

5.3.1 Metode istraflivanja

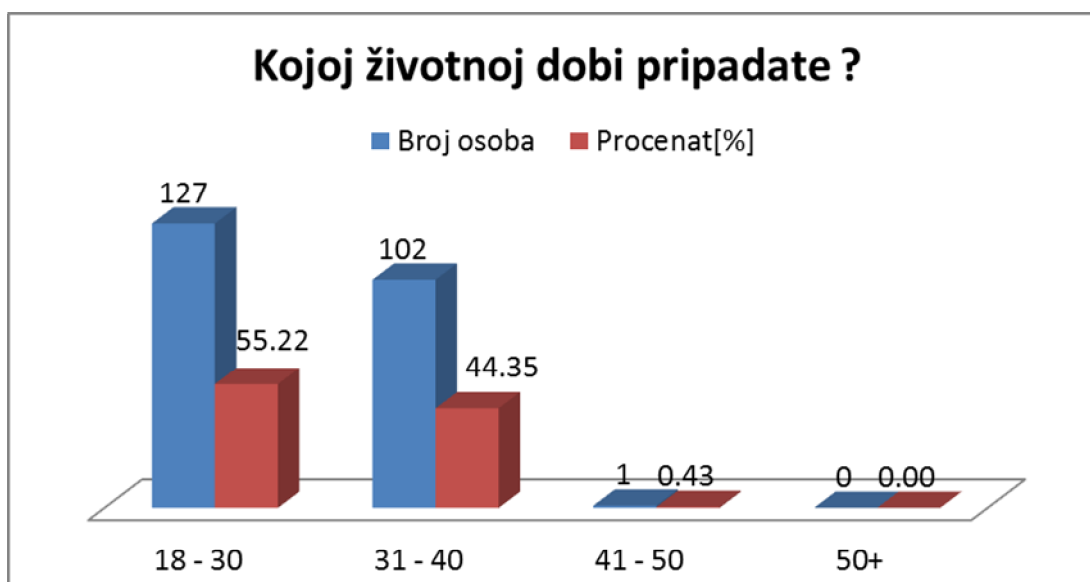
U svom istraflivanju koristila sam online anketu koja je usmjerena na individualne aktere kao respodente. Anketa se sastoji od 10 pitanja, sa posebnim naglaskom na fenomen materinstva.

Pitanja koja su postavljena imala su ponuđene odgovore, tako se za vrlo kratak vremenski period anketa mogla popuniti. Međutim u posljednjem pitanju uradila sam jedan izuzetak, na pitanje koje glasi: "Kako se po vašem mišljenju mogu zaštititi poloflaj porodilja u BiH?", gdje su učesnici ove ankete imali mogućnost da iznesu svoje mišljenja, i detaljnije govore o ovoj problematici u formi kvalitativne ekplikacije otvorenog tipa. Anketna pitanja su distribuirana elektronskim putem preko društvenih mreža, odnosno preko facebook mreže, te je slučajni uzorak brojao 230 osoba. Smatram da je to veliki odziv naša na osnovu kojih se mogu dobiti relevantni podaci. Anketa je anonimna, te namjenjena punoljetnim našima, bez obzira da li su bile zaposlene u tome trenutku ili ne.

Obrada podataka vršena je preko Microsoft Office Excel 2010, te se na osnovu tabela koje su predstavile i grafika koji prate te tabele vrlo lahko moglo doći do zaključaka istraživanja.

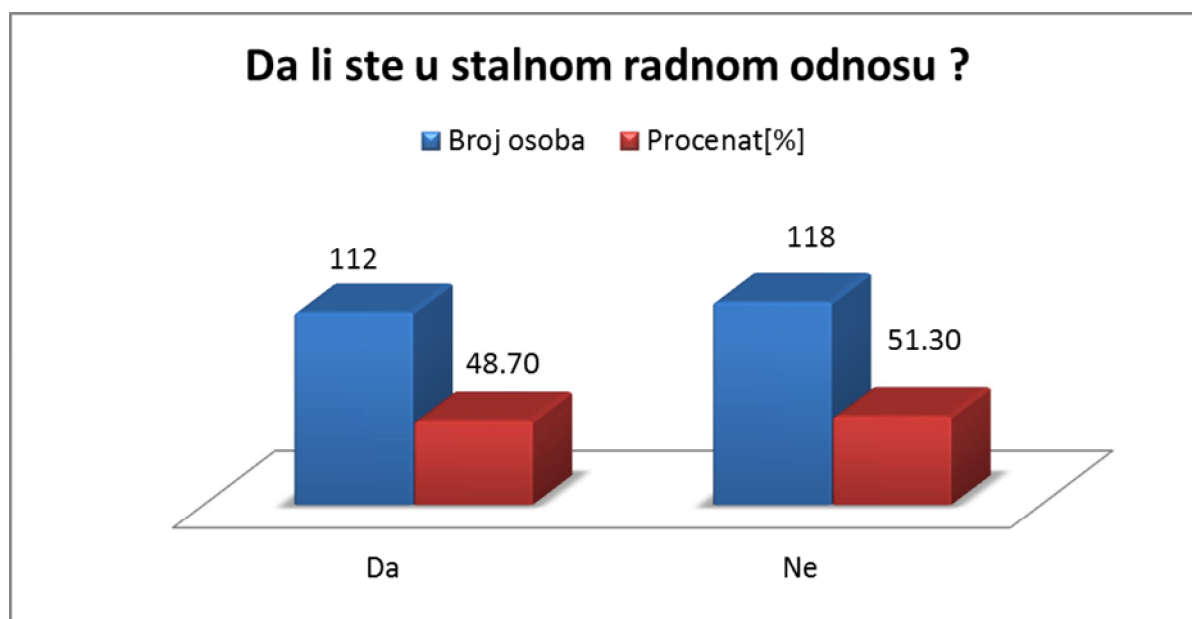
Kojoj životnoj dobi pripadate ?		
Starost	Broj osoba	Procenat (%)
18 - 30	127	55.22
31 - 40	102	44.35
41 - 50	1	0.43
50+	0	0.00
Ukupno:	230	

Kao što smo mogli pretpostaviti, najveći broj i procenat naša koji se odazvao na elektronsku anketu je pripadao starosnoj dobi između 18 i 30 godina i to 55,22 %. Dok vidimo da nismo imali

ispitanika koji su pripadali najstarijoj skupini iz razloga –to ti ljudi rijetko koriste internet, te nisu vje-ti u kori-tenju ra unara.

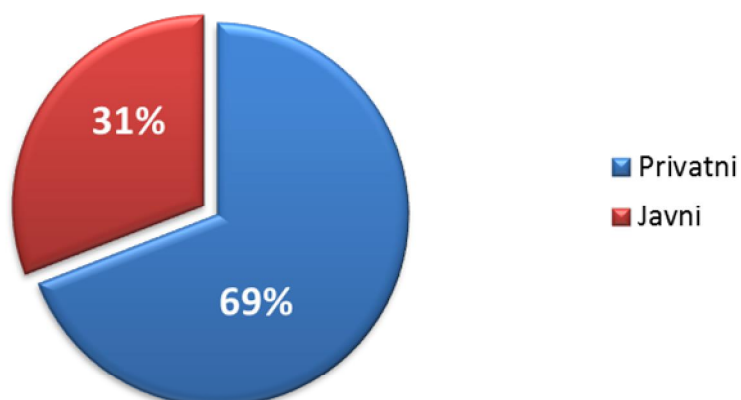
Da li ste u stalnom radnom odnosu ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat (%)
Da	112	48.70
Ne	118	51.30
Ukupno:	230	

Sa grafika vidimo da je neznatno ve i procenat fena koje nisu u stalnom radnom odnosu. Njih 118 odgovorilo je da nisu u stalnom random odnosu, dok je 112 ispitanika odgovorilo da jesu.

Da li radite u privatnom ili javnom sektoru ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat (%)
Privatni	157	70.40
Javni	70	31.39
Ukupno:	223	

Da li radite u privatnom ili javnom sektoru ?

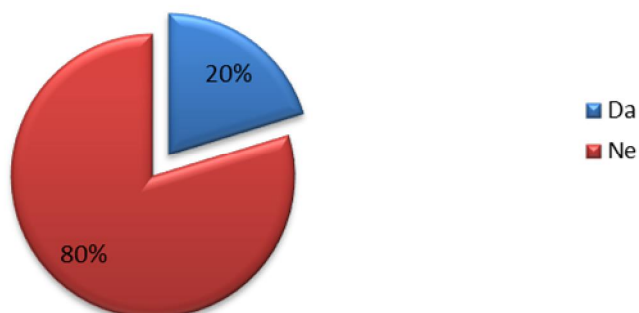

Razlika u odnosu na prethodne tabele je da u ovom slučaju primjećujemo da nisu svi odgovorili na postavljeno pitanje. Rezultati online ankete pokazuju da je unatoč tome da je više žena zaposleno u privatnom sektoru i to sa visokih 69%.

Da li vam je u toku razgovora za posao postavljeno pitanje o planiranju trudnoće ?

Tip odgovora	Broj osoba	Procenat (%)
Da	46	20.26
Ne	181	79.74
Ukupno:	227	

Da li vam je u toku razgovora za posao postavljeno pitanje o planiranju trudnoće ?

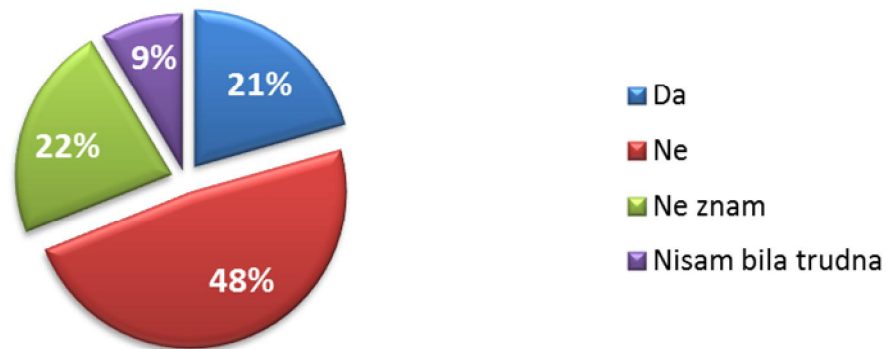
Iako se 80% žena nije susrelo sa ovakvom diskriminacijom u praksi, nismo zaboravili činjenicu da je ovakva diskriminacija ipak prisutna te da se sa njom susreo veliki broj ispitanih žena, njih 20%. Pored mogućeg istraživanja naša su podataka istraživanja iz Hrvatske u kojem je učestvovalo 900 žena, na pitanje da li su u toku razgovora za posao dobile pitanje u planiranju trudnoće. Od 414 žena koje su odgovorile na ovo pitanje od njih 51% odgovorile su da su se susrele sa tim pitanjem na razgovoru za posao dok su 49% žena odgovorile negativno.

Štaci 55% ispitanica je odgovorilo kako ih je poslodavac ispitivao o planovima vezanim uz roditeljstvo. Od te skupine žena, njih 41,3% je navelo da su to doživjele kod jednog poslodavca, 25,6% da su doživjele kod dva različita poslodavca, a štaci 17,4% da su takvo nezakonito postupanje doživjele na razgovoru za posao kod tri različita poslodavca. (Pravobraniteljica 2012, 23)

U zakonu o radu BiH propisano je za poslodavac prilikom razgovora za posao ne smije tražiti od radnice, ali i od radnika podatke koje uključuju bračno stanje, planiranje porodice, samim tim se dolazi do neravnopravnog položaja žena.

Da li vam trudnoća otežava put napredovanja ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat (%)
Da	48	20.87
Ne	112	48.70
Ne znam	52	22.61
Nisam bila trudna	20	8.70
Ukupno:	230	

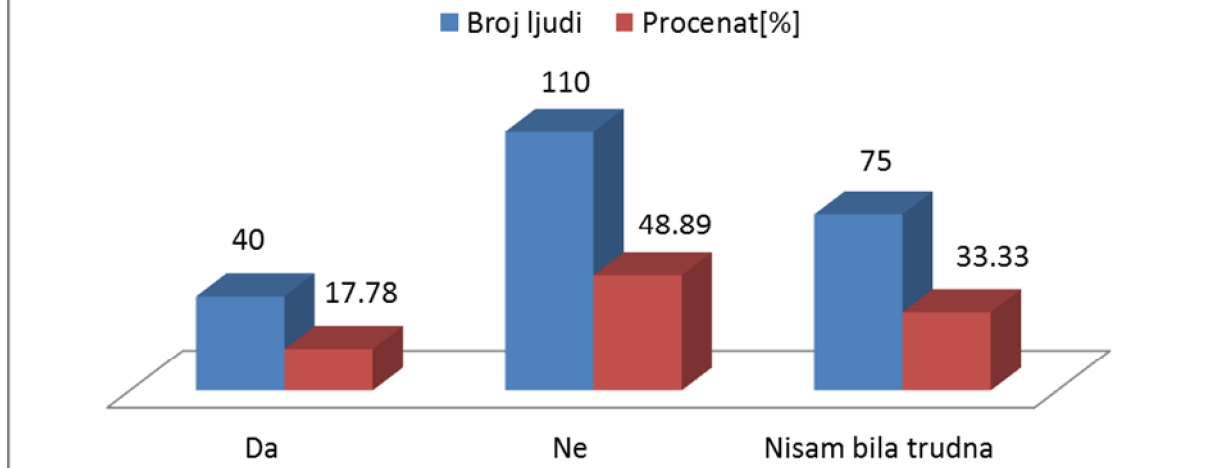
Da li vam trudnoća otežava put napredovanja ?

Rezultati ankete pokazuju da najveći dio ispitanika smatra da im trudnoća ne otežava put u napredovanju njihovih karijera, iako je čak njih 20,87% smatra da je to velika prepreka u Bosni i Hercegovini. Postoje kao što vidimo veliki procenat žena koje smatraju da je uz dobru organizaciju moguće napredovati na poslu, ali i uskladiti porodične obaveze i trudnoću u tako da obje sfere u potpunosti dobro funkcionišu.

Da li su vam nakon povratka sa porodičnog promijenili poziciju unutar firme ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat (%)
Da	40	17.78
Ne	110	48.89
Nisam bila trudna	75	33.33
Ukupno:	225	

Da li su vam nakon povratka sa porodijskog promjenili poziciju unutar firme ?

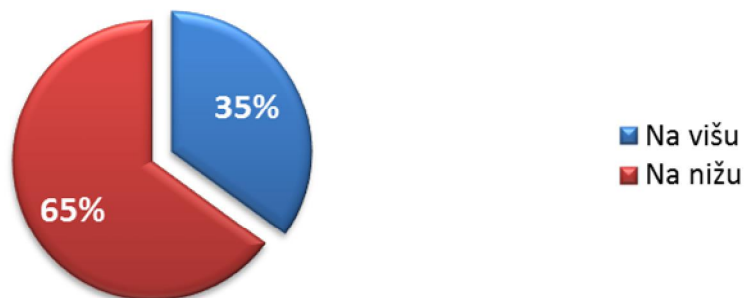
Rezultat online ankete nam je dao do znanja da žene itekako mijenjaju poziciju u firmama nakon povratka sa porodijskog, stoga je jako bitno utvrditi da li njihova pozicija biva unapređena ili pa kao posljedicu porodijskog odsustva žene gube svoju poziciju ili prelaze na nižu u hijerarhiji.

U našoj susjednoj zemlji Hrvatskoj, istraživanja koja su sprovedena obuhvatala je 230 žena koje su iznijele mišljenje da ih je poslodavac ograničavao u pogledu bolje pozicije zbog trudnoće i roditeljstva.

Od 230 ispitanica koje su bile u radnom odnosu za vrijeme trudnoće ili u periodu dok su brinule za malu djecu, njih 52.6% (ako izuzmemo kategoriju šneprimjenjivo) smatra kako ih je poslodavac ograničavao u napredovanju na bolju poziciju jer je smatrao kako zbog svojih roditeljskih obaveza ne može udovoljiti potrebama radnog mjesta. Od te skupine žena, njih 74.5% je navelo da su to doživjele kod jednog poslodavca, a 17% kod dva različita poslodavca. (Pravobraniteljica, 2007, 30)

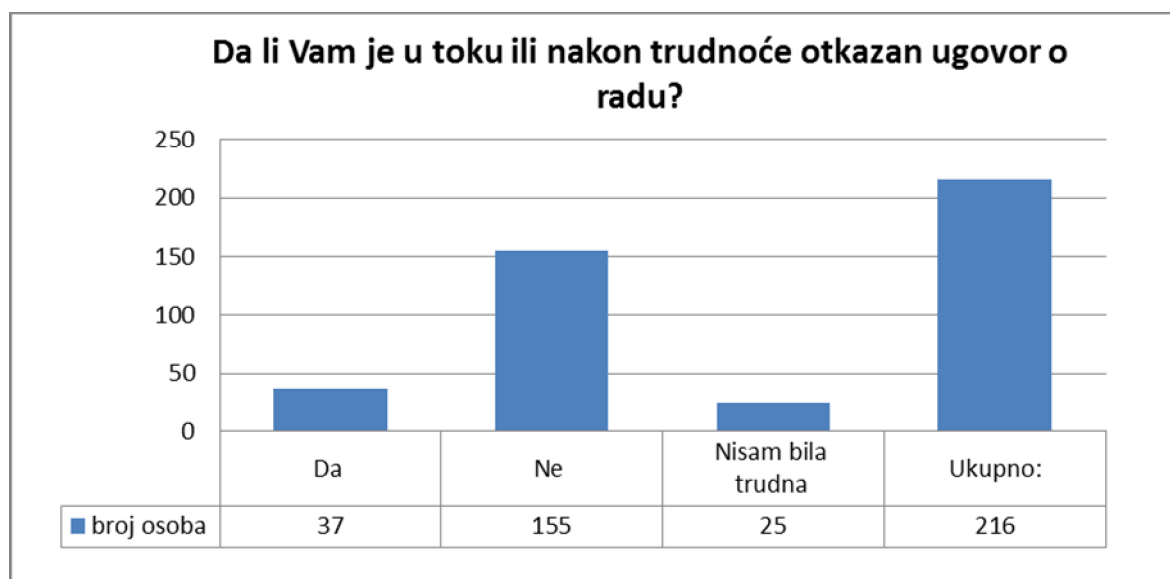
Ako je odgovor na pethodno pitanje potvrđan, da li ste napredovali na višu hijerarhijsku razinu ili nižu ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat (%)
Na višu	14	35.00
Na nižu	26	65.00
Ukupno:	40	

Da li ste napredovali na višu ili nižu hijerarhijsku razinu ?

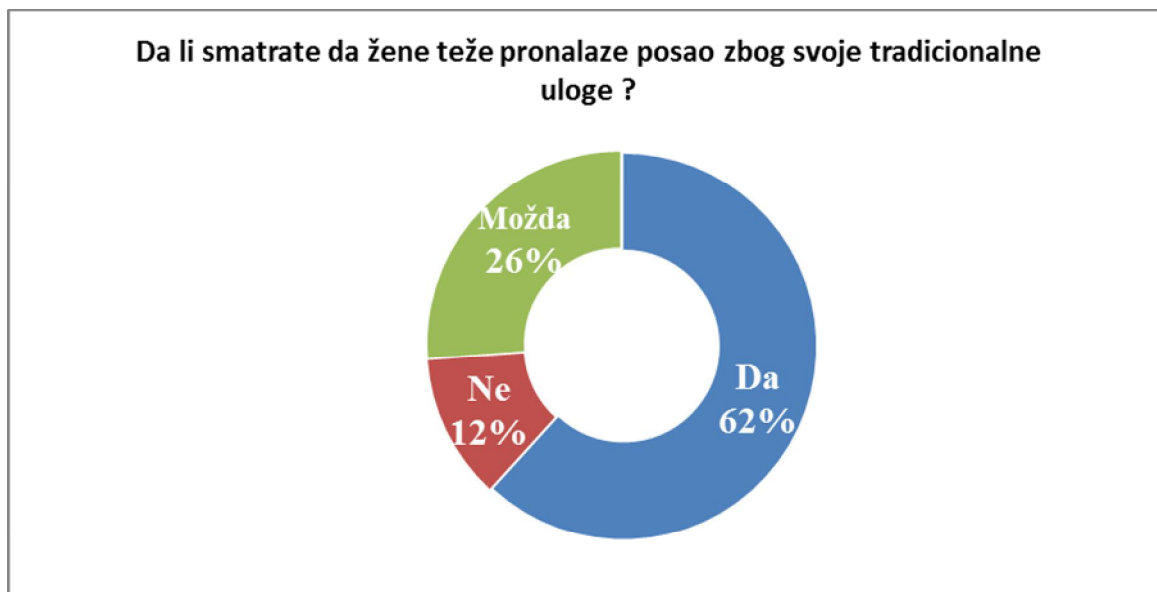
Iz priloženih podataka vidimo da je diskriminacija žena na tržištu rada itekako prisutna, gdje je 26 njih bilo izloženo negativnom iskustvu prelaska na nižu hijerarhijsku razinu. To samim tim utiče na platu, i položaj u određenoj firmi.

Da li Vam je u toku ili nakon trudnoće otkazan ugovor o radu?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat (%)
Da	37	17,13
Ne	155	71,76
Nisam bila trudna	25	11,57
Ukupno:	216	

Ovo pitanje je jako bitno unutar ankete jer pokazuje u kojoj mjeri se sprovodi diskriminacija nad ženama. Na ovo pitanje odgovorilo je ukupno 216 žena od kojih je 17.13% odgovorile da su se susrele sa ovakvom diskriminacijom praksom. Ovakav postupak strogo je zabranjen zakonom o radu BiH, te poslodavac koji prekrši zakon trebao bi biti novčano kažnjen.

Da li smatrate da žene teže pronalaze posao zbog svoje tradicionalne uloge ?		
Tip pitanja	Broj osoba	Procent (%)
Da	144	62,61
Ne	28	12,17
Možda	61	26,52
Ukupno:	230	

Rezultati ankete pokazuju da velika većina žena čak 62.61% smatra da ženina tradicionalna uloga majke, supruge otežava ženama da se ostvari u profesionalnom životu, te da ima zavidnu karijeru. To je ogromni procent žena, koje jako teško usklađuju posao koje obavljaju unutar kućne i plaćeni posao.

Posljednje pitanje koje sam postavila u anketi glasi :

Škako se po va-em mi-ljenju mogu pobolj-ati i za-titati položaj žena porodilja u BiH?

Na ovo pitanje nije bilo ponu enih odgovora, ve je ženama u formi otvorenih odgovora data opcija da izraze svoje mi-ljenje uz slobodniju vrstu interpretacije. Odgovori su bili mnogobrojni, me utim svi su izražavali isto mi-ljenje, a to je da je položaj žena porodilja jako lo-, te da su mnoge žene ogor ene na situaciju koja je trenutno zastupljena u BiH. Smatraju da njihova prava nisu za-ti ena, te da se situacija ne e nikada promjeniti. U odgovorima koje sam dobila primjetila sam da mnoge žene nisu upoznate sa zakonom o radu BiH. To pokazuju mnogi odgovori, tako jedna od učesnica ove ankete napisala je slijede e:

ŠDonijeti zakon o za-titi porodilja, koji e zabraniti prekid ugovora od strane poslodavaca, samim tim bi se pobolj-ao status porodilja, pove ao natalitet i status po kojem e sve porodilje biti ravnopravne, ne kao -to je danas ogromne razlike po Kantonima, sve unutar jedne države!

ŠMnoge analize pa i posljednji Specijalni izvje-taj 4 Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH iz 2015. potvrdili su diskriminaciju porodilja u Federaciji BiH. U zavisnosti da li se radi o državnom ili realnom sektoru i zavisno od kantona, porodiljsko odsustvo je na druga iji na in ure eno te se izdvajaju razli iti iznosi za porodiljske naknade. U ve ini kantona porodiljska davanja redovno kasne, a pojedini kantoni ne izdvajaju nikakva sredstva za porodiljske naknade, -to naro ito zabrinjava. Kako bi se ovo pitanje sistemski uredilo, najefikasnije i najbolje rje-enje je potpuno preno-enje nadležnosti za ovo pitanje sa nivoa kantona na nivo Federacije BiH te uspostavljanje fonda za porodiljska davanja kroz usvajanje novog zakona.Š (Godišnji izvje-taj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini , 2016, 13).

ŠMnoge analize pa i posljednji Specijalni izvje-taj 4 Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH iz 2015. potvrdili su diskriminaciju porodilja u Federaciji BiH. U zavisnosti da li se radi o državnom ili realnom sektoru i zavisno od kantona, porodiljsko odsustvo je na druga iji na in ure eno te se izdvajaju razli iti iznosi za porodiljske naknade. U ve ini kantona porodiljska davanja redovno kasne, a pojedini kantoni ne izdvajaju nikakva sredstva za porodiljske naknade, -to naro ito zabrinjava. Kako bi se ovo pitanje sistemski uredilo, najefikasnije i najbolje rje-enje je potpuno preno-enje nadležnosti za ovo pitanje sa nivoa kantona na nivo Federacije BiH te uspostavljanje fonda za porodiljska davanja kroz usvajanje novog zakona.Š (ibid, 13)

U Federaciji BiH naknada za porodilje u svim Kantonima nije ista; u Kantonu Sarajevo nezaposlene porodilje dobijaju naknadu u prvih –est mjeseci u vrijednosti od 180 KM, dok u drugim kantonima visina naknade itekako varira. Tako, naprimjer, u Unsko-Sanskom kantonu nezaposlene porodilje dobijaju jednokratnu pomoć u vrijednosti od 100 KM, dok je u Posavskom kantonu 300 KM u prvih –est mjeseci, dok je najgora situacija u Tuzlanskom kantonu, gdje nezaposlene porodilje ne primaju nikakvu naknadu. Kao –to vidimo naknade za samo neke od navedenih Kantona se razlikuju, stoga bi trebao biti prioritet da se odredi ta na naknada za sve trudnice u FBiH. Ovi podaci nam pokazuju koliko su žene diskriminirane, i na osnovu Kantona u kojem borave. Tako –er ove razlike između Kantona postoje i za zaposlene porodilje, gdje se kao naknada uzima udio u procenat plate. Jo–jedan veliki problem sa kojim se susreću porodilje i trudnice jeste strah od gubitka posla, stoga jedan od rezultata ankete na postavljeno pitanje glasi: „Kako se po vašem mišljenju mogu poboljšati i zaštititi položaj porodilja u BiH?“ odgovara:

„Plaćanje porodiljskog odsustva, te zakonom –štititi porodilju od otkaza bilo da je u stalnom ili odre –enom radnom odnosu.“

Iz rezultata ankete može se izvući i zaključak da su majke, u strahu od gubitka posla, te smatraju da se treba donijeti zakon koji –štititi porodilje, pri tome pokazuju i neupu –tenost u zakone, gdje već postoji done–šen zakon u FBiH, koji zabranjuje ovakvu praksu. Član 60 zakona o radu glasi : „(1) Poslodavac ne može odbiti da zaposli ženu zbog njene trudno –e niti može za vrijeme trudno –e, kori –tenja poro –ajnog odsustva, te za vrijeme kori –tenja prava iz čl. 63., 64. i 65. ovog zakona otkazati ugovor o radu ženi, odnosno radniku koji se koristi nekim od spomenutih prava. (2) Prestanak ugovora o radu na odre –eno vrijeme ne smatra se otkazom ugovora o radu u smislu stava 1. ovog člana. (3) Poslodavac ne smije tražiti bilo kakve podatke o trudno –i, osim ako radnica zahtijeva odre –eno pravo predvi –eno zakonom ili drugim propisom radi zaštite trudnica.“ (Zakon o radu Federacije BiH,2016)

Pored toga postoji i član 62 zakona koji se odnosi na poro –ajno odsustvo, te glasi:

„(1) Za vrijeme trudno –e, poro –aja i njege djeteta, žena ima pravo na poro –ajno odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno. (2) Na osnovu nalaza ovla –štenog ljekara žena može da otpo –ne poro –ajno odsustvo 28 dana prije o –ekivanog datuma poro –aja. (3) Žena može koristiti kra –e poro –ajno odsustvo, ali ne kra –e od 42 dana poslije poro –aja. (4) Nakon 42 dana poslije poro –aja pravo na poro –ajno odsustvo može koristiti i radnik – otac djeteta, ako se roditelji tako sporazumiju. (5) Radnik ó otac djeteta može koristiti pravo iz stava 1. ovog

lana i u slučaju smrti majke, ako majka napusti dijete ili ako iz drugih opravdanih razloga ne može da koristi porođajno odsustvo. (Ibid)

5.3.2 Rasprava

Rezultati istraživanja pokazuju da diskriminacija na tržištu rada, nije iskorjenjena u svim oblastima; žene se još uvijek nalaze u podređenom položaju, posebno zbog svoje prirodne datosti materinstva. Iako postoji jasno definirani zakoni, ti isti zakoni ne štite prava porodilja, te vrlo često predstavljaju samo šmrtno slovo na papiru. Zbog toga žene kao društveni akteri često žive u strahu da ne ostanu bez posla, da se, i ako se zadržale na poslu ne regradiraju na niže funkcije, etc. Zakonodavci koji krše zakon nisu kažnjeni za prekršaj, te su trudnice i porodilje ostavljene na milost i nemilost poslodavca koji odlučuju o njihovoj budućnosti.

Međutim, ne smijemo zaboraviti da u BiH po zakonu porodiljsko odsustvo traje godinu dana, za razliku od drugih zemalja kao što je SAD u kojem porodiljsko traje tri mjeseca. Međutim, ovdje postoji jako bitna činjenica, a to je da SAD ima, naprimjer, razvijene vrtiće unutar tvrtki, stoga žene mogu da izađu sa posla i posvete se svom djetetu na najbitniji i najpotrebniji mogući način. Stanje porodilja nije samo lokalno u našoj zemlji, žene u različitim državama svijeta čak i one koje su jako razvijene moraju da biraju između karijere i porodice, ostavljaju i dijete koje je tek napunilo 3 mjeseca i odlaze na posao. U tom smislu, ako gledamo iz perspektive strukturalnog funkcionalizma, u institucionalnom smislu se dovodi u pitanje status i kvalitetan odnos prema ženi kao majci i njenom potomstvu koje zapravo predstavlja osnovu jedinicu društvene strukture, ili ako se isto promatra iz perspektive biopolitičkih interpretacija i slično.

U našoj zemlji su pak važni korjeniti preobražaji na institucionalnom i vaninstitucionalnom nivou, na nivou državne ali i društvene strukture i simboličke interakcije. U normativnom smislu, u kontekstu zaštite žene kao majke i kao porodilje, zakon nalaze da ukoliko se prava porodilja ugroze, poslodavci trebaju plaćati kaznu u vrijednosti od 10 000 KM. Ipak, jako često se dešava da poslodavac prođe nekažnjeno, a da se zakon ne poštuje, te da postoji ozbiljan jaz između normativnih i operativnih zahtjeva za afirmiranjem i pozitivnim valoriziranjem žene-majke i u konačnom smislu žene nositeljice određenih temeljnih društvenih vrijednosti.

Uloga žene u bosanskohercegovačkom društvu ne može se odrediti samo na osnovu položaja na tržištu rada, već je potrebno da se obuhvate i druge sfere života kao što je porodica, politika, obrazovanje i nauka.

U tu svrhu vr-eno je jo- jedno istraflivanje koje je obuhvatalo devet pitanja, na koja su odgovorile 176 ispitanica.

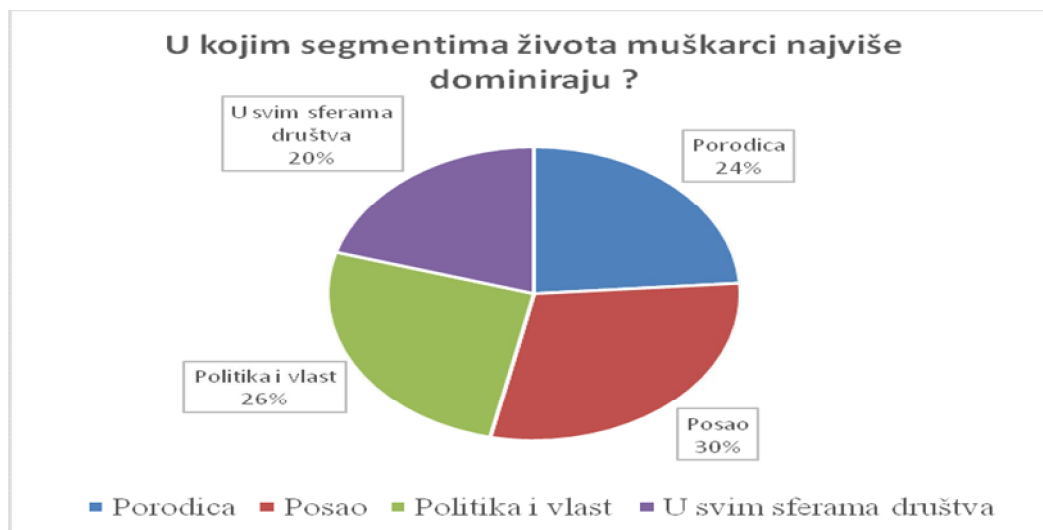
Da li je bosansko-hercegovačko društvo u potpunosti patrijarhalno ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat
Da	108	61,36
Ne	63	35,80
Ne znam	5	2,84
Ukupno:	176	

Iz prvog pitanja postavljenog u ovoj anketi jasno se vidi, da mnoge ispitanice dijele mi-ljenje da je bosansko-hercegova ko dru-tvo patrijarhalno, njih ak 61,36% odgovorilo je potvrdno na ovo pitanje.

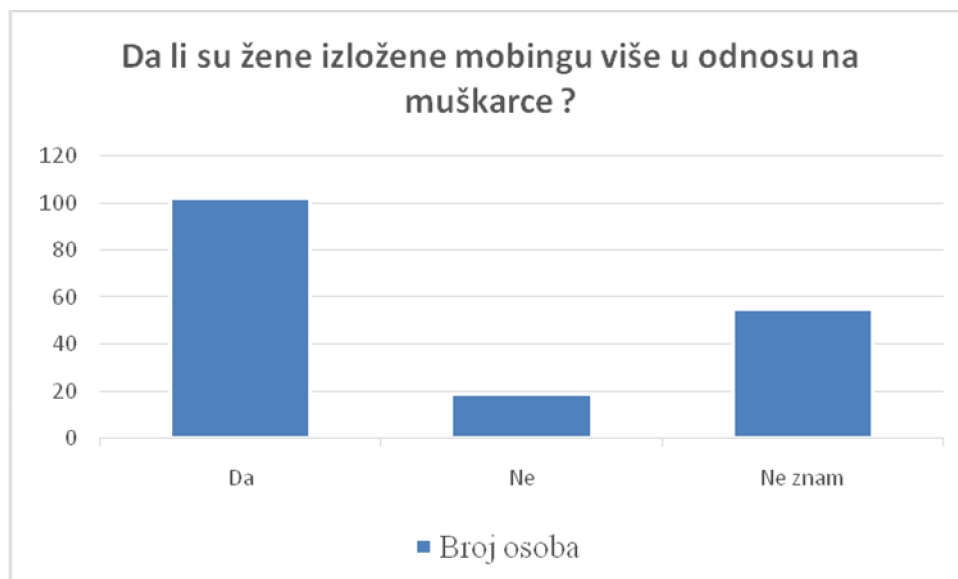
Ovo prvo pitanje je usko povezano sa drugim koje se u anketi postavljalo, a to je u kojim se segmentima dru-tvenog flivota najvi-e osjeti dominacija mu-karaca u odnosu na flene.

U kojim segmentima života muškarcu najviše dominiraju ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat
Porodica	42	23,86
Posao	52	29,55
Politika i vlast	46	26,14
U svim sferama društva	36	20,45
Ukupno:	176	

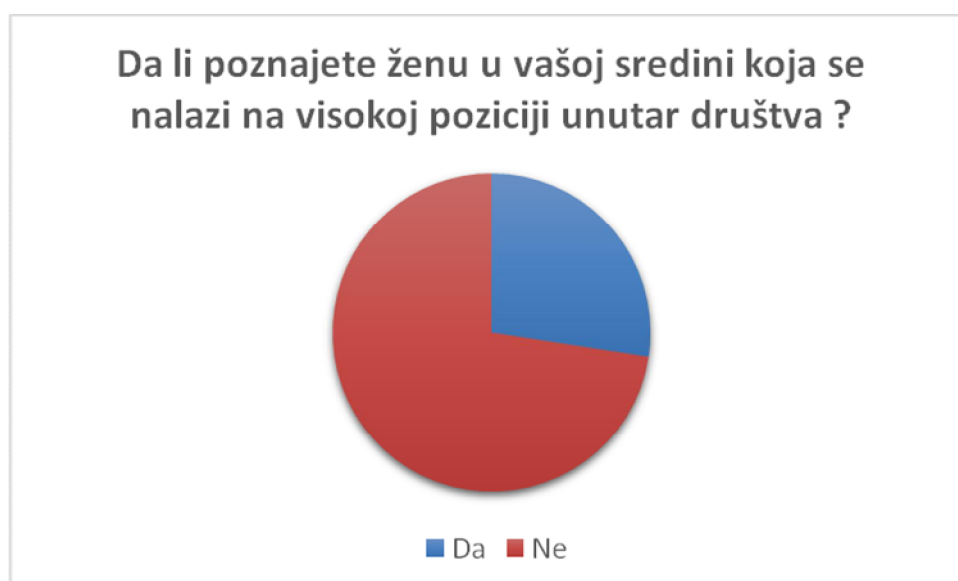
Zanimljivo je da ispitanici smatraju da muškarci najviše dominiraju u sferi rada, koje se odnosi na manju zaposlenost žena, slaba prisutnost žena na vodećim pozicijama kao i diskriminacija žena na tržištu rada. Njih 26% smatra da su muškarci najviše dominantni u vlasti, odnosno na mjestima donošenja odluka, pošto su muškarci ti koje donose bitne odluke unutar društva. Mnogi tu dominantnu poziciju zadržavaju unutar porodice gdje se ponašaju kao šefovi kuće.

Da li su žene izložene mobingu više u odnosu na muškarce ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procent
Da	102	57,95
Ne	19	10,80
Ne znam	55	31,25
Ukupno:	176	

Ispitanici su većinom odgovorili da je flena ta nad kojom je vršen mobing unutar društva, a samim tim potvrđuju da su svjesni teleg položaja koje flene imaju na tržištu rada.

Da li poznajete ženu u vašoj sredini koja se nalazi na visokoj poziciji unutar društva ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat
Da	45	27,44
Ne	119	72,56
Ukupno:	164	

ak 119 osoba odgovorilo je da uop-te ne poznaje flenu koja se nalazi na visokim pozicijama unutar dru-tva.

Da li su žene zastupljene u organima vlasti ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat
Da	9	5,11
Ne	167	94,89
Ukupno:	176	

Ukoliko nisu, koji su razlozi nedovoljnog broja žena na političkoj sceni u BiH ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat
Muškarci su bolje vođe	68	38,42
Žene su patrijarhalno vaspitane	58	32,77
Žene su nedovoljno angažirane	51	28,81
Ukupno:	177	

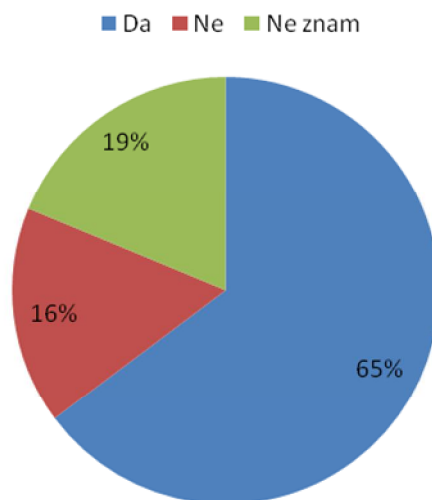

Veliki broj ispitanika (njih čak 94,89 %) smatraju da je procenat žena u politici veoma mali, a mnogi stoje pri mišljenju da su muškarci prodorniji, te da su bolje vođe. Njih 58 smatra da je to zbog toga što su žene još od djetinstva odgajane da muškarac bude iznad njih, dok 51 ispitanik smatra da su žene krivci za to ne zauzimaju pozicije na vlasti, jer su ove i suviše pasivne.

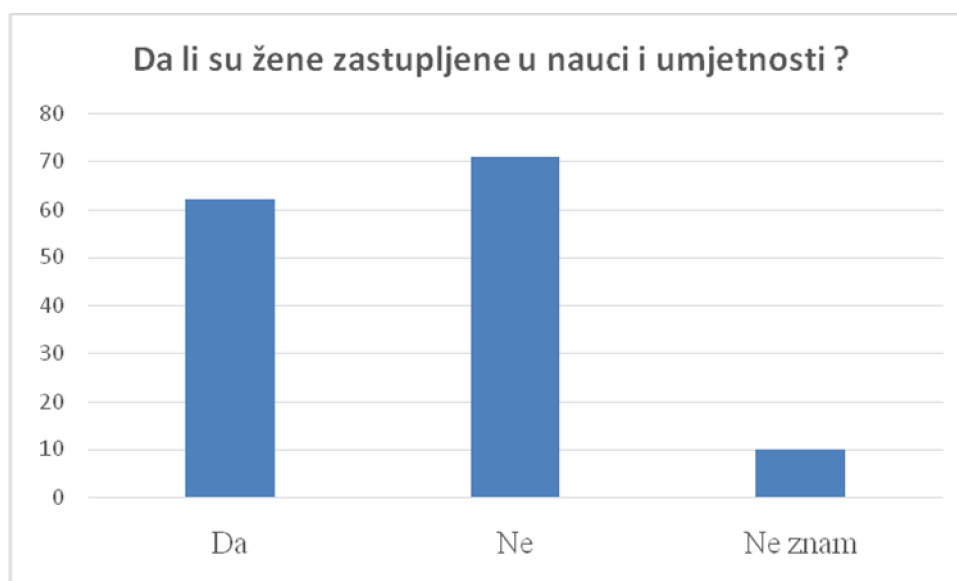
Po vašem mišljenju da li su žene ravnopravne u obrazovnom sistemu u odnosu na muškarce ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat
Da	114	64,77
Ne	29	16,48
Ne znam	33	18,75
Ukupno:	176	

Po vašem mišljenju da li su žene ravnopravne u obrazovnom sistemu u odnosu na muškarce ?

Da li su žene zastupljene u nauci i umjetnosti ?		
Tip odgovora	Broj osoba	Procenat
Da	62	43,36
Ne	71	49,65
Ne znam	10	6,99
Ukupno:	143	

U prošlosti ženama se uskravalo pravo na obrazovanje, međutim situacija se na tom polju dosta promijenila; danas su žene u obrazovnom sistemu ravnoprave sa muškarcima, čak u nekim slučajevima žene i više obrazuju od muškaraca, ali to se tiče žena naučnica i umjetnica, čak 71 ispitanik smatra da su žene zanemarene u nauci i umjetnosti.

Naravno, sve odgovore treba tretirati otvorenim i takvim da budu predmetom valorizacije i kritičkog propitivanja, te ih nije uvijek moguće, u apsolutnom i plauzibilnom smislu, uzimati kao jedine odrednice u razumijevanju pozicije žene u društvenoj zbilji.

5.4 Zakoni i propisi vezani za rodne jednakosti u BiH

U prošlosti nije se posvećivalo toliko pažnje odnosima na tržištu rada, međutim zbog promjenjenih društvenih uslova koje se odnose na veliku stopu nezaposlenosti javljaju se novi problemi koji se odnose na nejednakost spolova. Da bi se omogućila ravnopravnost između muškaraca i žena moraju postojati zakoni i propisi koje je to da omogućuje, ali i kazne u koliko dođe do nepoštivanja zakona. U BiH postoji nekoliko antidiskriminirajućih propisa i zakona koji nastoje da omogućue ravnopravnosti. Jedan od takvih propisa određen je i Dejtonskim mirovnim ugovorom u kojem je sadržan Ustav BiH. Ustav BiH je sada zasnovan na tri vrijednosti, a to su ljudsko dostojanstvo, sloboda, i jednakost. Ustav nalaze da se u BiH mora obezbjeđiti najviše i nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda. Pored ustava postoje i zakoni koji su doneseni, a koji imaju za cilj da omogućue ravnopravnost, tj. da zabrani bilo koju diskriminaciju. Jedan od takvih zakona je onaj koji se tiče Zakona o radu FBiH, RS i BD. Zakon o radu zabranjuje bilo koju vrstu diskriminacije bila ona direktna ili indirektna, bilo koju vrstu zlostavljanja ili spolnog uznemiravanja na radnom mjestu koja se odnosi na temelju boje kože, spola, jezika. Ovaj zakon odnosi se i na uvjete zaposlenja, napredovanje na poslu, te mogućnosti usavršavanja. Pored toga Zakon o radu uključuje i jednakost plaća za obavljanje istog posla za muškarce i žene.

Pored ovog zakona 2003. godine usvojen je Zakon o ravnopravnosti spolova na državnom nivou. Ovaj zakon treba da omogućue i ravnopravnopravan položaj između muškaraca i žena, a to se odnosi se na zabranu direktne ili indirektno diskriminacije, uznemiravanje na radnom mjestu, diskriminacija na osnovu bračnih i porodičnih statusa, te spolne orijentacije. Ovaj zakon ne odnosi se samo na tržište rada već i na ostale društvene oblasti kao što su visoko obrazovanje, socijalna i zdravstvena zaštita, sporta, kulture i javnog života.

Što se tiče diskriminacija na osnovu spola u smislu ovog Zakona, utvrđeno je da 1.3 predstavlja što svakodnevno stavljanju u nepovoljan položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog

kojeg se osobama ili grupi osoba oteflava ili negira priznanje, uflivanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda (Ba-i , Mikovi , 2012, 147)

lan 13. ovog Zakona govori i o okolnostima koji se smatraju spolnom diskiriminacijom u radu i radnim odnosima.

šTo su izme u ostalnog, i neprimjenjivanje jednake pla e za isti rad, omogu avanje napredovanja u poslu pod jednakim uvjetima, razli it tretman zbog trudno e, poro aja i kori-tenje prava na porodiljsko odsusutvo, nepovoljan tretman roditelja ili staratelja u uskla ivanju obaveza iz porodi nog i profesionalnog flivota, te otkazivanje radnog odnosa, tako da na osnovu spola ili bra nog statusa zaposleniku dodjeljuje nepovoljan status u odnosu na druge zaposlenike. (ibid,148)

Pored ovog zakona postoji i zakon koji je usvojen 2009. Godine, a naziva se *Zakon o zabrani diskiriminacije*.

š Tako 1.1 ovog Zakona sadrffi su-tinski cilj samog akta nagla-avaju i da se :šovim zakonom uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogu nosti svim licima u BiH i ure uje sistem za-tite od diskiriminacije. Dok drugi 1.2 definira diskriminaciju koja u smislu ovog zakona ima š smatrati svako razli ito postupanju uklju uju i svako isklju ivanje, ograni enje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu njihove rase, boje kofle, jezika, vjere, eti ke pripadnosti, nacionalnog i socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, politi kog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja, lanstva u sindikatu ili drugog udruflivanja, obrazovanja, dru-tvenog polo flaja i spola, spolnog izraflavanja ili orjentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu omogu i ili ugroflava priznavanje, uflivanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima flivota. (Ibid)

Pored navedenih zakona i propisa za ostvarivanje ravnotefle i jednakosti izme u mu-karaca i flena veliku ulogu igra *Gender akcionog plana (GAP) BiH* koji je done-en 2007 godine. Ovaj akcioni plan odnosi se na omogu avanje i pobolj-avanje jednaosti spolova, te unapre ivanje baze podataka kao i istraflivanja u oblasti kao -to su europske integracije, makroekonomija, trffi-te rada i zaposlenosti -to podrazumjeva eliminisati diskiriminaciju na osnovu spola na trffi-tu rada te obezbjediti jednake mogu nosti mu-karcima i flenama.

Tako je vrlo bitno je spomeniti i *gender mainstreaming* koji predstavlja jednu vrstu strategije rodne politike na međunarodnom nivou. Gender mainstreaming na bosanski jezik u bukvalnom smislu riječi znači u glavi tok integracije odnosno može se prevesti kao rodno osvjetljena politika koja ima za cilj da promovira i promjeni stereotipne rodne uloge u javnoj i privatnoj sferi. Ova rodna politika ne odnosi se samo na žene, već na oba spola, te na njihov međusobni odnos, pokazuje kako se ti odnosi mogu biti promjenjivi.

Gender mainstreaming je proces, ali istovremeno i strategija koja treba da ostvari jednakost između muškaraca i žena te moguće izbora za muškarce i žene kako u porodičnom tako i u poslovnom svijetu. U oblasti rada i zaposlenja gender mainstreaming trebao bi omogućiti ravnotežu između porodnog života i poslovnog vremena, pored toga programe i strategije koje omogućiti akterima pristup tržištu rada, zatim uklanjanje prepreka za žene na rukovodnim pozicijama, te ukidanje razlike u plaćama između muškaraca i žena.

Rodne nejednakosti podrazumjevaju nejednakost između muškaraca i žena, ogledaju se u nejednakoj raspodjeli moći, resursa, te privilegija.

U savremenom društvenom svijetu žene figuriraju između u dvije uloge, s jedne strane tradicionalne uloge koja se tiče rađanja i odgoja djece i staranja o domaćinstvu i sa druge strane moderne i savremene uloge koja podrazumjeva prisutnost žene na tržištu rada, koja je u stanju da zadržava i izdržava porodicu.

Čak i u profesionalnom radu one žene koje imaju dovoljno kvalifikacija i znanja ali i sreće da nađu posao često jako teško napreduju na višim pozicijama zbog prekida radnog odnosa radi materinstava.

5.4 Osnovi političke ideologije u društvenoj konstrukciji

Govoriti o društvenim ulogama bilo kojih aktera, uključujući i pokušaj da se rasvijetli društvena uloga žene u bosanskohercegovačkom kontekstu, znači govoriti i o određenim komponentama koje nisu samo ekonomske, kulturne, biološke, emocionalne, mentalitetne i druge prirode, nego i o komponentama koje direktno oblikuju društveni i državni prostor u njenim političkim i ideološkim odredbama. Društveni sistem i državni aparat svake zemlje oblikovan je određenim političkim ideologijama. U okviru rasprave o društvenoj ulozi žene,

biv-a Jugoslavija je usvojila jednaka prava za mu-karce i flene koje je bilo definirano Ustavom.

šU ustavu u članu 23. je definirano da:

...svi građani, bez razlike spola, narodnosti, rase, vjeroispovijesti, stupnja obrazovanosti i mjesta stanovanja, koji su navršili 18 godina starosti, imaju pravo da biraju i da budu birani u sve organe drжавne vlasti. Biračko pravo je opće, jednako i neposredno i vrši se tajnim glasanjem. (Spahić-Miljak, 2007, 136)

Antifašistički front žena (AFŽ) SFRJ, koji je osnovan 1942 godine, uključivao je veliki broj žena koje su pripadale različitim klasama i različitim pripadnostima. Nakon oslobođenja Sarajeva 6 aprila 1945 godine, održana je i prva gradska konferencija u kojoj je prisustvovalo oko 1.000 žena. Pored mnogo zadataka kao što su briga o siromašnim, ranjenicima kao i socijalnoj skrbi ugroženih kategorija jedna od značajnih aktivnosti bilo je i priprema za prave izbore nakon što su žene dobile pravo glasa. Cilj je bio da se pokrenu žene kako bi izašle na izbore u što većem broju. Uspjeh je postignut tako da je veliki broj žena te godine izlazi na izbore i glasaju, također među zastupnicima izabrane su i žene.

Tokom prvih godina drжавe, i pored unatoč proklamacijama o jednakopravnosti i ustavnim garancijama u žene i žena bilo je jako malo. Međutim tokom 60 tih godina i ako je u žene i žena u vlasti poraslo ono se jako brzo reduciralo, te su brojke pale na skoro isti broj kao krajem 60 tih. I ako su žene nakon rata bile obrazovane, ulazile u društvene sfere, posebno u sferu politike vrlo brzo se ustanovilo da su tadašnji političari bili protiv ulaza žena u sferu politike.

Štaviše, u prvim godinama nakon rata žene su se obrazovale, započinjavale i ulazile u sferu politike, no vrlo brzo se pokazalo da tadašnji politički establišment ne dozvoljava ženama da se značajnije uključe u politiku. Među razlozima takvog stanja Smiljana Leinert-Novosel navodi i veliki broj žena i muškaraca kandidata, odnosno veliku konkurenciju, ali i nemogućnost provođenja u praksi zakonski uspostavljenih kriterija *gender* (rodne) ravnopravnosti. Već tada je, dakle, bilo jasno da zakonski okvir nije dovoljan garant uspostave ravnopravnosti i da bi dugoročno trebalo raditi na eliminaciji rodne diskriminacije i stereotipa. (Ibid, 140)

Iako su žene dobile pravo glasa i pravo na obrazovanje u praksi to je bilo jako teško primjenjivo, jednim dijelom usljed velikog otpora koji je proizilazio iz tradicionalne uloge

mu-karca koja je dominirala u tadašnjem dru-tvu. Prije osnivanje Jugoslavije status flene bilo je regulisan običajnim pravom kao i pravom u okviru vjerskih zajednica.

Štostavom SFRJ prestaju formalno-pravno važiti konfesionalni zakoni, a Ustavom FNRJ iz 1946. godine se garantira jednakopravnost flena s mu-karcima: flene su ravnopravne s mu-karcima u svim oblastima državnog, privrednog i društvenog života. Za jednak rad flene imaju pravo na jednaku platu kao i mu-karci i uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu. Emancipacija i jednakost flene bili su integralni dio socijalističkog koncepta društvene jednakosti, koji je zagovarao ukidanje klasnih razlika buržoaskog društva. flena je u buržoaskom dru-tvu bila vlasničko mufla, kojem je dugovala poslušnost u zamjenu za ekonomsku sigurnost i zbrinjavanje. Iako je socijalizam proklamirao egalitarnu politiku i jednakost mu-karaca i flena u dru-tvu, nije dokinuo patrijarhalne odnose i potčinjenost flene mu-karcu, jer: emancipatorske vrednote bile su pridodane korpusu postojećih tradicijskih vjerovanja o (prirodnom) mjestu flene u kulturi, a tradicijom definirane "flenske" vrednote i na njima zasnovane društvene uloge, uklopljene su bez osporavanja u proces socijalističke revolucije. (Ibid, 146)

Ali nikakva ideologija niti zakoni nisu mogli za kratko vrijeme, da promjene kulturu jednog naroda i njegove tradicionalne vrijednosti. Stoga je bilo nemoguće očekivati da će nova vlast komunisti kao uspostaviti jednakost između mu-karaca i flena. I ako su velike mogućnosti za flene bile mogućnost obrazovanja, te i pored toga što je osnovno obrazovanje bilo obavezno mnoge flene koje su živjele u ruralnim djelovima zemlje, bile su polu pismene jer su završile tek nižu osnovnu školu, koja je bila četiri razreda. Međutim flene koje su završile srednju školu pa čak i fakultet imale su već šanse da dobiju posao koji je bolje plaćen.

flene su najviše zastupljene u oblasti obrazovanja, nauke, te zdravstva, uglavnom obrazovanjem tražile ova zanimanja. Koje su na neki način produlekat zanimanja koje su flene obavljale u kući. Pored toga flene su radile u sekundarnom proizvodnom sektoru u kome su bile veoma malo plaćene.

Ali pristup obrazovanju i zaposlenju bila je samo jedna strana medalje, glavni razlog uključivanja flene na tržište rada bio je nadomjetiti radnu snagu, kao i nedostatka kapitala i moderne tehnologije. Odnos između spolova u velikoj mjeri pod utjecajem je patrijarhalne kulture kao i religijskih zajednica.

Raspad Jugoslavije znao je po etak rata u BiH koji je trajao etiri godine i okonao se potpisivanjem Dejtonskog sporazuma. Mirovni sporazum znao je i novo društveno ureenje, u kojem sada najbrojnija grupa zbog veinskog odlučivanja moe nadglasati druge grupe.

Ureenje koje je došlo sa Dejtonskim sporazumom od samog početka smatra se kao nefunkcionalno, a vremenom se ta nefunkcionalnost samo dodatno produbljuje. Razlog produbljivanja nefunkcionalnosti drflave leži u različitim tumačenju Dejtonskog sporazuma, od strane sva tri konstitutivna naroda.

Što iz činjenice da političke institucije u BiH ne funkcioniraju, ističe se da je BiH zapravo pretpolitičko društvo, u kojem su institucije u atrofiji a demokratski sistem samo plać koji služi za očuvanje vlasti i uvijek iznova potvrđenu legitimizaciju nacionalističkih elita. Š (Popov - Momčinić , 2013,181)

Zbog sporih donošenja odluka u sistemu nacionalnih stranaka, javlja se bezvoljnost populacije a samim tim postojeće institucije gube smisao. Da bi bolje razumjeli sve aspekte političkog djelovanja u Bosni i Hercegovini posebnu pažnju treba obratiti na civilno društvo koji je značajan mehanizam uticaja na vlast.

Što pitanje civilnog društva je okupiralo teoretičare/ke koji su uvidjeli da institucije mogu biti formalno demokratske ali da bi se govorilo o supstancijalnoj demokratizaciji neophodno je postojanje dinamičnog civilnog društva. Da bi to potkrepio, Pjotr Sztompka je istakao da gradnja kuće nije isto što i pravljenje doma (šbuilding house is not the same as establishing home). Uspostava demokratskih institucija je samo forma, ljuska, prazan okvir, a civilno društvo referira na flivu arenu socijalnih akcija i interakcija (ibid , 184)

U socijalističkom sistemu postojala su udruženja koja su djelovala uglavnom u sferi sporta i kulture, međutim sa demokratizacijom dolazi do formiranja grupa koje u svom nazivom imaju dodatak građanski što naglašava političnost. Karakteristika gotovo svih postsocijalističkih drflava uključuju i u BiH jeste nicanje velikog broja ovakvih udruženja. U BiH ove grupe ili udruženja nastaju za vrijeme rata, ali javljaju se još u većoj mjeri zbog uticaja različitih međunarodnih faktora.

„Stoga se pored površnog optimizma usled postojanja velikog broja udruženja (po zvanimim podacima u BiH je registrovano oko 14.000 udruženja) postavlja pitanje da li se istinski radi o civilnom društvu. Ako pak poemo od prihvaćenih definicija da civilno društvo karakteriše

autonomija, dobrovoljnost, samopomoć i nastanak iz tzv. grassroots inicijative, možemo ako i do zaključka da se uopće i ne može govoriti o civilnom društvu. Načini/e su pak oprežni/e i uglavnom isti u da je riječ o šogranenom razvoju civilnog društva ili pak o njegovoj šnoizaciji budući da se civilno društvo redukuje na NVO sektor. (ibid, 185)

I pored velikog broja udruženja koje se javljaju civilno društvo pati od nedostatka koji se ogleda u tome da su inicijative proistekle iz meunarodnih faktora. Civilno društvo treba da oslikava demokratsku suptancijalnost, jer je civilno društvo istinski oblik demokracije, dok su demokratske institucije samo forma. U BiH zbog nefunkcionalnosti društvenih institucija demokratske forme postaju upitne. Civilno društvo više nema toliki potencijal da utiče na demokratizaciju društva onoliko koliko bi trebalo.

Da li je civilno društvo u BiH razvijeno ili ne, odnosno da li uopće i postoji civilno društvo, zavisi od samog pristupa ovom pojmu, kao i od višenjane vlastite uloge u njegovom razvoju. No, bh. civilno društvo to koje prevazilazi etno-nacionalne podele, diferencirano duž linija koje name u političke elite i otvara prostora za alternativne političke poglede i vizure. S druge strane, kao što je jedna aktivistkinja navela, kako možemo uopće govoriti o civilnom društvu kada ljudi nemaju posao i dalje ne mogu da žive u svojim kućama. (ibid, 188)

Zbog strukture društva i društvenih odnosa koje se javljaju kao posljedica rata od primarnog značaja postaju etnički i religijski odnosi, dok se gender strategije stavljaju u drugi plan. Zbog ratnih uslova događaja se polarizacija rodni identiteta gdje su muškarci ti koji vode rat, a žene se tretiraju kao majke koje često naftalost imaju status žrtve. žensko tijelo koristi se kao oružje preko kojeg nacionalističke ideologije vode svoje bitke. Sa početkom rata i masovnih ratnih zločina žene počinju da nose breme i teret žrtve. Situacija nakon rata za ženu nije bolja, ona se i dalje nalaze na margini društva. Marginizacija žena posebno se vidi u u političkim institucijama BiH, a takva pozicija žena oslikava se i na tržištu rada u kojem i dalje postoji rodna segregacija. To dovodi u negativnu poziciju sve žene danas bez obzira na konstitutivni narod iz kojeg ona dolazi.

Ali i pored svih tih izazova žene na prostorima bivše Jugoslavije smogle su snage da artikulišu svoj glas. Još na samim počecima rata žene osnivaju grupe za pomoć koje se zajedno sa ženama koje su djelovale iz Europe nastojale da obezbede humanitarnu pomoć, ali i pored toga da osnuju savjetovalište za žene koje su pretrpile ratno nasljeđe.

Što osvežavanje grupa žena u ratnom periodu je pružilo osnovu da i u poslijeratnom periodu nastave sa angažmanom, ne samo na planu pružanja psihosocijalne i humanitarne

pomo i ve i na za-titi i promociji ljudskih prava flena. Tako e, gra anske inicijative bez nacionalnog predznaka koje po inju da ni u u ratnom i posljernom periodu tefle da artikuli-u glas i definiciju dru-tveno-politi ke stvarnosti na na in suprotan onom koji dominira u zvani noj politici, a u emu su flene dale neupitan doprinos. fienske grupe i nevladine organizacije su prve prelazile entitetske linije i nosile poruke mira, i tako e svojim aktivizmom doprinele afirmaciji zna aja flenskog pitanja i identiteta BiH flene kao moderne, osnaflene a koji nadilazi tradicionalisti ke i nacionalne podjele. (ibid , 198).

Za civilno dru-tvo u BiH karakteristika je tzv. šfeminizacija (jer u ak 75% udrufljenja dominiraju flene, a to se mo flje objasniti kao posljedica zatvorenosti dru-tvenih institucija za flene.

šNaime, u periodu autoritarne vlasti civilno dru-tvo je uglavnom funkcionisalo oko mu-karaca-tribuna civilnog dru-tva koji su bili njegovi klju ni akteri. Me utim, kada disidenti dolaze na vlast, civilno dru-tvo se uglavnom feminizira -to je pra eno i nedovoljnom saradnjom zvani nih institucija i NVO sektora. (ibid , 200)

Izme u institucija i civilnog dru-tva postoji barijera u komunikaciji i saradnji, ta barijera esto se imenuje kao *civil society gap*, jer se javlja i u ostalim tranziciskim zemljama. Proces prevazilafljenja gapa-a je dodatno oteflan zbog tradicionalisti ke dru-tvene klime koja je zastupljena u okviru institucija. fiene u BiH ne nastoje samo uticati na institucije ve i na svijest ljudi me utim zbog tradicionalizma koji je duboko ukorjenjen ovaj proces je dugotrajan, jer se dru-tvene vrijednosti najsporije mjenjaju.

BiH je jo- uvijek zemlja u kojoj je upadljiv izostanak politiki h aktivistica, jer se i svi-e fokusira na etni ke, vjerske i regionalne ravnopravnosti, a rodna problematika se redovno zapostavlja.

U postdejtonskoj BiH stvorila su se mnogobrojna pitanja koja se ti u flena. Pitanja su se esto odnosile na humanitarne potrebe, traume, preflivjela silovanja, etni ke podjele. Sva ova pitanja koja su se ticala flena, stvorile su implus da se flene aktiviraju u okviru svojih grupa. Nakon rata uspostavljaju se i nove kategorije identiteta, protiv kojih su se usprotivile mnoge flene aktivisti.

ŠKao i sa stanovni-tvo u cjelini, flene su okarakterisane novim vaflnim kategorijama etni ke pripadnosti, religiju i politi ku orijentaciju u odnosu na etni ke odnose - da li je ona nacionalista, patriota, a komunisti ko zadrflavanje, kojoj je pripadala etni ka grupa, da li je ona "istinski" religiozna i sli no jednako pozicionirani prema onome -to su u inili i doffiveli tokom rata - da li su pobjegli zemlje ili boravka, da li su proterani iz svojih domova etni kim i- enjem, da li su napustili svoje gradovi "dobrovoljno", itd. Sve ove kategorije su temperirane prema starosti, statusu porodice, poloflaju u dru-tvo i, naravno, rod. Mu-karci su tako e ocijenjeni prema tome da li su se borili i za koju vojsku. O ekuje se da se flene nisu borile, -to im je ponudilo i prednosti i nedostatke nakon rata, kao -to emo videti. Umjesto toga, flene su bile smje-tene u kategoriju civila i u o ima svojih etni kih zajednica, flrtve, i simboli ne (nacije) i stvarne.ö (Helms, 2003, 92)

5.5 Dru-tvena uloga flene iz pozicije övjerskog fundamentalizma ö

Da bi razumjeli dru-tvo, civilizaciju i kulturu potrebno je da razmijemo religiju.

šU dominantno mu-koj patrijarhalnoj kulturi flene su bile potisnute u sferu porodi nog i bra nog flivota, onemogu ene da sudjeluju u intelektualnim procesima razvoja vjerske misli i etabliranja religijske prakse. Takvu konstelaciju odnosa uspostavili su vjerski autoriteti jo-u ranom periodu judaizma, integriraju i kasnije i vrijednosti gr ko-helenisti ke kulture koja je dodatno uveliko osnaflila rodno dihotomiziranu sliku dru-tva.ö (Spahi -TMljak,2007, 29)

Ukoliko analiziramo judaisti ko naslje e, do i emo do zaklju ka da je flena slabija u odnosu na mu-karca, to se najbolje mofle vidjeti iz vjerovanja da je flena stvorena iz rebra mu-karca. U judaizmu se smatra da se flena ne treba baviti poslovima mimo porodice, pa samim tim i sa religijom. Zabrana bavljenja religijom podrazumjevala je zabranu u e- a u javnom flivotu zajednice, kao i tuma enje religijskih spisa. TMo se ti e naslje ivanja imovine u judaizmu flene su imale pravo na miraz ali samo su ga dobijale one flene koje su porijeklom iz imu nih porodica. Reformisti ka orjentacija unutar judaizma su reaktualizirale egalitarne boflanske poruke, te univerzalne principe jednakosti u 19 stolje u, to je rezultiralo snaflnom integracijom flena u vjerski flivot na po etku 20 vjeka.

Kada posmatramo poziciju flene unutar kr- anstva vidimo da je patrijarhat uveliko uticao na podre en poloflaj flene unutar porodice, kao i njeno isklju enje iz javnog flivota. Maskularna

teorija koja je dominirala u potpunosti je potisnula Isusovo učenje u vezi učenja a žena u društvenoj zajednici.

Polofaj žena u kršćanskoj religiji bio podređen, one su se smatrale krivcem za izlazak ovdje iz raja, na taj način ženska priroda se razumijevala kao grešna, zavodnička i manipulistička, stoga se o ženama trebaju brinuti muševci koji ih vode. Zbog svoje naravi žene su u potpunosti isključene iz kreiranja teološke misli, o religiji su mogle učiti samo u svojim domovima daleko od oči javnosti.

Žene, dakle, nisu uspjele zadobiti legitimitet ravnopravnog učenja u javnom životu zagarantiran Isusovim učenjem, već su potisnute ili u sferu porodičnog života ili su se mogle ostvariti jedino u ulozi Bogorodice Marije, "jer u njoj i po njoj su sve žene usavršile svoje zvanje te su dobile moć da odgoje, očište, utječu na ovdje, da ga otcijepi od zemlje, da ga privedu na nebo kao udovice i neudate djevojke, tako što bi se i svoj život podredile crkvi." (ibid,69)

Što se tiče imovine, sa udajom sva imovina koju žena ima, postaju u službi i u rukama njenog muža koji sa njom čini ono što želi, jer se sve do 19. stoljeća žena ne tretira kao pravni subjekt. Žena je učestvovala u crkvenom životu, ali je njena uloga minimalizirana kao i reducirana isključivo na monaški život, pomaganje ugroženima kao i podučavanje. U javnom životu žene nisu imale nikakve uloge, tačnije one nisu mogle sudjelovati u javnom životu ni na koji način.

Do promjene položaja žena unutar ove religije dolazi kada je vatikanska crkva od drugog vatikanskog koncila, promijenila svoj pravac u rodnoj politici pa je umjesto subordiniranog položaja muškarca i žena uvedena jedna vrsta komplementarnosti odnosa, to je pridonijelo ženama da imaju bolje funkcije unutar crkve, da vrše i druge funkcije osim svećeništva.

Kada analiziramo naslijeđe islama, možemo zaključiti također da se radi o utjecaju patrijarhalne prakse, u ideologiju gdje se žene potiskuju u privatnu sferu života. Za razliku od kršćanstva žene nisu odgovorne za grijeh ovdje anstava, jer se u islamu ne smatra krivica žena zbog izlaska iz raja.

Priroda žena i u islamu kao i u drugim monoteističkim religijama opisuje se kao osjetljiva, što se poredi sa krivim rebrom sa kojim treba da se polako ophoditi. Taj odnos naftalost dovodi do toga da su žene na samoj margini društva obavijene čuđenjem. Što se tiče

obrazovanja, ženama nije bilo zabranjeno da se obrazuju kod svojih kuća kao ni u ženskim školama.

ženska sloboda kretanja u područjima u kojima žive, ženska odjeća i prava na putovanje i rad i odabir gdje se posao strogo nadgleda i kontroliše u nekoliko zemalja Bliskog istoka danas, najstrože u Saudijskoj Arabiji i na drugim mestima, a ne samo redovnom političkom silom, ali i "moralna" policija, koja asercijalna funkcija uključuje upozorenje o tome kako žene rade i gdje idu i primenjuju takve zakone kao one koje zabranjuju ženama da voze automobile, nose kratke rukave ili se pojavljuju na ulici. žene u takvim zemljama po zakonu koji podleđu autoritetu pojedinih muškaraca i stoga su praktično zatvorenici staratelja, roditelja i muševca, a tako i su zarobljenici i države. (Ahmed, 231,1992)

5.5.1 Religijski fundamentalizam u BiH

U periodu socijalizma u BiH religija je bila potisnuta iz društva, smatralo se da je ona izlaz zbog društvenog angažmana i političkog djelovanja. Mjesto religije zauzele su nove vrijednosti koje su trebale osloboditi ovdje od svake vrste ovisnosti. Oni koji su željeli napredovati u karijeri morali su da se oslobode religije.

Međutim, religija je u svom tradicijskom ruhu i obredima opstala u porodičnom okruženju, i kako to Peter Berger primjećuje da su: "i nova i stara religijska uvjerenja, ipak nastavila živjeti u životima pojedinaca/ki, ponekad preuzimaju i nove institucionalne forme, a ponekad pobuđuju i veliku eksploziju religijskog flara." (ibid, 174)

Socijalizacija pojedinaca odvija se najprije u porodici, a porodica je prenosilac religijskih vrijednosti. Međutim, za prenošenje religije najveću zaslugu imaju žene koje su prenijele religijske vrijednosti i bez obzira na odsustvo religije u društvu.

Budući da religija oblikuje društvenu stvarnost, uloge izmeću muškaraca i žena, uređuje međusobne odnose njen uticaj je vidljiv i u ulozi žena u društvu. Iako je religija u komunizmu bila potisnuta, tradicionalne vrijednosti još uvijek ostaju duboko ukorjenjene u društvu, samim tim status žena nije se posebno promijenio.

Religija ponovno izlazi na vidjelo po etkom 1990 godina kada se javlja nacionalizam koji je sada u velikoj mjeri proflet religijom. Time se dolazi do reafirmacije religijskih vrijednosti i tradicionalne kulture gdje se flene opet potiskuju u privatnu sferu. Kao rezultat rata i povla enja flena u privatnu sferu u politi koj sferi flene su zastupljene u jako malom broju. U posljeratnom periodu zastupljenost flena na mjestima na kojem se donose odluke i dalje je jako niska. Politi ke stranke u BiH su hijrarhijske i elitisti ke te nema prostora za flenu, u koliko se fleli uspjeti u politici moraju se prilagoditi postoje oj situaciji.

šKod nas u BiH postoje nacionalni torovi i nacionalne stranke su sigurne u svoje glasa ko tijelo, i vrlo je mala vjerovatno a i tako misli lider neke nacionalne stranke da neki pod navodnicima pravi Srbin, Hrvat ili Bo-njak ne e glasati za njih. I uvijek pred izbore se bacaju kosti me u narod, uvijek neki ekcesi da se to desi, i flene su tu onda kao poslu-nice...õ (Popov, Mom inovi , 2013, 212)

5.6 Dimenzija sile i nasilja

Simptomati no je kako se ve ina patrijarhalnih institucija koristila odre enim stepenom implicitnog i/ili eksplicitnog nasilja kao legalnim sredstvom sistema.

Silovanje je jedan od oblika nasilja koji ima seksualni karakter, te se smatra za najdrasti nisu patrijarhalnu silu. Silovanje se esto posmatralo kao prekr-aj jednog mu-karca nad drugim mu-karcem jer je izvr-eno na *muškarčevim vlasništvom* tj. nad njegovom flenom. Ono ima za cilj da povrijedi jednu osobu, te se u patrijarhalnim dru-tvima obi no se povezuje okrutnost i seksualnost.

Nasilje nad flenama je prisutno u mnogim zemljama svijeta, ali flene esto odustaju od prijavljivanja mu-karaca koji su im u inili nasilje, zbog straha da stvore stigmatizaciju flrtve. U mnogim zemljama svijeta nasilje u porodici tretira se kao šprekr-ajõ, a nasilnik se kafnjava kaznom zatvora u trjanju od 30 dana, zbog nemogu nosti udaljavanja od nasilnika flene esto odustaju od pokretanja kaznenog procesa.

šOno -to ini nasilje vidom diskriminacije je manje nasilan akt, i ako je on esto zastra-uju i i, sam po sebi, neprihvatljiv, ve dru-tveni kontekst u kome se de-ava, a koji ga ini mogu im, pa ak i prihvatljivim. Nasilje je sistemsko, jer je upereno protiv pripadnika odre enih grupa, samo zbog toga -to pripadaju im grupama. Svaka flena, na primjer, ima

razloga da se plaši silovanja. U slučaju da institucije i društvena praksa ohrabruju, toleriraju ili omogućavaju nasilje nad pripadnicima određenih društvenih grupa, takve nepravdne institucije i treba reformisati. Takva reforma bi zahtevala redistribuciju resursa ili pozicija, ali na prvom mestu je promena kulturnih obrazaca, stereotipa i svakodnevnog reprodukcija odnosa dominacije. (Mršević, 2011, 43)

Oblici fizičkog nasilja su mnogobrojni kao što je npr. zlostavljanje žene u braku koje je još uvijek jako pristupno, ali se i danas ne prijavljuje i ne govori se dovoljno o njemu. Žene su smatrane vlasničkom imovinom muškaraca, pa su zbog tog trpele nasilje. U Velikoj Britaniji muškarci su imali pravo da tuku svoje žene sve do kraja 19. stoljeća.

Žene koje su žrtve nasilja često se plaše da prijavljuju ove incidente, naročito kada počinje član porodice. Pored toga, žene žrtve nasilja nemaju povjerenja u državnim institucijama iz različitih razloga, ali uglavnom zato što socijalni radnici nisu koriste i senzitivni pristup žrtvama, obradu i rješavanje predmeta od strane sudova sporo, i zato što su žene žrtve nasilja često pretežiti i kontinuirano zastrašivati od strane zlostavljača. Dodatni problem je činjenica da fizičko nasilje sa vidljivim fizičkim povredama jeste dominantno priznato od strane državnih institucija kao glavni i jedini oblik nasilja protiv žena, dok su seksualni, psihološki i ekonomsko zlostavljanje žena je zapostavljeno i nedovoljno priznato u praksi. (Miftari, 6)

Pored nasilja koje žene trpe unutar porodice postoji nasilje koje se javlja u ratnim uslovima, tu se prvenstveno misli na silovanje. U prošlosti žene su se smatrale ratnim plijenom pa ih se zbog toga često zarobljavalo i silovalo, silovanje predstavlja dominaciju nad ženama neprijatelja.

Iako je ratno silovanje najčešće povezano sa ženama u BiH, nasilje nad ženama u ovoj zemlji ima mnogo oblika. Značajno zdravstveno pitanje, nasilje nad ženama takođe se smanjuje u drugim sektorima, kao što su ekonomija, status žena i legalni sistem. Silovanje žena tokom rata je namjerno i strateški brutalnosti. Dizajniran je da degradira žene kao moralni čuvari njihovih tradicija i da demoralizuje zajednicu u kojoj žive. (Walsh, 9)

Mnoge žene su iskusile traumu, naročito one koje su brutalno silovane i pretežiti ili koje su gledale kako se njihovi najmiliji ubijaju. Za mnoge, psihološke traume izazvale su dalje psihosomatske bolesti. (ibid, 10)

šPrema statistikama Oxfama, na svakih 2.000 žena jedna žena je silovana u svijetu. Ali ovaj broj ne odražava pravu sliku, pošto veliki broj žena ne prijavljuje silovanje. U SAD-u i Velikoj Britaniji podaci pokazuju da se 75-90 % silovanja ne prijavljuje policiji. (Magezis, 2001, 141)

Kroz historiju na silovanje se nije gledalo kao na ugrožavanje žene i zlostavljanje samim tim –to su bile u vlasništvu muškaraca koji je u potpunosti mogao da upravlja sa njom. Silovanjem kao i u prošlosti suprostavile su se feministkinje drugog talasa, smatraju i kako se ono treba najstrožije osuditi, te da je to jedan od načina na koji muškarci ostvaruju dominaciju nad ženama.

šNasilje nad ženama kao izraz povijesno nejednake raspodjele moći i izmeđ muškaraca i žena te povijesne neravnopravnosti spolova obuhvata razne oblike fizičkog, seksualnog, psihološkog i ekonomskog zlostavljanja. Kriminalizacija silovanja u braku još se ne provodi (samo države Novi Južni Wales, Južna Australija i Victoria u Australiji imaju zakon koji osuđuje silovanje u braku), a seksualno uznemiravanje je nejasno definirano zbog banalnog svakodnevnog suodnoženja u kojem je teško odvagati običajnosne vulgarnosti i argumente za zakonsku pretenziju. Nerijetko slučajevi završavaju tvrdnjom da je žena koju je pretukao i silovao vlastiti muž i sama to tražila i zaslužila! Druga predrasuda koja vlada jest da žena, kad postane supruga, svom mužu duguje poslušnost i ona se za njega udala (postala njegovo vlasništvo). Tako se u problemu bračnog silovanja ženin odbijanje ne uzima ozbiljno jer i ako žena kaže *ne*, njene riječi nemaju značenja, jer ona *stvarno* misli *da*. (Kerlec, 283)

6.0 ZAKLJUČAK

Pitanje roda nije samo spolno nego i društveno determinirano pitanje. Društvena uloga žene stoga je određena cijelim skupom kulturnih, ekonomskih, tradicijskih i običajnih, te političkih i ideoloških faktora da ga nije moguće odrediti, a da pri tome ne zapadnemo u jednodimenzionalnu interpretaciju i dogmatizam koji funkcionira ili u formi maskulinističke interpretacije i odnosa muškarca, ili u inverziji, u pravcu feminističke dominacije i preuzimanja muškarca koja podjednako može biti pogubnom i manipulativnom, dakle, neovisno o tome je li riječ o šmu-kimō ili šflenskimō društvenim akterima. Bosanskohercegovačko društvo je u velikoj mjeri patrijarhalno konstruirano, u skoro svim sferama društva žena je podređena, a to se posebno vidi u sferi politike i tržišta rada. Ali ni u privatnoj sferi situacija nije idealna, te je vidljivo da većinu odluka unutar porodice donose muškarci. Ipak, ne smijemo zaboraviti da je veliki procenat ispitanika odgovorilo da u donošenju odluka učestvuju i žene. U bosanskohercegovačkom društvu u sferi obrazovanja muškarci i žene imaju jednak pristup, ali i dalje u nauci i umjetnosti žene nisu zastupljene kao muškarci, mada se mora priznati da se u posljednjih nekoliko godina stanje mijenja. Civilno društvo je mreža intersubjektivnih procesa i djelovanja u kojem građani participiraju i nedemokratski načinom donose određene odluke koje bi idealistički mogle principom deliberacije utjecati na političke elite i političku stvarnost generalno. Međutim postavlja se pitanje: da li uistinu postoji civilno društvo u BiH? Zbog nacionalističke ideologije koja je zastupljena u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini svi građani bez obzira na nacionalnost nalaze se u istim problemima. U društvu u kojem se nalazimo nema prostora za javni angažman. Etnoreligijski identiteti stvaraju forme getoa koje vrše segregaciju ljudi bez obzira na naciju, a u ovom slučaju i spolnost/rodnost kojoj pripadaju. Žene ne mogu da se bore za svoja prava, jer se na njih ne gleda kao na žene koje imaju isti interes ili iste društvene probleme ili izazove, već kao aktere Srпкиnje, Hrvatice i Bošnjakinje ili pak aktere koji potpadaju u kategoriju šostalihō. Nacionalna pitanja stavljaju u drugi plan rodna pitanja, pa je na primjer stanje na tržištu rada za ženu daleko od idealnog. Bave se ššnjimaš i šnamaš građanin gubi svoju ulogu u društvu. Tako i ne primjećuju da iza nacionalističke ideologije stoje ekstremno bogatije odabrane elite na vlasti, a siromašnije svih ostalih. A ta posljedica i takva društvena i politička situacija zasigurno zamagljuje i smisao društvene uloge žene u bosanskohercegovačkom društvu dislociraju i je na one pozicije i interpretacije koje uglavnom nemaju veze sa njenim žbiljskim, materijalno-ekonomskim, političkim i kulturnim statusom. Ako je rodni identitet stvar društvene konstrukcije, onda je on u bosanskohercegovačkom kontekstu određen ne samo tradicijskom i religijskom svijetom, običajima i svjetonazorima, nego i političkim konstrukcijama koje

društvenu ulogu žene ne promatra iz perspektive njenog spolnog i rodnog identiteta, čak ni iz perspektive identiteta što uvijek kao građanin, nego iz perspektive političkih tj. nacionalističkih manipulativnih interesa.

7.0 LITERATURA

1. Aristotel (1988.) : *Politika*, Globus, Zagreb.
2. Ahmed, Leila (1788) : *Women and gender in Islam*, Yale University Press, London.
3. Ba-i Sanela, Mikovi Milanka: (2012) *Rodne (ne)jednakosti na tržištu rada u BiH*, Udruženje žene žena, Sarajevo
4. Bere-, Martin : *Role theory in the social work- in the context of gender stereotypes*
5. Berger Petar, Luckmann Thomas (1992) : *Socijalna konstrukcija zbilje*, Naprijed, Zagreb.
6. Black, Jeremy (2004): *Povijest britanskih otoka*, Grapa, Zagreb
7. Bokan; Nata-a (2009) : *Feministička epistemologija*, Zagreb dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/2463>
8. De Beauvoir, Simone (2016) : *Drugi spol*, Naklada Ljevak, Zagreb.
9. Engels, Friedrich (1974) : *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*, Svjetlost, Sarajevo
10. Foucault, Michel (1990) : *The history of sexuality*, Paingin books, London.
11. Freud, Sigmund (1976) : *Totem i tabu*, Matica srpska , Novi Sad.
12. Goffman, Erving (2000) : *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*, Geopoetika, Beograd.
13. Giddens, Anthony(2007) : *Sociologija*, Globus, Zagreb
14. Gali , Branka (2011) : *Žene i rad u suvremenom društvu – značaj “orodnjenog” rada*.
15. Gali , Branka (2002) : *Moć i rod* , Zagreb dostupno na : <https://hrcak.srce.hr/25905>, preuzeto: 27.03.2018.
16. Helms, Elissa Lynelle (2003) : *Gendered visions of the Bosnian future: Womens activism and representation in post-war Bosnia-Herzegovina*, University of Pittsburg
17. J. Stuart, Mill (2000) : *Podređenost žene*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
18. J. Babi -Avdispahi , J. Bak-i -Mufti ,U. Vlaisavljevi (2009) : *Rod i nauka : zbornik radova sa Konferencije*, Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije, Sarajevo.
19. Jari , Vesna; Radovi Nadežda (2011) : *Rečnik rodne ravnopravnosti*, Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije.
20. Kalanj, Rade (2009) : *Sociologija i ideologija*, Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/20003>, preuzeto: 03.02. 2018.
21. Kregar, Josip (1994) : *Promjena u strukturi obiteljskih zajednica*, Zagreb. dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/29720>, preuzeto: 05.03.2018.

22. Locher, Breman (2001): *Feminism and Constructivism Worlds Apart of Sharing the Middle Ground*.
23. Magezis, Joy (2001) : *Ženske studije* , Editio Civitas, Sarajevo.
24. Mr-evi , Zorica (2011) : *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost*, Institut društvenih nauka, Beograd.
25. Mi-el, Andre (1997.) : *Feminizam* , izdava biblioteka xx vjeka, Beograd
26. Mead,Herbet, George (2003): *Um, osoba i društvo*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
27. Miftari, Edita (2013): *Economic and social right of women in Bosnia and Herzegovina* , Open Centre, Sarajevo.
28. Mihaljevi , Damirka: *Feminizam – što je ostvario*, dostupno na: https://hrcak.srce.hr/file/252127_preuzeto_04.03.2018.
29. Matija-evi , fieljka (2005) : *Histerija i rod*, Filozofska istraflivanja, Hrvatsko filozofsko dru-tvo, Zagreb.
30. Pejtmen, Kerol (2001): *Polni ugovor* , Feministi ka 94, Beograd
31. Popov Mom inovi , Zlatiborka (2013): *Ženski pokret u postdejtonskoj BIH : inicijative, dometi i kontroverze*, doktorska disertacija, Beograd.
32. Pravobranitelj/ica za ravnopravnost spolova (2007) : *Položaj trudnica i majki s malom djecom na tržištu rada*, Zagreb.
33. Ritzer, George (2009): *Savremena sociološka teorija i njeni klasični korjeni*, Glasnik, Beograd.
34. Ritzer,George (1997) : *Savremena sociološka teorija*, Globus, Zagreb
35. Segalen, Martin (2009) : *Sociologija porodice* , CLIO, Beograd
36. Spahi -TMjak, Zilka (2007) : *Žene, religija i politika*, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije ó CIPS, Sarajevo
37. TMkrlec, Marija (2010) : *Dihotomija privatno/javno u ženskom ključu*, datum pristupa 06.06.2017, dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/61634>
38. Topli , Davor : *Muškarci to ne rade: Rodno segregirana podjela rada u obitelji*.
39. Weber, Maks (1976) : *Privreda i društvo*, Prosveta, Beograd.
40. Walsh, Martha (2000) : *Aftermath : The Impact of Conflict on Women in Bosnia and Herzegovina*.
41. Zaharijevi , Adriana (2008) : *Neko je rekao feminizam*, Heinrich Böll Stiftung, Beograd.
42. Zbornik radova: Erent- Sunko, Zrinka (2014) : *Žene kroz povjest*, Nakladnik, Zagreb
43. fiuri -Jakovina,T. Jakovina : *Role theory and role analysis in psychodrama: a contribution to sociology*

37. *Zakon o radu Federacije BiH* dostupno: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-radu-Federacije-BiH-2016.pdf> .

38. *Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini* , dostupno: http://arsbih.gov.ba/wpcontent/uploads/2016/03/NARAN.IZVJESTAJ_02_20.02.2014._FINAL_web.pdf 20.4, preuzeto 25.04.2018.